

František Šmahel

HUSITSKÁ REVOLUCE

II / Země vymknutá
z kloubů

Husitská revoluce II

Země vymknutá z kloubů

František Šmahel

Na přebalu Jan Žižka v čele božích bojovníků. Dřevořez z Konáčova
překlada České kroniky Eneáše Silvia Piccolominiho z roku 1510.

Publikace využila databázi Czech Medieval Sources online,
kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ
(<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101).

Aktuální vydání vzniklo ve spolupráci s Filosofickým ústavem AV ČR.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz

Praha 2024

Odborná redakce Robert Novotný

Obrazová příloha Robert Novotný

Redakce Dita Křišťanová

Jazyková korektura Josef Lesák

Rejstřík Josef Lesák

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první elektronické, odpovídá třetímu tištěnému vydání

© Univerzita Karlova, 2024

Text © František Šmahel, 2024

Photography © 2024

Archiv Univerzity Karlovy; Bayerische Staatsbibliothek München;

Budapesti Történeti Múzeum Középkori Osztály; Jan Havrda; Husitské muzeum

v Táboře; Knihovna Národního muzea; Museo del Prado Madrid; Muzeum hlavního

města Prahy; Muzeum východních Čech; Louvre, Collection E. de Rothschild;

Národní archiv, Archiv České koruny; Národní knihovna ČR; Národní muzeum –

Historické muzeum; Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen;

Österreichische Nationalbibliothek Wien; Robert Novotný; SOA Kutná Hora;

SOA Litoměřice, Knihovna Biskupství litoměřického; SOA Třeboň; SOkA Jihlava;

SOkA Tábor; SOkA Znojmo; Stift Stams, Stiftsbibliothek; Milan Sýkora; Jaroslav Synek;

Vladimír Šigut; František Šmahel; University Library Edinburgh; Universitätsbibliothek

Heidelberg; University of Oxford; Vojenský historický ústav Praha;

www.hrady-zrceniny.cz, cs.wikipedia.org; wikimedia.org

ISBN 978-80-246-5176-7

ISBN 978-80-246-5245-0 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

6. OD REFORMY K REVOLTĚ /7

- Reformní náběhy v době Karlově: odkaz Milíčovy školy /7
- Zrání českého národa, Matěj z Janova a Betlémská kaple /28
- Zápas o Wyclifa a univerzitní hlasy /49
- Reformní unie pod královou záštitou /76
- Husova vzpoura proti autoritě a počátky kalicha /102
- Konfesní svazy a koalice. Nástup radikálního proudu /126
- Boje o fary, poutě na hory a bouře v Praze /153
- Shrnutí /178

7. KRONIKA REVOLUČNÍHO VĚKU I:

- ANATOMIE KONFLIKTU /182
- Podzimní mobilizace /182
- Chiliastická kampaň a počátky Tábora /195
- Proti všem: rozpad první křížové výpravy /217
- Boje na jihu a vítězství u Vyšehradu /241
- Proti sobě: pikartská krize /254
- Vznik pražského svazu: zemský sněm v Čáslavi /269
- Druhá křížová výprava a diktatura Jana Želivského /287
- Vladařství Zikmunda Korybuta /312
- Válka Žižkova bratrstva s první „panskou“ jednotou /336
- Úmluvy ve Zdicích a vznik táborsko-sirotčí unie /362
- Shrnutí /385

8. KRONIKA REVOLUČNÍHO VĚKU II:

- VLÁDA RADIKÁLNÍCH BRATRSTEV /388
- Nástup radikálních bratrstev /388
- Přechod do ofenzívy po vyhnání křížáků od Tachova /413
- Velké „spanilé“ jízdy v letech 1429–1430 /440
- Dvojitá vítězství husitských Čech: Domažlice a Cheb /466
- Veřejné slyšení v Basileji /503
- Obležení Plzně a porážka polních vojsk u Lipan /521
- Jihlavská kompaktáta /554
- Shrnutí /585

9. DŮSLEDKY, OHLASY – VÝHLEDY	/590
Domácí Němci a katolíci ve víru revoluce	/590
Každodennost husitských obcí	/617
Chudá církev, prázdná komora a váleční zbohatlíci	/645
Trnitá cesta ke stavovské monarchii	/666
Světla a stíny vítězné reformace	/694
Husitská internacionála	/723
Revoluce před revolucemi, reformace před reformacemi?	/756
Závěrečné shrnutí	/784

Literatura a prameny II.	/786
Seznam zkratk	/918
Seznam map, grafů a tabulek	/924
Seznam vyobrazení	/925
Rejstřík osobních jmen	/931
Rejstřík místních jmen	/949
Rejstřík věcí a pojmů	/964

6. Od reformy k revoltě

Zhruba šedesát let uplynulo mezi prvnímí projevy nábožensky opravných snah a revolučním vzplanutím pod korouhvemi kalicha. Z odstupe naší doby se vzdálenost mezi oběma časovými body zkracuje, což někdy vytváří zdání, jako by si Milíč z Kroměříže s Janem Husem a tábory podávali ruce. Dějepisectví české reformace, jež se převážně pohybovalo v silovém poli učených teorií a ideologických programů, k tomu přispělo vytvořením umělých spojnic, po nichž probíhala transmise idejí. Generace, která vstupovala do husitské revoluce, věděla o svých předchůdcích jen pramálo. S výjimkou hrstky učenců, pro něž milíčovské hnutí zůstávalo živým odkazem a dílo Matěje z Janova i vydatným zdrojem inspirace, zrychlený běh událostí smazával povědomí o pozvolném uzrávání reformního hnutí a v dějinné paměti husitského věku vyhrazoval počáteční impuls přelomovým momentům nedávné minulosti. Jestliže v očích domácích i zahraničních katolíků se české země dostaly na scestí zhoubným rozbušením Wyclifova kacířství, mistr Vavřinec z Březové svou Husitskou kroniku započal zavedením kalicha pro laiky. Avšak ani Kronika líčící při tábořských kněží z pera Mikuláše Biskupce z Pelhřimova nepřesáhla ve svém retrospektivním záběru dobu, kdy Hus s Jeronýmem Pražským začali obyvatelům království vykládat pravý smysl zákona božího. Přistoupit na hledisko současníků by znamenalo odseknout kořeny, jež tehdy nebylo vidět a jež se pozdějším historikům podařilo do značné hloubky odhalit. Proto také epopej husitského věku začíná v dávnověku české reformace.

Reformní náběhy v době Karlově: odkaz Milíčovy školy

V říjnu 1333 se po jedenácti letech vrátil do Prahy následník trůnu Karel Lucemburský. České království nalezl, jak později napsal, ve zbědovaném stavu. Ani slovem se však ve vlastním životopisu nezmínil, že mu líbánky s první chotí Blankou překazily bouře mezi světským a řeholním duchovenstvem, které propukly krátce po jejím příjezdu v červnu následujícího roku. V neděli 24. července 1334 totiž pražští faráři svolali věřící do dvou kostelů, aby je seznámili s bulou papeže Bonifáce VIII. namířenou proti žebavým řádům. Po zhašení svící a za hlaholu zvonů pak faráři vyobcovali místní dominikány, minority i augustiniánské eremity z církve a pod stejným trestem všem Pražanům zakázali se s nimi stýkat. Bratři žebavých řádů tuto pohromu předvíдали, a proto včas shromáždili své příznivce a s ukrytými zbraněmi se vmísili do shromážděných zástupů, aby nejprve slovy a posléze i pěstmi napadli své odpůrce z řad farních „svatokrádců, hýřilů

a klamačů lidí“. Podle vzpomínky jednoho z přímých účastníků „v lidu povstalo pobouření, když jedni podporovali slovy i ranami řeholníky, druzí zase světské kněze. Jedni je bezbožně bili pěstmi, druzí přinášeli kameny, aby je na ně házeli, jiní tasili nože, jiní běželi s meči a kyji jako na lotry“.¹ Bojovné třenice o čtvrtinu příjmů z odkazů a darů, které přičinliví mendikanti získávali na úkor farního duchovenstva, pokračovaly do konce listopadu. Avšak ani smířcí výrok pražského biskupa Jana IV. z Dražic nebylo snadné prosadit. Augustiniánští eremité se mu podřídili až v lednu 1341 a ještě o čtyři roky později světští kněží v Sušici vtrhli s davem do místního kláštera, z něhož vyhnali potlučené mnichy.²

Přibližně rok po bouřích nedaleko Karlova městského paláce papež Benedikt XII. svěřil úřad stálého inkvizitora pražské diecéze dominikánu Havlovi z Jindřichova Hradce. Třebaže přičinlivý Havel v řadě míst narážel na protivenství ze strany farního kléru i samosprávných orgánů (sám se přitom nejméně dvakrát vystavil nebezpečí života), bilance jeho zhruba dvacetiletého úsilí vrhá temný stín i na počátky Karlovy vlády v Čechách. Na základě zlomkovitě dochovaných inkvizičních protokolů lze se značnou pravděpodobností mít za to, že před Havla předstoupilo na čtyři tisíce osob podezřelých z kacířství, z nichž každý dvacátý zemřel na hranici.³ Bez účinné pomoci světského ramene a pražských biskupů či arcibiskupů by hromadná tragédie stovek obětí a tisíců postižených rodin nenabyla tak otřesných rozměrů. Zdá se, že právě tato silná vlna represí fyzicky zlikvidovala aktivní jádro kacířských sekt a rozprášené zbytky valdenských i bekhardů zatlačila do hluboké ilegality. Stačilo pak, aby pražští arcibiskupové počínaje Arnoštem z Pardubic občasnými výnosy a postihy nedovolovali kacířům pozdvihnout hlavu. Tím si lze rovněž vysvětlit, proč zejména valdenství zůstalo na dlouhá desetiletí svázáno s rodinným prostředím bývalých německých kolonistů.⁴

V konfrontaci se zjevnými rozpory uvnitř českého duchovenstva a s vytrvalým pronásledováním sektářů se počínající hnutí tzv. nové zbožnosti (*devotio moderna*) jeví jako útěk do věže ze slonové kosti. Je až k nevíře, kolik úsilí bylo již vynaloženo, aby se toto chimérické hnutí bez společenského apelu mohlo stát spolu s raným humanismem prazdrojem české reformace.⁵

1) Petr Žitavský, Kronika zbraslavská, ed. Emler FRB IV, s. 320–321, citace podle překladu J. V. Nováka ve Výboru 1957, s. 241. O konfliktu Patschovsky 1975, s. 59–60 a Kadlec 1985, s. 38–39 (s chybným datem podle poznámky vydavatele).

2) O incidentu v Sušici Hemmerle 1978, s. 185. K starším olomouckým rozepřím přihlédl Marin 2017, s. 139–149, podle něhož však nešlo o permanentně konfliktní vztah.

3) Údaje o inkvizitoru Havlovi rozmnožil Patschovsky 1975, srov. zvl. s. 27–28, počet jeho obětí odhadl rovněž Patschovsky 1979, s. 18–24, jehož celkový údaj jsem snížil o desetinu vyslýchaných svědků. Nejnověji o Havlovi Soukup 2010a, s. 156. K lokalizaci některých vesnic Hledíková 1990, s. 195–198.

4) Karlův podíl na masové exekuci utlumil Spěváček 1979, s. 498–499 poukazem na rozvážnost obou arcibiskupů z doby jeho vlády. Vše se začalo jevit v jiném světle po uveřejnění registáře k dějinám inkvizice od počátku pontifikátu Arnošta z Pardubic (viz Patschovsky 1979, s. 123–127). Karel IV. nepolevil v podpoře inkviziční ostrahy proti kacířům ani později. Dokládají to jeho výnosy proti bekyním a beghardům, které vydal roku 1369 v Luce. Více k tomu Tönsing 1989, s. 285–311.

5) Nejdále v tomto ohledu zašel Winter 1964, kap. I–II, v menším rozsahu se však nekritické přístupy k české variantě *devotio moderna* objevují též u jiných autorů. Srov. k tomu výše hlavu V, kde v pozn. 30 odkazy na literaturu.

Rodový znak biskupa Jana IV. z Dražic na dlaždici z klášterního kostela v Roudnici nad Labem, který založil

Jistě ne náhodou se i v českých zemích vnitřní christianizace začala častěji vynořovat v klášterní samotě dvou tří řádů než v rušném prostředí světského duchovenstva. Statuta roudnických kanovníků sv. Augustina, která posloužila jako vzor všem pozdějším kanoniím tohoto řádu v zemích České koruny a zčásti i jinde, nebyla svými individualistickými novotami a důrazem na sebevzdělání takovým průlomem do přežilých zvyklostí, jak se dříve soudilo. Totéž zřejmě platí i pro jinak pozoruhodnou klauzuli zakladatele Jana IV. z Dražic, podle níž byl roudnický konvent vyhrazen pouze příslušníkům českého „jazyka“ po otci i matce. Jazykově národnostní uzavřenost roudnické kanonie, pokud se vůbec uskutečnila, trvala nanejvýš pouhých patnáct let, neboť roku 1349 papež Klement VI. na žádost Karla IV. původní předpis zrušil. Obliba, které se augustiniánští kanovníci těšili u Karla IV. i arcibiskupa Arnošta z Pardubic, vylučuje možnost, že by jejich náboženský nonkonformismus přesahoval do polohy proticírkevní kritiky. Pokud by však právě v roudnické kanonii vznikly dílčí staročeské překlady biblických knih nebo latinsko-české slovníky, bylo by to postačující satisfakcí zakořeněné představy o kulturním působení tohoto řádu v našich zemích.⁶

6) O počátcích kláštera augustiniánských kanovníků v Roudnici Kadlec 1981b, s. 65–86, kde starší literatura.

Mnohem starším kulturním střediskem byl konvent augustiniánských eremitů u sv. Tomáše na Menším Městě pražském s generálním studiem a bohatou knihovnou. Některé specifické rysy augustinianismu první poloviny 14. století (učená askeze, stoická morálka apod.) budí zdání o jeho vnitřním sepětí s raným italským humanismem, jenž byl v pojetí řady badatelů omezen na nábožensko-meditativní složku. V českých poměrech podporují tuto redukci úzké vazby předního dvorského intelektuála, biskupa a kancléře Jana ze Středy k řádu augustiniánských eremitů a k jeho učeným představitelům. Jestliže odhlédneme od Janovy záliby v módní stylistice italského střihu, nezůstane z jeho díla takřka nic, co by souznělo s podstatou florentského a jiného humanismu či co by předznamenávalo společensky angažovanou církevní kritiku pozdější české reformace. Ostatně také nejen augustiniánští eremité, ale i kartuziáni, další pěstitelé hloubavé knižní vzdělanosti, se ve všech rozhodujících momentech obraceli k domácímu reformnímu hnutí zády a jejich kláštery byly hned v počáteční fázi revoluce vypáleny.⁷

Ve srovnání s kulturním významem, který se přikládá augustiniánským řeholím, ustupují do pozadí zejména dominikáni z pražského konventu od sv. Klimenta, což je do jisté míry zaviněno nedochováním soupisu jejich knižní kolekce. Podle analogií z jiných velkých měst, např. slezské Vratislavi, lze usuzovat, že i v pražském kulturním centru dominikáni hráli významnější roli, než se zatím soudí. Stranou duchovního dění však nezůstávali ani příslušníci některých jiných řádů. Vůbec nejrozšířenějším dílem spjatým s hnutím nové zbožnosti bylo Granátové jablko (*Malogranatum*), kontemplativní pojednání ve formě dialogu o třech stupních vedoucích člověka ke Kristu. Sto padesát dochovaných rukopisů, nepočítaje v to překlady do staré holandštiny a němčiny (nikoli však češtiny!), nade vši pochybnost dokládá, že tento převážně kompilativní spis anonymního autora z poloviny 14. století rezonoval s širším snažením o zvnitřnění víry v klášterním prostředí. S laickým hnutím obdobného směru nemělo přitom *Malogranatum* nic společného a přímo programově se vyhýbalo všem ožehavým otázkám ze světské církve. Následování Krista (*imitatio Christi*) bylo v tomto pojetí výlučně individuální záležitostí a snad jen zmnožením stejně smýšlejících jedinců mohlo nabýt povahy obrodného apelu v rámci některých řádových komunit. Na druhé

Bez znalosti této studie k roudnickému konventu též Gerwing 1986, s. 81–84, k odvolání národnostní podmínky přijetí Graus 1980, s. 94, pozn. 55 a Hledíková 1992, s. 148–150. Vznik staročeského překladu bible spojil s roudnickou kanonií Freitinger 1987, s. 81–86, který podle mého soudu kulturní význam tohoto střediska přecenil. V tamější knihovně lze totiž doložit jen velmi stručné poznámky a fragmenty v češtině (k tomu Eberssonová in: Dragoun/L. Doležalová/Eberssonová 2015, s. 68–69). Také ve statutech, jež zasloužně vydala Eberssonová 2021, lze o samostudiu a půjčování knih nalézt jen drobné zmínky (viz s. 136, 148, 166).

7) Středověké dějiny augustiniánského kláštera u sv. Tomáše všestranně vypsál Kadlec 1985. Ke sporné otázce raně humanistického okruhu Jana ze Středy viz Ludvíkovský, in: Antika 1978, s. 127–140. Vidmanová 1980a, s. 224–235 naopak označila Janův protohumanismus za optický klam, silně kritické stanovisko k němu zaujal i Seibt 1988, s. 9–12, vyváženěji k tomu Šmahel 2009b. K pražským kartuziánům srov. zejména Ohlbaum 1943.

straně však *Malogranatum* znamenalo výrazný posun ke spirituálnímu prožitku eucharistie a k požadavku jejího častého přijímání.⁸

Povýšením na arcibiskupství a Karlovým vstupem na římský trůn se Praha během krátké doby povznesla mezi přední evropská velkoměsta. Lesk královské i arcibiskupské rezidenci dodávaly nejen početné paláce, ale i nově založené církevní instituce včetně několika klášterů přísných řeholí na Novém Městě pražském.⁹ Nejvíce vzruchu a postupem času i mnohostranných duchovních impulsů české metropoli přineslo založení první univerzity na sever od Alp a na východ od Paříže. Karel nebyl jen mužem smělých projektů. Mnohé z toho, co si předsevzal, krok za krokem uskutečňoval, a to často v předstihu a se smyslem pro praktické otázky. Jeho záměr zřídit v Praze vysoké učení včetně bohoslovecké fakulty vyžadoval nejen překonat překážky na papežském dvoře, ale i zajistit univerzitě institucionálně-ekonomickou bázi. Jak bylo jeho pravidlem, Karel i v tomto případě přenesl hlavní část výdajů na církev, čímž další díl majetku „mrtvé ruky“ obracel na veřejně prospěšné cíle. Využít pro teologickou fakultu, jež měla dodat novému vysokému učení autoritativní zvuk, početných pražských klášterů a jejich škol se nabízelo samo sebou. Již v roce 1347 generální kapitula dominikánského řádu na Karlovu žádost propůjčila pražské škole při konventu u sv. Klimenta privilegium generálního studia. Do té doby bylo v českých zemích jen jediné generální studium, a to při konventu augustiniánských eremitů u sv. Tomáše. Nejspíše ještě před založením univerzity se Karlovi podařilo zajistit generální studium i kvetoucí škole pro řádový dorost menších bratří (minoritů) sv. Františka v pražském klášteře u sv. Jakuba. Záhy po roce 1348, kdy nová univerzitní obec dostala své výsadní listiny, dalo souhlas se založením generálního studia v Praze i nejvyšší shromáždění opatů cisterciáckého řádu, k uskutečnění tohoto záměru však došlo až v polovině sedmdesátých let. Konečně roku 1379 vzniklo generální studium i pro příslušnou karmelitánskou provincii při konventu P. Marie Sněžné na Novém Městě pražském.¹⁰

Úzké propojení vysokého učení s řeholními školními ústavy nebylo přitom pražskou zvláštností. Zatímco v počátečním období teologické fakulty spočívala výuka na řádových doktorech, později vzrostla role řádných profesorů z řad světského duchovenstva, takže pouze v případě dominikánského generálního studia došlo roku 1383 k formální inkorporaci do univerzitního svazku. Z toho mimo

8) Rozbor díla s obsažným uvedením do soudobých duchovních proudů v českých zemích podal Gerwing 1986, kde další literatura. K jeho dataci Krmíčková 1996, k otázce častého přijímání eucharistie v *Malogranatum* Krmíčková 1996a. Za zprostředkující článek mezi mystickým hnutím a pražskou reformací označil *Malogranatum* Marin 2017, s. 345.

9) Vztah Karla IV. k církvi zdražile postihla Hledíková 1984c. Zde také na s. 143–145 o Karlových fundacích církevních institucí v Praze i jinde. V širším rámci pojednal o Karlově církevní politice Loshner 1985. Literaturu k jubileu 1978 kriticky shrnul Moraw 1982, srov. zvl. s. 268–269. Nejnovější stav bádání zachycují statě z různých oblastí Karlova působení v katalogu výstavy *Císař Karel IV. 1316–2016*, ed. Fajt/Hörsch 2016.

10) K založení pražské univerzity Boháček 1965, s. 5–31, Melanová/Kubová 1984, s. 217–230, Moraw 1986b, s. 22–36, Svatoš 1995 a Šmahel 2016, s. 13–42 (kritické reflexe k počátkům Karlovy univerzity). O přehled řeholních generálních studií při Karlově univerzitě se zasloužil Kadlec 1966, s. 63–108, k výuce na teologické fakultě srov. Kadlec 1995.

jiné plyne, že spory o koleje, akademické funkce a peněžité sbírky se řeholních profesorů a studentů přímo nedotýkaly a že vedle dvou univerzitních korporací (třífakultní univerzity a samostatného právnického učení) měly reformní a protireformní proudy svou základnu i v generálních studiích. Čím více se domácí opravné hnutí radikalizovalo, tím více se obrodné projevy za zdmi klášterů podřizovaly potřebám boje za církevní pravověří.¹¹

Každé generální studium mělo vlastní doktrinní profil, což spolu s individuálními postoji prvních profesorů teologie, kteří nabyli vzdělání na italských a francouzských univerzitách, vnášelo do pražského učeného světa názorovou pestrost. Dominikán Jan z Dambachu (1288–1372) byl žákem i přítelem porýnských mystiků Mistra Ekharta a Jana Taulera. Za svého krátkého působení v Praze stačil pro Karla IV. sepsat exhortaci o neblahých účincích interdiktů. Jan Moravec, jemuž se na Karlovu žádost dostalo roku 1348 doktorského titulu prostřednictvím papežské buly (těmto mimořádným profesorům se hanlivě přezdívalo *doctores bullati*), působil na fakultě pět let a nejspíše se vedle diplomatických misí zabýval překladatelskou činností. Mimo jiné je mu přičítán podíl na Staročeském pasionálu. Z dominikánských lektorů a profesorů si v pozdějším období širší věhlas získal Mikuláš Biceps († 1389), důvěrník arcibiskupa Jana z Jenštejna. Poslušnost církvi byla Bicipsovi nadevše, a proto není divu, že mu byly trnem v oku všechny reformní snahy, které se obracely proti jeho řádu. Biceps byl scholastikem velkého rozhledu, jenž svou argumentační břitkost jako první z domácích učenců vyzkoušel na u nás ještě neznámém učení oxfordského reformátora Jana Wyclifa. Učené obrany každodenního přijímání svátosti oltářní úzce spojily s Jenštejnovým kruhem dominikána Jindřicha ze saského Bitterfeldu († kolem 1406), jenž záhy po příchodu do Prahy v roce 1386 ve svém výkladu Sentencí Petra Lombarda nepřímou podporu Matěje z Janova obhajobou požadavku častého přijímání laiků. Roku 1391 Bitterfeld zašel ještě dále, když v determinaci na toto téma (*De crebra communione*) mimo jiné vyslovil mínění, že utrakvismus není výsadou prelátů a kněží a že nutně nevyžaduje ani u laiků sexuální zdrženlivost nebo střídmost v jídle. Je mu třeba přičíst ke cti, že se za arcibiskupa postavil i v polemice proti odpustkové kampani v jubilejním roce 1393, kdy se již konflikt s králem Václavem IV. blížil svému vrcholu.¹²

Z cizích studií byl Karlem povolán do Prahy též minorita Vojtěch (Albert) Bludův († po 1359), původem z českého panského rodu, jenž při jedné disputaci

11) Pokud však jde o právnickou univerzitu (k ní objeveně Moraw 1986, s. 439–486), třeba dodat, že její učitelský sbor (viz Zelený/Kadlec 1978, s. 61–106) a do značné míry i studentstvo byly čelnými exponenty arcibiskupova i králova dvora, takže až na ojedinělé výjimky tato univerzitní obec byla baštou protireformních a protihusitských postojů.

12) K většině osob spjatých s pražskou univerzitou čtenář nalezne životopisné údaje a výčet literární pozůstalosti v dílech Josefa Tříšky. Vyplatí se první orientace v jeho Životopisném slovníku (Tříška 1981). K Janu z Dambachu stručně Kadlec 1966, s. 66–68, kde též o Janu Moravcovi. O Mikulášovi Bicipsovi srov. Stein 1928 a Spunar 1985, s. 49–51 (literární pozůstalost). Jindřichovi z Bitterfeldu věnoval pozornost Koudelka 1953, s. 5–65, dále Gerwing 1986, s. 99–101 a Gerwing 2005, jeho eucharistické spisy vydal a vyložil Černuška 2009.

v říjnu 1355 vyhlásil, že do dvaceti let se na svět dostaví Antikrist. Více než vlastním studiem byl ovlivněn prorockými vizemi, jež byly silně rozšířeny mezi italskými spirituály jeho vlastního řádu. Mezi lektory generálního studia augustiniánských eremitů měl prvořadě postavení Mikuláš z Loun († 1371), nejspíše syn tamějšího německého měšťana Teschla a první profesor pražské teologické fakulty. Jako provinciál byl Mikuláš často na cestách a značnou část svého času věnoval správním záležitostem. Několik jeho dochovaných kázání, byť oficiálního rázu, se nemůže měřit s literární pozůstalostí jeho mladšího kolegy Jana Klenkoka († 1374), jenž ve své funkci inkvizitora olomoucké diecéze sehrál dvojznačnou roli v závěrečné fázi Milíčova procesu.¹³

Císař Karel, jak tomu vše nasvědčuje, byl ve svém nitru hluboce věřícím křesťanem, pro něhož všechna základní mystéria církevní věrouky byla nedotknutelným nejvyšším řádem věčného i pomíjivého světa. Při jeho pronikavé inteligenci nelze vyloučit, že ho čas od času přepadaly trýznivé pochybnosti různého druhu, jeho údělem však bylo vládnout a k tomuto poslání se cítil povolán. Od raného mládí nahlížel do zákulisí vysoké evropské politiky, takže se záhy seznámil s reálnými mechanismy úspěšného mocenského zápasu, v němž účel světil prostředky. Jako kandidát avignonské kurie na římský trůn proti vzpurnému Ludvíku Bavorovi nabyl pověsti „popského krále“, ač zdaleka nebyl poslušným sluhou papežů. Vztahy k církevnímu ústředí byly nedílnou součástí jeho reálné politiky, přičemž krok za krokem upevňoval autonomní majestát své císařské důstojnosti. Dalo by se dokonce říci, že církevní instituce ve vlastním dominiu obratně využíval jako svého nástroje, aniž navenek zeslaboval jejich ustálenou roli či autoritu. Monumentální přestavba Prahy do podoby „druhého Říma“, stejně tak jako okázalé vnější projevy „staré zbožnosti“ včetně kultu ostatků, podporovaly jeho dynasticky profilovanou imperiální ideu, a proto v nich nelze spatřovat jen projev pobožnostkářské mánie velkého panovníka. Jeho štědrost vůči nově založeným církevním ústavům byla prostá marnotratností. Promyšlený výběr řádových domů na Novém Městě pražském ukazuje na to, že mýnil církevní síť metropolitního souměstí doplnit o další řehole přísných náboženských zásad.¹⁴

Za výjimečných okolností poznamenaných ochladnutím vztahů k papežskému stolci Karel neváhal do svého diplomatického arzenálu zařadit i veřejnou kritiku kuriálního fiskalismu a mravního úpadku rozmařilého duchovenstva. Stalo se tak zvláště na říšském sněmu v Mohuči roku 1359, kdy Karel pokáral papežského nuncia a vyzval přítomné preláty k nápravným opatřením v jejich provinciích. I když Karel vzápětí zřetelně naznačil, že sám se nemíní ve věci církevních reforem angažovat, přece jen se vynořuje otázka, zda jeho vystoupení v Mohuči nemělo spojitost s působením vyhlášeného rakouského kazatele Konráda Waldhausera.

13) Vojtěch Bludův nenalezl ještě svého životopisce (k jeho disputaci viz Spunar 1985, s. 49). O Mikuláši Teschlovi z Loun Hemmerle 1978, s. 175–197, k jeho homiletice Kadlec 1973, s. 242–270, který se rovněž zabýval Janem Klenkokem (Kadlec 1985, s. 54–55).

14) Více ke Karlově církevní politice v Čechách i v říši Hledíková 1984c a Losher 1985, k jeho privátní zbožnosti srov. mimo jiné Machilek 1978.

Podle jedné z více domněnek, které se snaží objasnit počátky Waldhauserovy české misie, Karel podlehl podmanivé výřečnosti tohoto mravokárce již při svém pobytu na vídeňském dvoře v roce 1357. Konrád údajně ochotně přijal císařovo pozvání a hned následujícího roku se vydal na první krátké turné do Prahy. Tomuto výkladu se však staví do cesty vlastní Konrádova *Apologie*, v níž se mimo jiné bránil proti nařčení, že v rozporu s řádovými předpisy převzal správu farního kostela Všech svatých v Litoměřicích. Právoplatnou výjimku (*dispens*) mu prý udělil sám pražský arcibiskup, nehledě na to, že byl pouze držitelem užitku řečeného benefícia. To mu na základě patronátního práva nabídl císař Karel, „ač mne nikdy nespátřil, neboť v době mého prvního kázání nebyl v Praze“.¹⁵

Karlovo setkání s Waldhauserem před jeho příchodem do Prahy tudíž nepřichází v úvahu, pouze lze připustit, že pověst o tomto vyhlášeném kazateli se již dříve donesla k císařovu dvoru. Vlastním původcem pozvání do Prahy zřejmě byl arcibiskup Arnošt z Pardubic, bez jehož výslovného souhlasu by Konrád Waldhauser nemohl o velikonočních svátcích počátkem dubna 1363 pronést v pražských kostelích několik kázání. Prostředníkem tu mohl být vysoký prelát a probošt kapituly Všech svatých Petr II. z Rožmberka, nejspíše onen pán z řečeného rodu, o němž Waldhauser praví, že mu v létě téhož roku doručil do Rakous Karlovo pozvání spojené s prezentací k uvolněnému obročí litoměřického kostela. Konrád při svém krátkém zkušebním pobytu zanechal v Praze hluboký dojem svou výřečnou horlivostí i přímočarým karatelstvím, které zřejmě souznělo se zvýšenou náboženskou senzibilitou v období první větší vlny morových epidemií. Snad právě pověstí umocněný ohlas Konrádových velikonočních kázání přiměl kancléře Jana ze Středy, aby mu ze svého hradu v Dřevčicích napsal pochlebný list, v němž nabubřele vavřínem věncí tvář muže, „v jejímž zářivém jasu umlká Tullius, slábné síla řeči Marovy, stýská si výmluvnost Quintilianova a Sidoniovo nachem lemované roucho hořekuje nad znaky zániku“. Konrád v odpovědi dostál pověsti pokorného a prostého spolubratra řeholních kanovníků. Naoko sice odmítl dostát požadavkům pěstěné mluvy, přitom se však styl obou dopisů podobá jako vejce vejci.¹⁶

V každém případě Karel IV. uvítal příležitost vpustit do stojatých církevních vod Prahy dravou štikou. Rozumělo se samo sebou, že litoměřické obročí bude Konrádovi jen existenčním zajištěním. Záhy po 17. srpnu 1363, kdy byl uveden

15) Karlovo seznámení s Konrádem Waldhauserem při pobytu na vídeňském dvoře roku 1357 (nebo 1358) předpokládá Loserth 1925, s. 30, později též Zerlik 1960, s. 16, Bylina 1966, s. 12 a Seibt 1967, s. 457. Všichni uvedení autoři (a před nimi již Tomek 1893, s. 287) také Waldhausera poprvé uvádějí v Praze již roku 1358. Naproti tomu Loskot 1909, s. 37–38 a v jeho stopách Kaminsky 1967, s. 8 a Spěváček 1979, s. 522 (zde nedopatřením rok 1362), dále Winter 1964, s. 81, Richter 1978, s. 161 i Machilek 1984, sl. 260–261 (zde ve sl. 267–268 další literatura) oprávněně kladou jeho příchod do Prahy až k Velikonocům 1363. Směrodatná citace v Konrádově Apologii, ed. Höfler *Geschichtschreiber* II, s. 37.

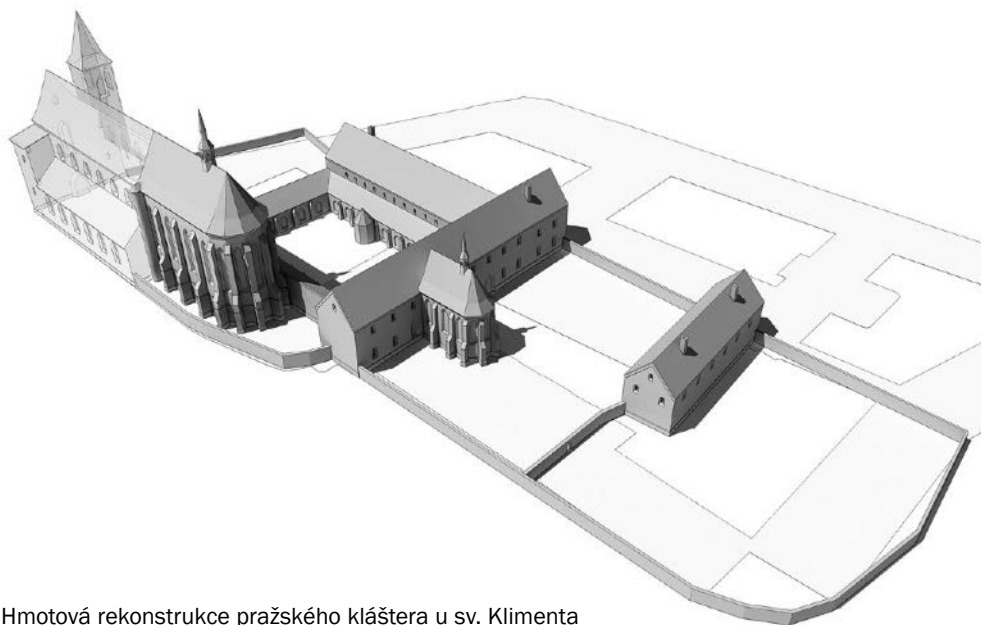
16) O Petru II. z Rožmberka srov. Kadlec 1970–1971, s. 89–98. Raně humanistické tendence Konrádova kazatelství, které zdůraznil zejména Winter 1964, s. 79n., vyvrací Nechutová 1979–1980, s. 54–56, podle jejíhož překladu také cituji (Nechutová 1979, s. 58). Autorka sdílí názor Sáší Duškové, že oba listy mají blízko k fiktivním kancelářským projevům.

do úřadu, také za sebe ustanovil v Litoměřicích dva vikáře a přesídlil do Prahy. Své kazatelské působení v kostele sv. Havla na Starém Městě započal 29. září. Netrvalo dlouho a Waldhauser musel kázat na rynku před chrámem, neboť kostel nestačil pojmut množství se posluchače. Z oken okolních domů sledovala jeho proslovy pražská smetánka, mezi níž se jednoho dne objevila i císařovna Alžběta. Jakmile ji Waldhauser spatřil, pohotovým dvojverším ji varoval před vypadnutím z okna. Podobná extempore dodávala jeho projevům dráždivou příchuť, sama o sobě však nebyla vlastním důvodem jeho popularity. Waldhauser se vztyčeným prstem mravokárce pranýřoval všechny nectnosti počínaje cizoložstvím a konče obžerstvím, přičemž jen z jeho výpadů proti ženské marnivosti by bylo možné sestavit barvitou mozaiku současné módy. Některé rozmařilé měšťky si pod dojmem jeho slov zakrývaly výstřihy a přestávaly líčit tváře, takže ani staroměstský patriciát nepovažoval vystoupení svatohavelského kazatele za pouhou atrakci. Více než pověsti pololegendárního rázu to dosvědčuje podpora, které se Konrádovi dostalo ze strany konšelů hned při jeho prvních konfliktech s představiteli žebrevých řádů.¹⁷

Jelikož před Waldhauserovým příchodem do Prahy není o jeho potyčkách s mendikanty slyšet, zdá se, že teprve zde narazila kosa na kámen. Zatímco světší duchovní mlčky trpěli tvrdé výtky, které se snášely na jejich hlavy, příslušníci žebrevých řádů považovali stejně nevybíravou kritiku za nactiutračnou pohanu. Vedle ztráty důvěry, jež se záhy projevila poklesem milodarů, hrála tu roli neutuchající konkurenční řevnivost mezi žebrevými mnichy a farním duchovenstvem. Waldhauser snad ani netušil, jak svými adresnými výpady proti svatokupeckým praktikám mendikantů nahrává jejich domácím oponentům. V každém případě jeho kazatelské proslovy z kazatelny předního farního kostela znovu přilily oleje do ohně starých rozepří.

Ve střehu byli zvláště dominikáni, kteří očekávali příjezd svého generálního představeného Šimona z Langres. Waldhauser se zřejmě chtěl vyhnout otevřenému střetnutí dočasným odchodem z Prahy do Litoměřic. Šimonova intervence na arcibiskupském dvoře mu však v tom zabránila. Konrád tedy zvedl vhozenou mu rukavici, přitvrdil útočnost své kritiky a v doprovodu několika konšelů a nejvyššího staroměstského písaře mistra Wenera z Erdmansdorfu se 7. prosince 1363 dostavil k prvnímu výsledku. Německá Praha, k níž kázal, se včetně své radní vrstvy postavila za Waldhausera, což dal mimo jiné najevo mistr Wener, když při prudké výměně názorů potupil dominikány i jejich generála jako vyhlášené svatokupce. Bouřlivou předehtou k druhému stání 28. prosince téhož roku byly pouliční demonstrace v okolí dominikánského kláštera u sv. Klimenta, při nichž

17) O předchozím Waldhauserově působení je málo zpráv. Někdy na počátku 40. let vstoupil do konventu augustiniánských kanovníků v rodném hornorakouském Waldhausenu. Jeho univerzitní studia v Itálii jsou sporná, Řím však navštívil v jubilejním roce 1350. O rok později již kázal před rakouským vévodou Albrechtem II., k jehož dvoru a vídeňské škole u sv. Štěpána měl i později úzké vztahy. V dopise pasovskému biskupovi Gottfriedovi z Weissenecku 15. 9. 1362 se energicky zasazoval o nápravu církevních poměrů. Tento list spolu s dalšími 15 dochovanými dopisy vydal Menčík 1881, s. 14–33.

Hmotová rekonstrukce pražského kláštera u sv. Klimenta

došlo k inzultacím několika žebavých bratří. Za těchto okolností se generál Šimon z Langres snažil konflikt urovnat a za tím účelem Konráda pozval k interní disputaci. V ironickém listu z 3. ledna 1364 Waldhauser odmítl nechat se ukamenovat slovy na nepřátelské půdě, a proto žalobcům nezbylo nic jiného než povšechné stížnosti podle procesních pravidel řádně doložit. K osmnácti žalobním článkům ze strany dominikánů připojili dalších šest mluvčí augustiniánských eremitů z kláštera sv. Tomáše, kteří rovněž nemohli přijít Konrádovi na jméno. O závěrečném stání, jež proběhlo někdy v březnu či dubnu, je známo pouze tolik, že žalobci svou při stáhli.¹⁸

Některé z žalobních článků nebyly zcela malicherné povahy a Waldhauser jistě musel vynaložit všechn svůj důvtip, aby se z nastražené smyčky vykroutil. Díky svým pražským příznivcům získal však dostatek konkrétních argumentů, jimiž mohl doložit oprávněnost veřejné kritiky. Mnohem více ovšem padalo na váhu, že v jeho kázáních nebylo možné shledat nic, co by bylo v rozporu s platnou církevní věroukou. Otevřená kritika svatokupectví mohla v pražských poměrech budit zdání odvážného nonkoformismu, ve své podstatě však nepřekračovala meze církví tolerovaného mravního karatelství. Žádný z pozdějších principů české reformace (pravzor prvotní církve, důraz na časté přijímání svátosti oltářní, eschatologické

18) Průběh rozepře podrobně vylíčil na základě Waldhauserovy Apologie Loskot 1909, s. 60–75, ke sporům s mnichy od sv. Tomáše více Kadlec 1985, s. 40–42. Orientačně k němu K. K. Richter 1978, dále Herold 2011, s. 163–166 a Helena Krmíčková, in: Krmíčková aj. 2015, s. 8–11, k jeho sporům se žebavými řády Marin 2017, s. 149–166.

a chiliastické tendence) se do Waldhauserova působení ještě nepromítl, na druhé straně však jeho biblická argumentace, apel na žití v souladu s křesťanskými ideály a zejména jeho požadavek na mravní kvalifikaci kypřily půdu jeho následovníkům. Podstatné přitom je, že odpovědní činitelé pražské církevní provincie nespatořovali v projevech obžalovaného kazatele nic pohoršlivého, neboť jinak by Konrád Waldhauser nemohl 30. června 1364 přednést smuteční řeč při bohoslužbách za věčnou spásu právě zemřelého arcibiskupa Arnošta z Pardubic.¹⁹

Waldhauser se v Praze cítil do té míry bezpečný, že odmítl výzvu rakouského vévody Rudolfa IV., který se na přelomu dubna a května 1364 zdržoval v české metropoli, aby se vrátil kázat na domácí půdu. Jelikož však mezitím mendikanti o něm stačili rozšířit pomluvy i v rakouských zemích, Konrád využil příležitosti a sepsal pro vévodu obsáhlou *Obranu* proti žalobám pražských odpůrců. Svým rakouským krajanům pak ve zvláštním listu sdělil, že vzhledem k císařovu beneficiu jeho návrat zatím nepřichází v úvahu. Zmíněné obročí v Litoměřicích přece jen však vrhalo stín na jeho držitele, který v rozporu s vlastními výzvami zanedbával svěřenou mu duchovní správu, a proto se Konrád nejpozději v lednu roku 1365 tamější fary vzdal. Jistě se tak stalo na radu nejvyšších dvorských kruhů, které mu na důkaz svých sympatií během několika málo měsíců zajistily třikrát výnosnější faru při předním pražském kostele P. Marie před Týnem.

Necelé dva roky stačily k tomu, aby se pověst o neohroženém kazateli a jeho sporech s mendikanty dostala až do vzdálené Paříže. Listem ze 7. června 1365 Waldhausera odtud pozdravil jako druhého proroka Eliáše někdejší rektor Sorbonny a bakalář teologie mistr Vojtěch Raňkův z Ježova. Ze strachu před „farizeji“ Vojtěch list nepodepsal, jeho autorství však indiskrecí vyšlo v Praze najevo a způsobilo pisateli nemálo potíží ze strany pařížských mendikantů. Dominikáni měli prsty všude, a proto mistr Vojtěch Konrádovi odeslal další, tentokrát již podepsaný list, v němž ho naoko peskoval jako tupitele úctyhodných žebravých řádů. Současně v jiném dopise datovaném 13. prosince 1365 Konrádovi svůj postup omluvně vysvětlil. Při té příležitosti na sebe trochu chlubně prozradil, že mu pařížští mendikanti přezdívali „druhý Armachanus“. V této věci zřejmě nepřeháněl, neboť již před lety si z cesty do Oxfordu přinesl autograf (rukou autora psaný spis) *Obrany farářů proti žebravým bratřím* z pera proslulého odpůrce mendikantů Richarda Fitz-Ralpha, jinak biskupa v irském Armaghu.²⁰ Kritika žebravých řádů byla tehdy aktuální i v Anglii, kde právě tak jako v Čechách vyvolávala společnou nenávist jinak navzájem soupeřících dominikánů, minoritů, augustiniánských eremitů i karmelitánů.

19) Obsah Waldhauserových kázání podal již Loskot 1909, s. 41–60, později se jimi obíral Bylina 1966, s. 35–51. Raně reformní prvky v Apologii střizlivě posuzovala Nechutová 1980, s. 241–248, která mimo jiné věnovala pozornost Konrádovu pojetí „pravdy“.

20) Kadlec 1969, s. 59 první Vojtěchův list datoval do 7. června 1364, ve své edici však dal přednost datu o rok pozdějšímu (Kadlec 1971, s. 332–338, zde též list ze 13. prosince 1365). K Vojtěchově cestě do Oxfordu a k autografu Richarda Fitz-Ralpha Kadlec 1971, s. 11–12 a 58.

Waldhauser se o pokračující kampani proti sobě na vlastní kůži přesvědčil počátkem května 1365 v Žatci, kde mu tamější minorité rušili kázání hlaholem zvonů a procesím s hlasitými zpěvy. Také zde se za něho postavila městská rada, která mu 4. května 1365 vydala písemné prohlášení o nekalých incidentech. Rozepře se žateckými minority se vlekla nejméně do září následujícího roku. Mezitím Waldhauser využil papežova souhlasu ke kazatelskému působení v pražské i salcburské provincii k menším cestám do sousedních zemí. Zda přitom využil glejtu, který mu v říjnu 1365 vystavil bavorský vévoda Albrecht I., není jisté, ví se pouze, že o Velikonocích roku 1366 přebýval v Erfurtu. Volných chvil využíval k písemnému záznamu svých kázání, zvláště pak těch, jež přednesl studentům pražské univerzity. Části této sbírky se později dostalo staročeského překladu, mnohem dříve však již jeho latinská Postila kolovala v početných opisech ve Slezsku i v jiných sousedních zemích.²¹

Nebyli to vždy jeho odpůrci, kteří spěchali s žalobami a stížnostmi ke konzistoři. Konrád jim oplácel stejnou mincí. V prosinci 1366 například prokurátor konzistoře prošetřoval v klášteře karmelitánů u P. Marie Sněžné Waldhauserovu stížnost na lživé pomluby, v následujícím roce se pak iniciativně chopil staré pře o čtvrtinu mendikantských příjmů a chystal se jménem pražských farářů vést proces u papežské kurie. Císař Karel tomuto kroku nebyl příliš nakloněn, i když někdy v této době Konráda poctil hodností dvorského kaplana. Také ve věci druhé římské jízdy, která v souvislosti s přesídlením papeže Urbana V. do „Věčného města“ vzbuzovala nemalé naděje na uklidnění italských poměrů, Karel IV. tlumil Waldhauserovu bojovnou horlivost. Za císařem se vydal s půlročním zpožděním v listopadu 1368, a to s průvodním listem arcibiskupa Jana Očka. Spor, který v Římě vedl v zastoupení pražských farářů, skončil 12. května 1369 oboustranným podrobením se příštímu výroku určeného kardinála. Za smířlivou povolnost se Karel IV. Waldhauserovi odvděčil dobrozdáním v jeho při s představiteli dominikánského řádu, kteří se proti němu snažili využít všeho svého vlivu. Konrádovi se dostalo nečekané satisfakce od samého papeže, ani on však nemohl zamezit řádnému dokončení procesu. Někdy v polovině roku Konrád svěřil obhajobu svému advokátovi a opustil horkou římskou půdu. Konce procesu se již nedočkal, neboť 8. prosince 1369 zemřel zhruba ve věku padesáti let.²²

Přes všechna příkoří ze strany žebravých mnichů, jež svou neústupností podněcoval, Waldhauser zemřel jako všeobecně vážený muž. Uznalý nekrolog mu věnoval i dvorský dějepisec Beneš Krabice z Weitmile. Třebaže jeho kronika věnuje církevním záležitostem značnou pozornost a někdy dopřává místa skandál-

21) Soupis Waldhauserovy pozůstalosti u Tříšky, Příspěvky III, s. 18–20, některé novější dodatky evidoval Machilek 1984, sl. 263–267. Staročeské zpracování Postily studentů svaté university pražské vydal Šimek 1947, o Waldhauserově vlivu na slezské a polské teology podrobně Bylina 1966, s. 55–113. K pozoruhodným poznatkům dospěla rozбором Postily Konráda Waldhausera a Husovi připisované sbírky učených kázání Dicta de tempore Zachová 1994, s. 287–297. I když druhé dílo je silně závislé na prvním, nebyla Konrádova Postila pro Husa pramenem jediným.

22) Závěrečné etapě Konrádova života nejvíce místa věnoval Loskot 1909, s. 86–92, který také upřesnil datum smrti. Konrád našel poslední odpočinek ve svém Týnském chrámu.

ním epizodám, nepadne v ní ani slovo o druhém vlivném kazateli Karlovy Prahy (Janu) Milíčovi z Kroměříže.²³ Beneš jako kanovník a někdejší Milíčův kolega ve svatovítské kapitule sdílel odtažitou zdrženlivost vyšších církevních kruhů vůči muži, jenž svou náboženskou přepjatostí zacházel do důsledků a tím ostatní držitele prelátských obročů nepřímo stavěl do nepříznivého světla. Za zlé mu to z pražských kanovníků neměl snad jen Vojtěch Raňkův z Ježova, který Milíčovi několikrát projevil svou obdivnou náklonnost.²⁴ Jistý respekt si Milíč získával i u těch, kteří na něho jinak pohlíželi skrz prsty, vlastní okruh jeho bezvýhradných ctitelů byl však společensky nižšího řádu, než tomu bylo u Waldhausera. Svou roli tu hrála také okolnost, že se Milíč zprvu obracel k českému publiku. A i když záhy začal kázat též latinsky a německy, přece jen svět chudých a ponížených, jemuž podával pomocnou ruku, stále ještě převážně mluvil česky. Zatímco národnostně uvědomělý Tomáš ze Štítného si cenil toho, že se Waldhauser s Milíčem jazykově doplňovali, pro Matěje z Janova byli oba zvěstovanými proroky jedné a téže řeči, byť i jeho srdci byl bližší duchovní odkaz druhého z nich. Za všechny své skutky přitom Milíč podle Matějova svědectví „nezískal od spolukřesťanů v Praze nic jiného než nesčetné nadávky, hanění a ustavičné pronásledování až do vyobcování skrze rozmanité omezování a klatby, a nakonec vypuzení z vlasti do vyhnanství“.²⁵

Celé Milíčovo působení je zamlženo pololegendárním oparem, do něhož pozdější doba přimísila nezbytné fluidum společensko-kritické angažovanosti. Mnohé momenty z Milíčova života mají skutečně světecký nádech, naproti tomu sociální buřičství v jeho případě zůstává zbožným přáním, poplatným neujasněným představám.²⁶ České křesťanství v něm se zpožděním dostalo svého Valdese anebo Františka z Assisi. Také Milíč se vzdal světské kariéry, aby šel za vnitřními hlasy své nábožensky probuzené duše. Od dubna 1358, kdy se poprvé bezpečně vynořuje jako jeden z nižších úředníků Karlovy kanceláře, stoupal po dobu pěti let od jedné funkce ke druhé. V doprovodu císaře Karla IV. poznal některé sousední země a jako jeho notář byl zasvěcen do tajných sfér vysoké politiky. Kde nabyl znamenitou znalost latiny, jež byla pro službu v kanceláři nezbytnou podmínkou, nepodařilo se spolehlivě zjistit.²⁷ Ocenění jeho schopností výnosným obročím na sebe nedalo dlouho čekat. Na základě papežské rezervace z ledna 1361 Milíč o rok později ve svatovítské kapitule získal kanovnícké místo spojené s funkcí sakristiána, tj. strážce hrobu sv. Václava. Milíčovi jako by to nestačilo, neboť na podzim

23) Kronika Beneše z Weitmile, ed. Emler FRB IV, s. 540. Pokud jde o jméno Milíče z Kroměříže, panují stále dohady, zda byl pokřtěn jako Jan. Ve všech autentických dokumentech stojí pouze Milicius. Srov. k tomu již Loskot 1911, s. 14 a Kaňák 1975, s. 10. K jeho moravskému původu více Mazalová 2012.

24) Více k Vojtěchovu vztahu k Milíčovi Kadlec 1969, s. 60–61 a níže ještě v textu.

25) *Narratio de Milicio* Matěje z Janova, ed. Kybal 1911-III, s. 367, citace podle překladu A. Molnára ve Výboru 1963, s. 51. Ohlasy Milíčova působení u Kaňáka 1975, s. 42–55. Zde také o postoji Tomáše ze Štítného a stručný přehled odborného studia.

26) Např. podle Kaňáka 1975, s. 21 Milíčova slova nepřímo burcovala k revoluci apod.

27) Milíčův původ a jeho osudy před vstupem do královské kanceláře se snažila objasnit již řada autorů, kteří dospěli k značně rozdílným vývodům. Pro prvou informaci srov. opět Kaňák 1975, s. 9–14 a Svátek 1975, s. 20n., nejnověji pak Lucie Mazalová, in: Krmíčková aj. 2015, s. 11–19.

roku 1362 na sebe ještě vzal vikářství pražského arcijáhenství za nepřítomného italského mnohoobročníka. Obojí úřad sotva Milíčovi dovoloval dále působit v kanceláři, zvláště když podle slov svého prvního životopisce horlivě vizitoval podléhající mu farnosti.²⁸

Hledáme-li rozhodující podnět náhlého přelomu v Milíčově životní dráze, k němuž došlo mezi 21. srpnem a 23. prosincem roku 1363, snadno se hned vybaví možný účinek Waldhauserových kázání. A protože to bylo právě kazatelství, jež se mělo stát novou náplní Milíčova působení, Waldhauserova očistná zanícenost nejspíše strhla i novopečeného svatovítského kanovníka. Není dokonce vyloučeno, že rakouský mravokárce na něho hluboce zapůsobil již v dubnu při velikonočních promluvách. Pokud tomu tak skutečně bylo, dala by se tím vysvětlit Milíčova vizitační odpovědnost. Myšlenka vzdát se dosavadních obrocí a plně se věnovat kazatelství v něm zřejmě uzrávala delší dobu. Když svůj záměr dal posléze najevo, kdekdo mu ho rozmlouval, neboť kanovnická prebenda nebyla jeho kazatelství na překážku. V tomto ohledu již Milíč Waldhausera nenásledoval, a proto i jeho motivace nejspíše vyplývala z hlubšího náboženského prožitku.²⁹

Aby se odpovědně seznámil s pastorační službou, s níž zatím neměl zkušenosti, zvolil si za své prvé působišť městečko Horšovský Týn, jež tehdy mělo ještě převážně české obyvatelstvo. Vše nasvědčuje, že se připravoval na dráhu českého kazatele, ač jako kancelista jistě již slušně ovládal i němčinu. Navzdory jeho cílevědomé přípravě nebyly počátky jeho pražského kazatelství v malostranském farním kostele sv. Mikuláše nikterak oslnivé. Pro svou „neohrabanost v lidovém jazyce“, kterou snad jeho životopisec mnil silné pozůstatky rodného moravského nářečí, musel od nemnohých posluchačů strpět i úsměšky. Milíč se však nevzdal, brousil svou výmluvnost a neumdlévající pastorační činností postupně rozšiřoval okruh svých stoupenců. Příkladným způsobem života, neokázalou skromností, a zvláště pak rozděláním všeho vlastního majetku chudým se stal mezi pražským duchovenstvem natolik vzácnou výjimkou, že se nad ním brzo začala vznášet aureola „svatého“ muže.³⁰

Jestliže počátky Milíčova kazatelství u sv. Mikuláše na Menším Městě pražském lze se značnou pravděpodobností položit do raného podzimu roku 1364, kdy se vrátil z horšovskotýnského zácviu, časový sled jeho dalšího působení ve staroměstských chrámech je velmi obtížné spolehlivě stanovit. Nejdříve patrně začal

28) Na rozdíl od aktivity v královské kanceláři je o Milíčových církevních úřadech a obrocích málo přesných zpráv. Jako kanovník-sakristián je dosvědčen pouze 21. srpna 1363, jeho nástupce v této funkci byl jmenován již 23. prosince téhož roku (viz Emler LC I-2, s. 16 a Tomek 1905, s. 157). Milíčovo zastupitelství pražského arcijáhna i jeho vizitační činnost je doložena pouze vyprávěcími prameny. Srov. Vita venerabilis presbyteri Milicii, ed. Emler FRB I, s. 404, toto dílo však podle Mengela 2004 nepochází od Milíčova žáka, nýbrž od Bohuslava Balbína, který je nejspíše sestavil na základě různých středověkých spisů.

29) Za „věrného následníka“ Konráda Waldhausera, zvláště pokud jde o kritiku neřesti *proprietas* (vlastnictví), označil Milíče Marin 2017, s. 159–163.

30) Oba Milíčovy životopisy (Vita a Narratio) mají hagiografické rysy. K různým výkladům jejich jazykových nesnází Kaňák 1975, s. 18 a pozn. 3 na s. 138. Jeho kazatelstvím se v širším kontextu zabývá Morée 1999, přehledně k jeho působení Herold 2011, s. 167–171.

kázat v kapitulním a současně farním kostele sv. Jiljí, k němuž z jedné strany přiléhaly takřka ryze české obytné okrsy. Po dva roky Milíč pravidelně promlouval latinsky ke studentům ve staroměstském chrámu sv. Mikuláše a posléze začal zaskakovat za nemocného či nepřítomného Waldhausera v jeho týnském působišti. Do té doby již němčinu zvládl natolik, že do ní přeložil některé své české modlitby.³¹ Během času nabyl takové pohotovosti, že o svátcích kázal dvakrát až třikrát denně. Svou první sbírku kázání pokorně nazval Nedonošený plod (*Abortivus*), ačkoli ji zřejmě určil k hromadnému opisu. Nejstarší rukopisy nesou datum roku 1370, to však již tato postila byla opisována i ve vzdáleném Tachově. Nemenší popularitě se těšila i mladší sbírka kázání s názvem Milosti boží (*Gratiae Dei*), jejíž nejstarší opis byl dokončen v polovině dubna 1372. Třikrát byl Milíč poctěn významnou funkcí kazatele na kněžských synodech, leč ani vydavatelům těchto mimořádně závažných řečí se nepodařilo přesněji určit datum jejich vzniku.³²

Asketický způsob Milíčova života, nedostatečný oděv i skrovná strava oslabovaly tělesnou schránku jeho duše, která se v horečnatých stavech dostávala do blouznivého vytržení vnitřních hlasů, přicházejících z pomyslného nadpřirozeného světa. Milíče zřejmě též trýznily počáteční neúspěchy, které přičítal vlastní neschopnosti a vlažnosti. Když mu „duch v srdci“ našeptal, aby se vzdal kázání a ukřižoval své tělo, zabýval se myšlenkou vstoupit do některé z přísných řeholí. Dlouhý čas se také neobjevil na kazatelně, ač mu to jeho rádci vyčítali. Ve chvílích beznaděje ho zachránilo další vnuknutí, jež mu napovědělo blízký příchod Antikrista. Se zatajeným dechem zkoumal biblická proroctví a jako mnoho jeho předchůdců nalézal v jejich časových nápovědích aritmeticky přesný důkaz pravdivosti božího hlasu. První z dat dvouletého intervalu kladlo Antikristův příchod do roku 1365, což Milíč spojil s Karlovou cestou do Avignonu a s některými jejími průvodními okolnostmi značně zmateného rázu. Karlův návrat v druhé polovině srpna do Prahy nejspíše Milíče znovu přiměl vystoupit na kazatelnu a vyhlásit z ní, že Antikrist již na sebe vzal podobu císaře a sestoupil na svět. Podle Matěje z Janova měl přitom Milíč na přítomného Karla IV. ukázat prstem. O tom však lze oprávněně pochybovat, neboť Karel patrně nepatřil ani k posluchačům Konráda Waldhausera. Troufalá opovážlivost i tak zakládala důvod k obžalobě, na jejímž základě byl Milíč uvržen do vazby. Naštěstí pro něho se snad již na počátku roku 1366 vrátil z pařížských studií kanovník Vojtěch Raňkův z Ježova, který spolu s vyšehradským děkanem Vilémem z Lestkova Milíčův výrok označil za vnuknutí Ducha svatého.³³

31) Podle Flegla 1980, s. 164–166 a 1981, s. 173–175 Milíč působil v horšovskotýnském farním kostele sv. Petra a Pavla, a to na údajné doporučení arcibiskupa Arnošta. Milíčovy české modlitby vydal a rozebral Vilíkovský 1948a, s. 120–140, německé zpřístupnil Klapper 1935, s. 120, 190–198 a 220. V souvislosti s německými překlady a variantami se Clifton/Everest 1982, s. 3–4 přiklonili k autorům, kteří u Milíče předpokládají starší aktivní znalost němčiny.

32) Podle Vita, ed. Emler FRB I, s. 406, Milíč výjimečně kázal čtyřikrát, a jednou dokonce pětkrát za den. Soupis Milíčovy literární pozůstalosti, kterou tvoří především postily, sbírky promluv a jednotlivá kázání, sestavil Spunar 1985, s. 171–192. Synodální kázání vydali Herold/Mráz 1984 (srov. též 1984a).

33) O svých pochybnostech, záměru vstoupit do řehole i o vnuknutích mluví Milíč v Knížce o Antikristovi

Milíčovi se znovu dostalo důvěry, nejspíše ještě roku 1366 byl jmenován synodálním kazatelem, i on však byl pod bedlivým dohledem mnichů žebravých řádů. Ti mu nejvíce měli za zlé, že posluchačům doporučoval zpověď u příslušných farářů, a nikoli u řeholníků bez arcibiskupova písemného pověření. Jinak neznámý mnich Jakub Svachův, asi minorita, ho jménem ostatních bratří zažaloval u konzistoře, takže oficiál a současně jeden z generálních vikářů Jenec Závišův z Újezda před svou stolicí předvolal řadu svědků. Jejich sociální profil sotva může posloužit jako spolehlivý vzorek Milíčova publika. Staroměstský patricij Oto z Posenpachu byl bratrem královského hofrychtěře a také další tři měšťané, podle jmen Němci, jistě náleželi k zámožné vrstvě. Výčet svědků doplňují Sighart, mistr kuchyně moravské markraběnky, a Mikuláš, správce jejího dvora. Všichni potvrdili Milíčovo varování před řeholními zpovědníky, žádný z nich však neudal, že by Milíč přitom napadal a tupil mnichy. Žalovaná strana přivedla za svědky písaře zemských desk Oldřicha a tři světské kněze, jejichž zájmy Milíč nepřímo hájil.³⁴ Konzistoř ve shodě se souběžnými žalobami na Konráda Waldhausera shledala nedostatečnost průkazního řízení a proces proti Milíčovi zastavila.

S blížícím se rokem 1367 narůstala Milíčova vnitřní sklíčenost, neboť jeho varovnému vnuknutí o Antikristově příchodu odpovědné hlavy království a církevní provincie nepřikládaly žádnou váhu. Podle vlastních slov zaháněl další hlasy shůry, radil se se svým zpovědníkem a netroufal si znovu ověřit své výpočty dalším studiem biblických knih. Zprávy o blízkém přesídlení papeže z Avignonu do Říma přiměly Milíče, otevřít své srdce bohabojnému Urbanovi V. a řídit se jeho poučením. Vše, co si předsevzal, nestrpělo odkladu. V dubnu 1367 byl již se svým průvodcem Dětrichem v Římě, kde pak musel dlouho čekat na papežův příjezd. Aby si ukrátil čas, začal si odpírat chleba a kál se „v popelu a v žíněném šatě“. Znovu, jak jinak, do něho vnikl duch Páně, který mu přikázal bez meškání přibít na dveře chrámu sv. Petra vyhlášku oznamující kázání O konci světa (*De die novissimo*). Nevyjevil v něm vše, co drásalo jeho nitro, a také místnímu inkvizitorovi, který ho hned uvěznil v minoritském klášteře Ara Coeli, odmítl sdělit taje určené pouze papežovu sluchu. Pod hrozbou exkomunikace a mučidel Milíč posléze v Knížce o Antikristovi (*Libellus de Anticristo*) vyličil své předtuchy a slíbil se podřídit příkazu církve. Urban V. vstoupil sice na půdu církevního státu již 4. června, v Římě však byl uvítán až 16. října. Záhy po jeho příjezdu papežův bratr kardinál Anglic de Grimoard Milíče vyslechl a s ohledem na císaře, který nespěchal s přípravami na druhou římskou cestu, ho propustil na svobodu.³⁵

(*Libellus de Anticristo*, ed. Kybal 1911-III, s. 368–381). K osočení císaře Karla IV. viz *Narratio Matěje z Jasnova*, tamtéž, s. 362. Víta, ed. Emler FRB I, s. 408 uvádí, že Vojtěch s Vilémem posuzovali sbírku nedělních a svátečních kázání. Kadlec 1969, s. 60–61 usoudil, že šlo o kázání týkající se Antikristova příchodu (tak i u Kaňáka 1975, s. 23–24).

34) Nedatovaný zlomek oficiálových akt s výsledky svědků otiskl Menčík 1890, s. 317–318. Vročení do 1366 se jeví příhodným ve spojitosti s kampaní proti Waldhauserovi. V úvahu jsem vzal i zprávu, že v Římě roku 1367 proti Milíčovi štváli minorité (Víta, ed. Emler FRB I, s. 411).

35) Podle Kaňáka 1975, s. 25 se Milíčovi od papeže dostalo nejen slyšení, ale i rady, aby se místo teologických záhad zabýval pastýřskou službou. Víta, ed. Emler FRB I, s. 423 zmiňuje, že byl vysvobozen ze žaláře po

Imaginární portrét papeže Urbana V. ve Světové kronice Hartmanna Schedela

I když události dvou uplynulých kritických let 1365–1367 jeho chmurné vize o Antikristově příchodu nepotvrzovaly, trpká zkušenost z římského pobytu Milíče jen utvrdila v představě, že se církev ocitla ve spárech biblických oblud Behemoth a Leviathana. A protože se mu slyšení u papeže nedostalo, rozhodl se sdělit své utajené úvahy písemně. V listu k Urbanovi V. tento nemytý a vyzáblý asketa, jenž podle nakloněného mu cizince v ničem neznal pravou míru,³⁶ odhodil svíravou kazajku pražského mravokárce a představil se jako tribun nápravy celého křesťanského světa. Není ani divu, že své názory nechtěl nikomu jinému sdělit. „Ejhle nejprve,“ obrací se po krátkém úvodu na papeže, „knížata tvoji jsou druhové zlodějů, všichni milují úplatky, jdou za odměnami, sirotkům neposkytují spravedlnosti a nevstupuje k nim pře vdovy, totiž církve svaté.“

Na žádném stupni církevní hierarchie od kardinálů po správce far neshledal nic, co by potěšilo bohabojné oko. S pronikavou kritičností obnažil zejména svatokupeckou prodejnost a ziskuchtivost kněží i řeholníků. Ani papežova moc

příchodu papeže do Říma (16. října). Uvedenou knížku o Antikristovi, kázání De die novissimo, otiskl Bartoš 1941, s. 51–58.

36) Tak se vyjádřil autor traktátu Apparuit gloria Dei, z něhož uveřejnil krátké výňatky Sedlák 1915, cit. místo na s. 2. K možnému autorství tohoto spisu Bartoš 1944, s. 1–2.

není s to polapit do sítě obludnou příšeru mamonu, a proto by měl být co nejdříve svolán obecný církevní sněm, jenž by církev očistil od svatokupectví, válek i beghardů a bekyň. Až na protikacířskou notu, která ukazuje na hlubokou ještě propast mezi opravným hnutím a heretickým sektářstvím, Milíč se tímto projevem přiřadil k velkým myslitelům svého věku, kteří předjímalí ideu konciliarismu.³⁷

Urban V., pokud se mu memorandum prostého českého kazatele dostalo vůbec na stůl, svým mlčením Milíče přiměl k další cestě do Říma. Nic zlého ho při ní nepotkalo, ani tentokrát však k papeži nepronikl. Když se v prosinci 1369 vrátil do Prahy, nezastihl již Waldhausera naživu.³⁸ Hned se ujal jeho osiřelé kazatelny a současně kázal česky u sv. Jiljí a latinsky u sv. Mikuláše při Staroměstském rynku. Milíče snad mohlo potěšit jen to, že Urban V. jako by na jeho popud vydal bulu o inkvizičním stíhání kacířů v německých zemích, kterou čtyřmi mandáty podpořil Karel IV. Císař začal ostražitěji sledovat i duchovní kvas pod okny své pražské rezidence. Jakmile se mu doneslo, že mistr Vojtěch Raňkův z Ježova přenesl svůj věroučný spor s mistrem Jindřichem Tottíngem z Oyty k papežskému tribunálu, považoval to za úhonu dobré pověsti království a donutil hašteřivého kanovníka k exilu. Podnět k učené rozmluvě zavdalo šest tezí, které bakalář teologické fakulty a jeden z čelných představitelů středoevropské scholastiky Jindřich Tottíng z Oyty († 1397) přednesl při disputaci někdy v letech 1369–1370. Třebaže napadený mistr své vývody o negativních účincích smrtelných hříchů na výkon kněžského úřadu otupil, namyšlený Vojtěch to neshledal náležitým zadostiučiněním a v dubnu 1371 předložil Tottíngovy teze k přezkoumání papežskému auditorovi. Mistr Jindřich byl předvolán do Avignonu a teprve v srpnu 1373 bylo z něho snato podezření z hereze. Vojtěch Raňkův se v listě odeslaném z pařížského exilu v dubnu 1372 snažil ospravedlnit, žádné poučení si však ze svého pochybného kroku nevzal. Návrat do Prahy po dvou až třech letech mu usnadnil titul doktora teologie pařížské Sorbonny, který měl na císařském dvoře vysoký kurs.³⁹

Někdy na přelomu května a června roku 1372, v době Karlova pobytu v Mohuči, udál se v Praze závažný incident, jehož důsledky patrně napomohly Milíčovu opravnému úsilí. Několik dvořanů se při vášnivé hře v kostky dostalo do ostré rozepře se staroměstskými hazardními hráči, kteří se zbraní v ruce své protivníky pronásledovali až před komnaty císařovny Elišky. Jeden z dvořanů byl zabit, jiní utrpěli četné rány, co horšího však, bitka rozrušila císařovnu, která před krátkým časem porodila neduživého syna Karla. Jeho otec hned po návratu výtržníky potrestal a navíc po konzultaci s několika světskými kazateli dal pobořit nechvalně proslulý staroměstský nevěstinec nazývaný Benátky. Předchozí Milíčovo působení

37) Milíčův list Urbanovi V. vydal Menčík 1890, s. 318–325, citace v textu podle překladu Karla Červeného u Kaňáka 1975, s. 129.

38) Polc 1972, s. 69 a Kaňák 1975, s. 25 opakují starší mínění, že Milíčův návrat do Prahy urychlila Waldhauserova smrt 8. prosince. Tuto domněnku zpochybňuje Víta, ed. Emler FRB I, s. 416, podle níž Milíč začal v Praze znovu kázat již v adventu.

39) Spor mezi oběma učiteli podrobně rozebral Lang 1937, s. 18–28. Stručněji k němu Kadlec 1969, s. 24–27, který oprávněně odmítl nepodložené domněnky u Wintra 1964, s. 75–78.

v tomto okrsku dostalo tím slibný impuls, neboť bez Karlova souhlasu by fundace nové kaple v okolí zbořených Benátek nepřicházela vůbec v úvahu.⁴⁰

Milíč, který se dříve hrozil ženské blízkosti, měl nyní plné ruce práce, aby povětrným ženám bez střechy nad hlavou zajistil poctivou obživu. Snad již předtím se mu podařilo několik z nich přivést ke zbožné počestnosti, což jeho životopisci neopomenuli s náležitým přeháněním vyzdvihnout. Napomohla k tomu i pověstná kuplířka Keruše Hofartová, která Milíčovi na smrtelném loži odkázala svůj hampejz v Benátské ulici. Milíč tak získal pro padlé ženy první příbytek, k němuž postupně přibýlo několik dalších. Zdá se, že milodary ve prospěch ušlechtilého díla se mu jen hrnuly, protože již 19. září 1372 mohl položit základy zmíněné kaple, příznačně zasvěcené napravené nevěstce sv. Maří Magdaléně a dalším dvěma sveticím. Pokud nová farnůstka jako základ budoucího „Jeruzaléma“ měla mít řádný status, bylo ji třeba pravoplatně vyčlenit ze sousedních farností sv. Štěpána ve zdi a sv. Filipa a Jakuba. Stalo se tak úmluvami ze 14. a 22. června 1373, jimiž se Milíč jako patron a správce kaple zavazoval platit správcům obou far odškodné ve výši devíti kop ročně. Během této krátké doby se Milíčovi podařilo při jeruzalémské kapli zřídit i příbytek pro žáky první kazatelské školy české reformace.⁴¹

Sotva se však Milíčova idea začala rýsovat, staroměstští faráři v ní ihned vytušili nepohodlnou konkurenci. Jejich žaloby nejprve směřovaly proti žákům a stoupencům „ohnivého“ kazatele. Již v lednu 1373 generální vikář Boreš z Mrákotic suspendoval českého kazatele Vojslava, 4. dubna téhož roku postihl stejný trest kazatele Františka, který v Milíčově Jeruzalému veřejně protestoval proti uloženému zákazu latinských kázání. Jakmile vešly ve známost červnové úmluvy, oba faráři pod nátlakem svých kolegů začali házet Milíčovi klacky pod nohy. Generální vikář Boreš šel pražským farářům na ruku a výrokem ze 2. srpna převzal od Milíče podací právo ke kapli sv. Maří Magdalény. Milíč se proti zaujatému rozhodnutí odvolal k papežskému soudu, čímž proti sobě popudil nejen konzistoř, ale i císaře Karla, který již z přechodného zájmu o charitativní podnik vystřízlivěl. Nebylo nic platné, že 8. listopadu vzal za přítomnosti arcibiskupa Jana Očka své odvolání zpět, neboť mezitím ho pražští faráři v jinak vzácné shodě s představiteli žebavých řádů obžalovali v Avignonu z kacířství.⁴²

40) Podle Beneše z Weitmile, na jehož zprávu o incidentu se odvolávám, kapli sv. Maří Magdalény, sv. Afry a Marie Egyptské zřídil sám císař Karel (Emler FRB IV, s. 546). Tomu však neodpovídá znění listiny ze 17. prosince 1374, v níž Karel přiznává, že kapli vystavěl s pomocí almužen a nadací Milíč z Kroměříže (Borový LE I, s. 105, č. 219).

41) Úmluvy ze 18. a 22. července byly zaprotokolovány do soudních akt pražské konzistoře (ed. Tadra SA I, s. 38–41, č. 196 a 202). Nejpozději v dubnu 1373 kaple již byla v provozu, neboť v ní kázal Milíčův žák František, o němž ještě níže.

42) Vojslavem je třeba rozumět pozdějšího miličinského faráře, korektora duchovenstva a dočasně též generálního vikáře, jemuž na jaře 1388 Vojtěch Raňkův z Ježova svěřil spoluodpovědnost za Milíčův Jeruzalém (zlomek tohoto pořízení otiskl Podlaha 1909, s. 328–331). Všechna uvedená soudní akta vydal Tadra SA I, s. 4, č. 16, s. 21, č. 101 (kazatel František), s. 50–51, č. 259 (odnětí patronátu) a s. 65–66, č. 353 (odvolání apelace). K těmto zápisům již Loskot 1911, s. 88–94 a Polc 1972, s. 70–82 (s některými dalšími podrobnostmi).

Nejvíce byla Milíčovi kladena za vinu snaha založit „řád apoštolského života“, jehož členové měli dokonce nosit zvláštní hábit. Další žalobní články Milíčovi vytýkaly řadu výroků podkopávajících hmotné zabezpečení církve, nepřátelské postoje k filozofii a zejména pak časté podávání svátosti oltářní. Alespoň v tomto bodu žalobci nepřeháněli, protože eucharistický akcent Milíčovy vrcholné aktivity shodně zdůrazňují i jiné prameny. Od Milíče tak již vycházela jedna z nosných linií české reformace, která v mystériu svátosti oltářní spatřovala nezbytnou podmínku věčné spásy. Stížnost „na knížete temnot, který se proměnil v anděla světla“, v Avignonu osobně zdůvodnil pražský profesor teologie Jan Klenkok, na jehož popud papež Řehoř XI. bulou ze 13. ledna 1374 přikázal arcibiskupům i biskupům hnězdenské a pražské provincie prošetřit žalobní články a případně bez meškání zakročit proti Milíčovi a jeho stoupencům. Další bulou z 10. února navíc požádal Karla IV., aby uvedeným biskupům napomohl vykořenit pošetilé bludy „jakéhosi kněze Milíče“.⁴³

Ještě dříve, než došla první z obou bul, se Milíčem a jeho stoupenci několikrát zabýval soud generálních vikářů. Na repliku pražských farářů z 19. prosince 1373 Milíč odpověděl, že má spor pouze se správcem kostela sv. Štěpána ve zdi. Přes obvyklými průtahy pokračovala ve stáních z 11. a 27. ledna následujícího roku, teprve však při dalším řízení ze 7. února vyšlo najevo, že se přetýkala i faráře od sv. Filipa a Jakuba, který v Jeruzalémě vybral koledy i nějaké peníze od Milíče. Mezitím 2. ledna kněz Václav z Klatov před generálním vikářem přiznal, že se svolením právě uvedeného faráře zpovídal v jeruzalémské kapli a že zde z Milíčova návodu podával třikrát týdně ženám svátost oltářní. Další žaloba z 16. března směřovala proti Milíčovu kazateli Františkovi, jenž v Benešově brojil proti tamějším minoritům a vyzýval lid k modlitbám za svatého muže z pražského Jeruzaléma. To však již Milíč byl na cestě do Avignonu, kam papež Řehoř XI. roku 1370 znovu přenesl sídlo nejvyšší hlavy církve.⁴⁴

O žádné intervenci ze strany císaře Karla či arcibiskupa Jana Očka není slyšet, lze ji však předpokládat, neboť pověst království i provincie jim byla nade vše. Současně ovšem ponechali volnou ruku úředníkům konzistoře, aby bylo učiněno zadost papežským bulám. Milíč byl na dalekou cestu svými příznivci dobře zaopatřen, měl s sebou čtyři jízdné a dostatek peněz k úplatkům i almužnám.

43) Fragment sedmi neúplných článků z tzv. Přimdova formuláře vydal Palacký, Formelbücher II, s. 183–186, překlad u Loskota 1911, s. 98–100, pozn. 174, k výkladu Kaminsky 1967, s. 12–14 a De Vooght 1975-I, s. 19–23. Ke druhému a třetímu článku s kritikou tzv. věčných platů Bartoš 1952a, s. 121–123 shledal nepřímou odezvu v univerzitní disputaci Konráda z Ebrachu. Úplný text žalob včetně článků 8–12 objevil a vydal Kejř 1988–1991, s. 181–189. Ve srovnání s Víta jejich obsah nepřinášá nic podstatně nového, osmý článek se však vztahuje k údajnému zavedení nové řehole. Kejř rovněž otiskl text buly ze 13. ledna 1374 pro pražského arcibiskupa. List stejného znění pro arcibiskupa hnězdenského u Stloukala MV IV, s. 444–445, č. 783, výzva ke Karlovi z 10. února tamtéž, s. 451–452, č. 791.

44) Srov. zejména následující zápisy Soudních akt: Tadra SA I, s. 71, č. 383, s. 72, č. 1 (Václav z Klatov, v téže záležitosti byl 11. února vyslechnut i oltářník Jan od sv. Havla, tamtéž, s. 73, č. 7), s. 77, č. 26 (vybírání koled v Jeruzalémě) a s. 81, č. 52 (kazatel František). Pražské faráře dále dráždilo, že se zde denně kázalo, zpovíдалo a sloužilo více mší.

V Avignonu mu podle všeho znovu pomohl kardinál Grimoard a krátce před smrtí změnil o něm svůj úsudek i profesor Jan Klenkok, jehož skon Milíč zvláštním listem oznámil Karlu IV. Záhy po kázání z 21. května 1374 Milíč zřejmě onemocněl a v předtuše smrti se písemně rozloučil s některými předními příznivci, mezi nimiž nechyběli ani páni z Rožmberka. Na den sv. Petra Milíč z Kroměříže skonal a byl pochován v avignonské katedrále.⁴⁵

Inkvizitor Johlín zahájil kanonický proces proti Milíčovi se značným zpožděním. Hned při jednom z prvních výslechů se setkal s nezdarem, neboť staroměstský kroječ sukna Machuta odmítl 25. května 1374 před ním vypovídat se zdůvodněním, že podle příkazů konšelů má podat svědectví pouze generálnímu vikáři Janovi řeč. Kantor z Litomyšle. Machuta patřil mezi muže, jimž mistr Vojtěch Raňkův z Ježova na jaře 1388 uložil péči o Jeruzalém (v té době byl také konšelem), takže šlo o zámožného a vlivného příslušníka horní městské vrstvy. Společná rada pro Staré i Nové Město byla napůl patricijská, na rozdíl od následující rady z roku 1375 s převahou cechovního řemeslnictva, nicméně však milíčovské hnutí spíše tolerovala, než brzdila. Mimo jiné také brala v úvahu pobouření, jež žaloby a buly proti Milíčovi v pražských městech vyvolávaly. „Lidé proti nim reptali,“ vypověděl 14. července před generálním vikářem jeden ze suspendovaných milíčovců, jmenovitě kněz Mikuláš z Hvozdnice. Jistou zdrženlivost dávala najevo i konzistoř, která oficiálně vyhlásila papežskou bulu ze 13. ledna 1374 až 19. července téhož roku. Krátce předtím se od Milíče distancoval generální vikář Jan řeč. Kantor z Litomyšle. Stalo se tak v konzistoři při převzetí listu, který mu od Milíče z Avignonu donesl jistý posel Mikuláš.⁴⁶

Druhá fáze výslechů udaných milíčovců započala již 23. června předvoláním jaroměřského faráře Mikuláše, jemuž vikář počátkem následujícího měsíce zakázal kázat a sloužit mše. Kromě toho Mikuláše pro pobuřující řeči s okamžitou platností na rok vypověděl z Prahy. Široký rádius milíčovského hnutí dokládá i ta část žaloby, která Mikulášovi přičítá k tíži jeho kázání v kostele při konventu řeholních kanovníků sv. Augustina v Kladsku. Vzápětí byl z pražské diecéze vypovězen kněz Mikuláš z Nového Jičína, podle jehož výpovědi k moravským shodně smýšlejícím kazatelům patřil též Štěpán z Kroměříže. Oba Mikulášové více tíhli k Praze, kde rovněž působil zmíněný již Mikuláš z Hvozdnice a další dva podezřelí kazatelé, oltářník od sv. Linharta Jakub a Václav z Budějovic. Naproti tomu kněz Jan z Plzně kázal v Hradci i jinde. Tři posledně jmenovaní klerici vyvázli nejspíše bez úhony, stejně tak jako kněz Ota z Prahy, jehož nedokončený výslech z 27. října 1374 uzavřel postihy žáků a stoupenců mezitím již zemřelého Milíče.⁴⁷

45) O almužnách během cesty a pobytu v Avignonu Víta, ed. Emler FRB I, s. 426–429. Vzhledem ke dvěma svátkům sv. Petra kolísá datum Milíčova úmrtí mezi 29. červnem a 1. srpnem 1374.

46) Edice zlomku Vojtěchova pořízení výše v pozn. 21. Ke skladbě pražských rad v době Waldhauserova a Milíčova působení Mezník 1990, s. 61–66. Dále srov. Tadra SA I, s. 94, č. 110 (Mikuláš z Hvozdnice), s. 95, č. 116 (vyhlášení buly) a s. 93, č. 105 (Milíčův dopis). Bula s připojenými články byla u arcibiskupova dvora zapsána již 26. dubna (viz Kejř 1988–1991, s. 184–188). Vyhlášení buly předcházela synoda z 16. června, k níž Hledíková 1970, s. 131–132.

47) Všechny doklady u Tdry SA I, s. 90–92, č. 98, 102–103 (farář Mikuláš), dále s. 92–93, č. 104

Vše ukazuje, že záměrem arcibiskupa Jana Očka, jenž nepochybně postupoval v souladu s přáním císaře Karla, bylo celou aféru rychle utlumit bez porušení formálních náležitostí kanonického práva. Jakékoli nařčení z kacířství bylo mlčky smeteno ze stolu, přičemž byly očistěnému milíčovskému hnutí odňaty legální možnosti další aktivity. Milíčova smrt zbavila odpovědné hlavy církve i státu starostí. Tečku za první kapitolou opravného hnutí v českých zemích udělal Karel IV. listinou ze 17. prosince 1374, kterou osiřelý Jeruzalém včetně kaple, všech příbytků, nadací i práv předal cisterciáckému řádu pro kolej jeho generálního teologického studia.⁴⁸ Milíčovo dílo navzdory tomu dále žilo v myslích jeho stoupenců a následovníků. V biblické topografii domácí reformace tak Jeruzalém předcházela Betlému, Orebu a Táboru.

Zrání českého národa, Matěj z Janova a Betlémská kaple

Hrozba rozpadu církevního státu na Apeninském poloostrově přinutila papeže Řehoře XI. k trvalému návratu do Říma. Jeho slavnostní vstup do „věčného“ města v lednu 1377 vzbuzoval naděje na celkové uklidnění poměrů a na zmírnění papežského fiskálního tlaku v podobě mimořádných válečných výpomocí. Řehořova smrt v březnu 1378 však posílila opoziční tlak silné avignonské kliky, takže volba nového papeže Urbana VI. (původem z Neapole) již proběhla za napjaté situace. Ve snaze získat na svou stranu císaře Karla Urban VI. koncem července urychleně schválil volbu jeho syna Václava římským králem, ač se předtím vzpíral uznat dědičnou poslušnost říšského stolce. Stalo se tak krátce po vyhlášení opozičního kardinálského kolegia o neplatnosti Urbanova nástupnictví. Krize vyvrcholila o několik týdnů později. Poslední tři italské kardinály opustili vyobcovaného „Antikrista, démona a tyрана“ 15. září, o dva dny později Urban odpověděl jednorázovým jmenováním 29 nových kardinálů včetně pražského arcibiskupa Jana Očka a konečně 20. dne téhož měsíce avignonské kolegium zvolilo za svého papeže kardinála Roberta Ženevského, jenž přijal jméno Klement VII. a usadil se v Avignonu.

Rozkol církve v hlavě i v údech (*schisma*) měl mimořádně závažné důsledky pro politické poměry v celé Evropě. Císař Karel neměl důvodu odstupovat od římského papeže a včasným uznáním jeho volby dal směrodatnou instrukci pro sedmnáctiletého následníka trůnu Václava IV. Hned po Karlově smrti 29. listopadu 1378 dosavadní arcibiskup Jan Očko a jeho synovec kancléř Jan z Jenštejna pečlivě

(Mikuláš z Nového Jičína), s. 95–97, č. 114 (Jan z Plzně), č. 119–120 (oltářník Jakub a Václav z Budějovic) a s. 104, č. 164 (Ota z Prahy).

48) Edice Karlovy listiny výše v pozn. 40. Ke koleji sv. Bernarda Kadlec 1966, s. 97–98. Inkvizitor Johlín se zúčastnil výslechu jaroměřského faráře a vyhlášení papežské buly, čímž jeho úsilí skončilo. Generální vikáři zřejmě postihovali i zádušní obřady za Milíče. Exkomunikace za to postihla Martina z Nové Vsi, který se odvolal k papežskému stolci (viz Stloukal MV IV, s. 701–703, č. 1238).

střežili Václava, aby k němu nepronikli stoupenci avignonského papeže, zejména vlivný vyšehradský děkan Kuneš z Veselé. Oba přitom sledovali průhledné osobní zájmy. Jan Očko vděčil Urbanovi za kardinálský klobouk, Jan z Jenštejna zase za arcibiskupský stolec. A protože mladý Václav zprvu ponechával vysokou církevní politiku v rukou této dvojice poradců, země lucemburské dynastie výrazně rozšířily državy římského papeže. Avignonská klika v Praze se nemínila vzdát bez boje, ještě v zimním semestru 1379–1380 se na vratech právnické univerzity objevovaly vyhlášky o pravosti Klementovy volby, avšak násilné postihy jejích mluvčích další agitaci v tomto směru podvázaly.⁴⁹

Mnohonárodnostní pařížská univerzita vyhlásila svou neutralitu v zápase obou papežů deklarací z ledna 1379. Bylo ovšem jen otázkou času, kdy silný tlak domácí avignonské kurie zvrátí rozhodnutí, jež bylo ústupkem cizím profesorům a studentům z řad anglického univerzitního národa a obdobné korporace národa pikardského. Třebaže Klementovi VII. se podařilo vnějšími zásahy strhnout pařížské učení na svou stranu až o tři roky později, arcibiskup Jan z Jenštejna se již v září 1381 na říšském sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem netajil Václavovým záměrem přenést teologické studium z Paříže do Prahy a povznést tak tamější univerzitu k roli nové Sorbonny ve sféře vítězného papeže Urbana VI. Nejspíše také z Jenštejnova návodu král Václav IV. krátce předtím založil novou mistrovskou kolej nazvanou jeho jménem, aby byly očekávaným pařížským profesorům v předstihu zajištěny nezbytné existenční podmínky. Stejný cíl sledovalo přenesení Karlovy koleje do mohutného paláce bývalého mincmistra Jana Rotleva, který byl Václavem zakoupen v roce 1383 a do dvou let stavebně upraven do reprezentační podoby.⁵⁰

Jenštejnův záměr našel vřelé porozumění u papežského legáta na pražském dvoře Pilea de Prata a generála dominikánského řádu Raimunda z Capuy, jehož zásluhou došlo v prosinci 1383 k formální inkorporaci pražského generálního studia od sv. Klimenta do univerzitního svazku. Předním mluvčím pařížských mistrů, uvažujících o přechodu do Prahy, byl věhlasný teolog Jindřich Heinbuch z Langensteinu (1325–1397), jenž však byl stoupencem myšlenky odstranit schisma svoláním všecírkevního koncilu. V tomto smyslu doktor Jindřich také roku 1381 poslal memorandum králi Václavovi, a i když se od něho nedočkal odpovědi, přesídlil během následujícího roku do Prahy. Jakékoli úvahy o potřebě koncilu Václav IV. házel pod vlivem svého kancléře Jenštejna za hlavu. Pražské poměry svíraly i mistra Jindřicha z Oyty, jenž se sice po návratu z Paříže mohl se svým odpůrcem Vojtěchem Raňkovým měřit čerstvým doktorátem z teologie, nikoli však přízní, které se dómský kanovník a scholastik přechodně těšil u arcibisku-

49) K papežské aprobaci Václavovy volby Krofta 1901, s. 453–456, o církevní politice pražských dvorů v počátcích schismatu Holinka 1933, s. 25–91, Weltsch 1968, kap. I, Polc 1972, s. 96–101 a Spěváček 1979, s. 474–479 a 1986, s. 110n.

50) K Jenštejnovu plánu přenesení pařížského teologického studia Holinka 1933, s. 51–52, širší okolnosti vysledoval Kaťuza 1974, srov. zvl. s. 94–102. Odvetný zárok Klementa VII. vůči urbanovcům na pražské univerzitě zmiňuje Spěváček 1986, s. 374, pozn. 2. Sporé údaje o koleji krále Václava u Svatoše 1977, nověji srov. Holá 2017, s. 60–61 a dále podle rejstříku.

pa Jenštejna. A tak oba Jindřichové ani chvíli nezaváhali, když se jim naskytla možnost působit na nově založeném teologickém studiu ve Vídni. Jindřich z Langensteinu odešel z Prahy již na přelomu let 1383–1384, aby pro rakouského vévodu Albrechta III. vypracoval směrnice o potřebách nového vysokého učení, Jindřich z Oyty ho následoval o rok později, když ho znechutily spory o místa v profesorských kolejích.⁵¹

Souhlas papeže Urbana VI. se zřízením bohoslovecké fakulty ve Vídni byl ranou do zad jeho oddanému straníku Jenštejnovi. Léta připravovaný plán se zřítíl jako domek z karet, nehledě na to, že pražská teologie dostala silnou konkurenci v blízkém sousedství. Smolný rok 1384 arcibiskupovi navíc přinesl roztržku s králem Václavem, který ho koncem června zbavil kancléřského úřadu, a těžké finanční ztráty na statcích v okolí Roudnice. Kromě vzrůstajících potíží s duchovenstvem královské strany se Jenštejn musel na sklonku roku zabývat hrozbou rozkolu na univerzitní půdě. Mistři domácího univerzitního národa stále více považovali za křivdu, že nová či uprázdněná místa v kolejích získávali cizinci. Jakmile se odchodem jednoho či více pařížských profesorů do Vídně uvolnila jejich místa, mistři korporace Českého národa na ně začali rázně uplatňovat svůj nárok, a to v rozporu se statuty, které (alespoň v případě Karlovy koleje) mezi domácími a cizími kandidáty nečinily rozdíl. Řády vysokého učení, zvýhodňující sdružené hlasy tří cizích národů, slabá pětina všech domácích mistrů v profesorském sboru i jejich zanedbatelné pozice na teologické fakultě předem vylučovaly úspěšné prosazení požadavku v rámci samosprávných univerzitních kongregací. Jedinou možností nápravy byl zásah vnějšího činitele v osobě pražského arcibiskupa jako kancléře univerzity. Situace v tomto ohledu byla mimořádně příznivá, neboť Jenštejn radě bývalých pařížských profesorů zazlíval jejich nevděk a námluvy s vídeňským dvorem. Dochované doklady jsou značně mezerovité, mnohé však nasvědčují, že mluvčí Českého národa na Jenštejnovi požadovali polovinu míst v mistrovských kolejích.⁵²

Zostřené napětí na univerzitě nepochybně přispělo k tomu, že při volbě rektora v polovině října 1384 příslušníci tří cizích národů zvolili Konráda Soltaua

51) Jednání mezi Jenštejnem a generálem dominikánského řádu osvětlil Koudelka 1960, s. 209–213, manifest Jindřicha z Langensteinu králi Václavovi vydal Sommerfeldt 1907, s. 436–459. Bartoš 1942, s. 67–72 tomuto učenci připsal autorství reformního traktátu Tetragonus Aristotelis, ač ve své starší edici dával přednost Vojtěchovi z Ježova (Bartoš 1916, s. 2n.). Jindřich z Oyty se podílel na novelizaci statut pražské teologické fakulty z prosince 1383. Více k tomu Bartoš 1944, s. 12–14 a zejména Kavka 1971, s. 129–143. Jindřichovy životní osudy podrobně vysledoval Lang 1937. K Tottिंगovu nominalismu Dekarli 2015, třem z jeho málo známých kázání věnovali pozornost Odstrčilík/Battista/Burgazzi 2015.

52) K situaci v roce 1384 Spěváček 1986, s. 164–166, o početnosti mistrů-regentů Českého národa v tomto období Kavka 1966, s. 81–84. Výklad univerzitních sporů z přelomu let 1384–1385 se v řadě ohledů různí. Srov. zejména Tomek 1893, s. 331–335, Bartoš 1947, s. 64–66 a Spěváček 1986, s. 179–181, 378–379. V textu vycházím ze svědectví dochovaných pramenů, celá aféra si však vyžaduje zevrubné revize. Nověji k ní Šmahel 1993–1994 (přetisk Šmahel 2016, s. 110–115) a zevrubněji Nodl 2010, kap. II, podle něhož výsledkem sporu bylo „smíření národů“ na pražské univerzitě, k němuž však, jak se domnívám, došlo nátlakem tří nečeských národů na korporaci národa domácího.

Náhrobek arcibiskupa Jana z Jenštejna
v bazilice sv. Praxedy v Římě

(† 1407), průbojného saského profesora teologie a držitele několika vysokých oborů, jemuž mohli v nastávající kampani plně důvěřovat. Rektorovi stáli po boku vážení doktoři teologie Jindřich Totting z Oyty a Matouš z Krakova, dále bakaláři bohosloví Menso z Beckhusenu a Bartoloměj Torgelow, doktor med. Bruno z Osenbrughe a mistři svobodných umění Mikuláš Storch a Mikuláš z Meppen. Proti této silné osmičce kolegiátů hájili zájmy korporace domácího národa profesor teologie Jenek Václavův z Prahy, bakalář téže fakulty Mikuláš z Rakovníka a mistři svobodných umění Mikuláš z Litomyšle, Štěpán z Kolína a Martin Čech.⁵³

Na žádost advokátů Českého národa arcibiskup Jan z Jenštejna 2. prosince 1384 osobně svěřil při o koleje oběma generálním vikářům a zároveň rozkázal, aby na uprázdněná místa v kolejích nebyli do konečného výroku voleni žádní cizinci. O dva dny později rovněž vyhověl další stížnosti zástupců Českého národa a uložil rektoru Soltauovi dodržovat platné řady a zvyklosti při svolávání univerzitních schůzí. Současně tak vypukly hned dva spory, z nichž jeden mistři Českého ná-

53) Politickou dráhou a mnohoobročnictvím Konráda Soltaua se zabýval Brandt 1978, s. 614–627. Další hlavní aktéry soudních sporů určují podle pramenů uvedených níže v pozn. 54 a 55.

roda vedli proti kolegiátům tří ostatních národů a druhý proti rektoru Soltauovi. Proti oběma rozsudkům generálních vikářů Konrad Soltau ihned vyhlásil jménem svým a tří cizích národů odvolání k papežské kurii. Arcibiskup Jenštejn pochopil, že přestřelil, a rozhodnutím z 23. prosince soudní výrok ve věci kolejí částečně revokoval. Mezitím však rektor pohrozil zákazem všech přednášek, zkoušek a jiných aktů, čímž proti sobě ještě více popudil domácí mistry a studenty. Rozmíšky se neobešly bez prudké výměny názorů hanlivými slovy a „suchými ranami“, za něž rektor své odpůrce potrestal uvězněním v univerzitním karceru. Soltau, jeho prokurátor a kolegové sice v soudních stáních před generálními vikáři formálně uznávali Jenštejnovu kancléřskou nadřazenost, současně však obvyklými postupy řízení protahovali do netrpělivě očekávaného návratu krále Václava, s jehož intervencí proti zneprátenému arcibiskupovi předem počítali. Generální vikáři však na krále nečekali, opětovaným žádostem prokurátorů Českého národa vyšli vstříc a 20. ledna 1385 uvalili na osm kolegiátů cizích národů klatbu za neuposlechnutí soudu. Kromě toho kancléř Jenštejn téhož dne zakázal rektoru univerzity uvrhnout kohokoli do soukromého vězení a jako místo případné vazby určil žalář při arcibiskupském dvoře.⁵⁴

Naděje, které postižení profesori vkládali do krále Václava, nebyly zcela plané. Již 28. ledna se z králova pověření dostavil před arcibiskupa vlivný člen korunní rady vévoda Přemek Těšínský, aby konflikt o koleje kompromisně urovnal. Vzhledem k tomu, že zástupci tří cizích národů slíbili kancléři znovu poslušnost ve všech záležitostech podle platných univerzitních statut, Jenštejn zřejmě souhlasil s vytvořením smírcí komise složené ze čtyř příslušníků Českého národa a stejného počtu zástupců tří ostatních národů. Třebaže paritní zastoupení v komisi bylo pro domácí mistry zcela ojedinělou satisfakcí, při zdlouhavém rokování nebylo zatím možné původní nárok na polovinu míst v kolejích obhájit. Kompromisní dohoda i tak byla pro ně úspěchem, neboť v obou mistrovských kolejích natrvalo získali pět míst z dvanácti, přičemž šesté, „nerozdílné“ místo mělo být obsazováno společnou volbou. Osm vyobcovaných kolegiátů se návrhu smírcí komise podřídilo, takže před 1. březnem z nich byla snata klatba. Prokurátor domácí strany mistr Ondřej Zabitec se sice dožadoval postihu jiných příslušníků tří cizích korporací, záhy nato však, zřejmě na pokyn vyšších míst, kolejní aféra utichla.⁵⁵ Jak tomu některé okolnosti nasvědčují, byla při této příležitosti uzavřena obecná dohoda

54) Z procesních aktů se dochovalo pouze formulářové znění obojího odvolání do Říma, které zpřístupnil Tadra 1890, s. 303–308. Zápisy v soudních aktech pražské konzistoře jsou sice četné, avšak většinou kusé: Tadra SA II, s. 299–303 (č. 274n.) a 305–316 (č. 2n. z roku 1385). Bouřlivý průběh rozepří na univerzitní půdě a královu intervenci dokládá Kronika University pražské, ed. Goll FRB V, s. 567. Její svědectví však nutno brát kriticky, neboť například děkanská akta artistické fakulty nevykazují od počátku prosince žádné delší přerušení bakalářských zkoušek (snad s výjimkou deseti dní mezi 8. a 18. prosincem). Srov. k tomu MUPR I-1, s. 223–230.

55) Výsledek smírcího řízení osmičlenné komise je znám pouze nepřímo ze zprávy Kroniky University pražské, potvrzuje ho však dohoda z roku 1390, o níž v pozn. 56. Rovněž jen nepřímo lze předpokládat králův souhlas s dosaženým kompromisem a jeho nátlak na uzavření sporu.

„o svornosti národů“ (*concordia nacionum*), jež mimo jiné zakazovala vyvolávat soudní pře mezi národy a přenášet je mimo univerzitní obec.⁵⁶

Naproti tomu proces, který mistři Českého národa vedli proti bývalému rektorovi, jehož funkční období na jaře již uplynulo, pokračoval až do ledna roku 1387. Neústupný Soltau do sporu zavlekl i kolegy z teologické fakulty, kteří svou žalobu na arcibiskupa Jenštejna stáhli teprve v prosinci 1385. Okolnosti tohoto přidruženého konfliktu zůstávají nejasné, nejspíše v něm šlo o revize statut. Ani poté se Soltau nevzdal a bez zábran se soudil dále, neboť již měl v kapse pozvání od rýnského falckraběte Ruprechta II. na nově založenou univerzitu v Heidelbergu. Spolu s tímto vlivným profesorem, jenž v Praze odchoval několik desítek žáků, přešlo do Heidelbergu celkem třiadvacet mistrů a bakalářů. Na rozdíl od právnické univerzity se úbytek ve sboru mistrů-regentů artistické fakulty projevil až počínaje rokem 1388. Úměrně tomu také vzrostlo poměrné zastoupení domácích mistrů na 27 až 38 procent.⁵⁷

Poklid v mistrovských kolejích trval do roku 1390, kdy se uprázdnilo dvanácté místo v Karlově koleji, které mělo tentokrát připadnout mistru domácího původu. Kolegiáti tří cizích národů svou většinou zvolili slezského Němce, bakaláře teologie Konráda z (Dolního) Benešova. Čeští kolegiáti ihned podali protest, neboť Benešov v Opavském knížectví podle jejich zdání nepříslušel k územní sféře domácího národa. Sporná záležitost se vyřešila rozhodčím výrokem Bartoloměje Torgelowa a Alberta Engelschalka. Mistru Konrádovi mělo již místo zůstat, avšak při každém jeho příštím obsazování se mělo postupovat podle předem daného, pro domácí korporaci poněkud výhodnějšího klíče. Mistři Českého národa, jak je z této drobné epizody zřejmé, nepřestávali usilovat o větší vliv na pražském obecném učení, přestože v blízké době nemohli počítat s výraznějším úspěchem. Slibným řešením hmotné situace domácích mistrů a studentů bylo založení nové vlastní koleje, i na tu však bylo ještě třeba několik let čekat. V pedagogické činnosti byli čeští mistři dosti liknaví. Jejich čest v tomto ohledu zachraňovali mistři Fridman (ze Žitavy či z Ústí), Mikuláš z Litomyšle a Jan z Mýta. Také v teologických a jiných rozepřích Jenštejnovy éry čeští univerzitní profesori nedávali o sobě slyšet, což si lze ovšem vysvětlit jejich nepatrným zastoupením mezi doktory a bakaláři bohoslovecké fakulty.⁵⁸ Téměř v každém ohledu to měla být až Husova generace,

56) Tuto zapadlou dohodu, jejíž znění není známo, rekonstruoval Nodl 2010, 2. kapitola, jenž podle mého soudu její skutečný dosah přecenil. Skutková podstata lépe vyplývá z Nodlova výkladu v souběžné bilanční stati, viz Šmahel/Nodl 2009 (přetisk Šmahel 2016, zde s. 190–192).

57) K vleklému procesu proti Soltauovi viz opět Tadra SA II, zvl. s. 352, č. 201 (profesoři teologie), s. 388, č. 192 (obnovení sporu) a s. 414, č. 18 (poslední stání). K opozičním postojům tohoto profesora v Heidelbergu Schwinges 1986, s. 369–372, zde také na s. 364 grafické vyjádření počtu imatrikulací na pražské právnické univerzitě. Pro počet současně působících mistrů-regentů na artistické fakultě srov. Kavka 1966, s. 86, tab. 2. Třeba dodat, že dalších 10 mistrů a 21 bakalářů odešlo roku 1388 na univerzitu do Kolína nad Rýnem. K secesím z Prahy Seibt 1973a, s. 412–415.

58) Rozhodčí výrok Torgelowa a Engelschalka v MUPR II-I, s. 292–296, č. 23, k interpretaci mj. Novotný 1909, s. 12–13 a Nodl 2010, s. 70–71. O pedagogické činnosti podle počtu bakalářských zkoušek Kavka 1966, s. 92–94, personální stav teologické fakulty postihl Bartoš 1944, s. 12–14 a 1940, s. 41–47 (pro

jíž se podařilo starší emancipační tužby naplnit skutky a zapojit počestné vysoké učení do služeb reformního hnutí.

V zjednodušené ideové posloupnosti českého reformního hnutí od Milíče z Kroměříže přes Matěje z Janova k Janu Husovi má sice střední etapa 80. a 90. let 14. století svého čelného představitele, pouze však v úzkém záběru učené teorie. Doba velkých kazatelů minula, žádný z mravokárců nebyl s to rozjitřit svědomí Jenštejnovy Prahy. Celkový útlum davových náboženských emocí, ač to na první pohled odporuje zdravému rozumu, vyplýval z prudkého vzestupu krizových projevů uvnitř a vně církevního organismu. Rok od roku se situace vyostřovala a jevila stále méně přehlednou. V temné spleti otřesů a nejistot se myslitelé a kazatelé nestačili orientovat. Cesta z bludného kruhu se ztrácela v nedohlednu, všem chyběl opěrný bod širší společenské naděje i platnosti, kritika běžných nemravů ztrácela na účinnosti v konfrontaci s dříve neznámými mocenskými rozpory mezi představiteli církve a státu. Tak se se to mohlo současníkům jevit v době, kdy se viditelné krizové příznaky vzájemně propojovaly a umocňovaly. Ve skutečnosti však v některých oblastech společenského soužití a církevních poměrů, např. pokud jde o svatokupecké praktiky, nemuselo jít o výchylku z běžných poměrů.⁵⁹

Papežské schisma přitom do vnitřních poměrů českých zemí zasahovalo jen vzdálenými ohlasy. Zcela jednoznačný příklon vládnoucích kruhů k římskému papeži předem odnímal živnou půdu globálním úvahám koncilárního zaměření. Projekty a memoranda tohoto druhu přicházely na pražský dvůr zvnějšku a zapadaly zde celá desetiletí bez ohlasu, třebaže král Václav čas od času v politickém zákulisí koketoval s avignonskou diplomacií.⁶⁰ Domácím oprávcům na univerzitě i jinde se křesťanství zúžilo na římskou sféru, což bude příznačné i pro generaci Husovu. O to větší dosah měly v domácím prostředí dílčí rozkoly uvnitř české provincie a do krajnosti vyhocené konflikty mezi duchovní a světskou mocí.

Zprvu nic nenasvědčovalo, že by se přátelské vztahy mladého krále k jeho staršímu rádci na arcibiskupském stolci a naopak měly zkřížit oboustrannou nenávisť nejhrubšího zrna. Protektorství ctižádostivého Jenštejna se Václavovi začalo záhy zajídat, takže vzhledem k povahovým rysům obou hodnotářů musela dříve či později narazit kosa na kámen. Jenštejn je postavou veskrze tragickou. Na rozdíl od Václava věděl, čeho chce dosáhnout, a přes všechnu náruživost k moci by si sotva na jeho místě lépe vedl některý z příštích reformátorů. Hned po svém

dobu Husovu). K Janovi z Mýta a jeho lektuře na Žalmy naposled Coufal 2016, který doložil jeho závislost na spisu Tomáše Waleyse.

59) To měl zřejmě na mysli Marin 2017, s. 446 in margine mého předcházejícího výkladu. Sám pak dodává, co plyne z jiných míst mé knihy: „To, co se změnilo, tedy nebylo prohloubení zmíněných zlořádů, ale spíše stoupla úroveň nároků, což učinilo nesnesitelným chování, které bývalo dříve přijatelným.“ K tomu jen dodávám: Snad ano, avšak před schismatem v obecné i české církvi.

60) K počátečnímu působení avignonské strany v českých zemích Holinka 1933, kap. II. V další kapitole se autor podrobně věnoval ohlasům koncilární teorie na počátku Václavovy vlády. Poměrně nejsměleji si počínal Vojtěch z Ježova v traktátu O schismatu, třebaže patřil ke straníkům papeže Urbana VI. Při pochybnosti volby by se podle něho např. odpůrcům neměly udělovat klatby (viz zvl. s. 129–137); s menšími odlišnostmi k tomu též Kadlec 1969, s. 62–66.

nástupu do úřadu vyhlásil generální vizitaci celé diecéze, aby získal potřebný přehled o jejím stavu a aby současně dal najevo, že bude spíše navazovat na Arnošta z Pardubic než na svého strýce Jana Očka. V církevní správě pokračoval v díle předchůdců a cílevědomě centralizoval i upevňoval administrativní aparát. Obklopoval se předními učenici, od nichž se vždy nedočkal vděku, na mysl mu však tanuly i hlubší otázky víry a křesťanského života. Mystické prožitky a vize posvěcovaly jeho kroky, současně jim však upíraly střízlivou rozvahu, kterou role Václavova spolu- a protihráče vyžadovala.⁶¹

Stěží by mu také Hus nebo Jakoubek ze Stříbra vyčítali, že všemožně chránil příslušníky duchovního stavu před svévolí a násilnými akty světské moci. Nešlo přitom vždy jen o církevní majetek, jehož přemíra byla reformátorům trnem v oku. Počínaje mocenskými rozbroji na Moravě se množily zásahy do privilegovaného ústrojí církve, které záhy dostaly záštitu v mnohem závažnějších projevech panovníkovy libovůle. Ve srovnání s první polovinou Václavovy vlády byla předrevoluční doba pro církevní instituce bezmála selankou. Zcela jinak se ovšem konflikty mezi světskou a duchovní mocí jeví z vnějšího pohledu na církev, která v Jenštejnově pojetí byla státem ve státě. Přebujelostí svého početního stavu, institucí a majetku přesáhla „mrtvá“ a parazitující ruka církve již v Karlově období únosnou mez z hlediska potřeb i ekonomického potenciálu českých zemí. Pod rouškou osobních konfliktů tak započal zpětný nápor redukce, který měl později dostat programovou linii „chudé církve“ a do značné míry i celospolečenskou podporu.

Žalostiplnou situaci duchovenstva v první polovině Václavovy vlády vyličil temnými barvami autor letáku, který za hlavní viníky jeho svízelné a krutých útrap označil krále a dvorské kořistníky. Nejen tito bezbožní napodobitelé císaře Nerona, ale i všichni další nepřátelé kněžstva jsou mu hned podezřelými z kacířství a protivníky evangelického řádu. Neznámý žalobce připisuje díl odpovědnosti i na vrub netečných a zbabělých prelátů, církevních penězoměnců a kramářů. Nejspíše tu měl na mysli mnohoobročníky v královských službách. Jenštejn však měl opozici i ve svatovítské kapitule, která ústy Vojtěcha z Ježova vyhlášovala svůj nárok na rozhodující slovo v mnoha závažných otázkách dotýkajících se pražské diecéze. Nactiutrhavý tón, který si tento svárlivý kanovník vůči primasovi dovoloval, dobře dokresluje vratkost Jenštejnova postavení a frakční roztržistěnost vysokého kléru. S výjimkou sporu o zrušení odúmrť šlo často o bouře na lžíci vody, v nichž uražená ješitnost dominovala nad věcnými důvody.⁶²

61) V příkrém protikladu k českému katolickému dějepiscevtví navrstvil na Jenštejnův portrét temné stíny Paul De Vooght, který však přece jen v pozdějším shrnutí celé otázky své vývoody poněkud otupil (srov. De Vooght 1975-II, s. 1005–1009). Jinak viz zejména Weltsch 1968, výstižnou charakteristiku jeho osobnosti podal Spěváček 1986, s. 161–164, z katolického hlediska srov. Polc 1999 (zde řada statí), ke sporu s Václavem IV. Doležalová 2012a.

62) Anonymní leták *Planctus cleri* (též *Epistola contra emulos status clericalis*) jeho vydavatel připsal mistru Štěpánovi z Kolína a vročil do roku 1393 (Odložilík 1926, s. 1–48). Naproti tomu Bartoš 1942, s. 88–92 spis posunul zpátky do 80. let a celkem věrohodně za jeho autora označil muže z Jenštejnova kruhu. Spory Vojtěcha z Ježova s arcibiskupem Jenštejnem rozebral Kadlec 1969, s. 44–57. Ke sporům o odúmrť a k dalším

Přes napětí mezi arcibiskupem a panovníkem neochaboval dohled na církevní pravověří, byť valdenští a beghardi nedávali o sobě příliš slyšet. Koncem ledna 1384 bylo na arcibiskupově dvoře vyslechnuto několik valdenských kacířů. Zřejmě šlo o událost natolik mimořádnou, že ještě téhož dne doktor Matouš z Krakova vystoupil na kazatelnu, aby širší publikum seznámil s osmi bludy jejich zavržených věrouky. Dokonce i král Václav pocítil potřebu zasáhnout a mandátem z 15. února téhož roku přikázal všem světským a církevním velmožům pomáhat inkvizici. O rok později Jenštejn svěřil inkviziční agendu svému světícímu biskupovi Johlínovi z Prahy. Po valdenských a beghardech jako by se však zem slehla a teprve zlomky inkvizičních akt z první poloviny devadesátých let dosvědčují, že strážci neposkrvněné víry ve svém úsilí nepolevovali. Někdy v letech 1394–1395 odpřisáhl valdenské bludy v pražském arcibiskupském dvoře jistý Václav ze Sušan spolu s několika sousedy z téže vesnice ležící východně od Chomutova. Přibližně do stejné doby spadají výslechy žen z Chomutova, z nichž vdova po Petru Schleyferovi doznala styky s rakouskými valdenskými kazateli, kteří nalézali pohostinství u jednoho mlynáře v okolí města. Do spárů inkvizice se však dostal i jménem neznámý vzdělanec, snad dokonce student pražské univerzity, znalec bible a čtenář vizionářských děl Hildegardy z Binden, sv. Brigity a františkánského spirituála Jana z Rupescissy (Roquetaillade). Na dotaz, zda si od Matěje z Janova vypůjčil více knih, odpověděl, že jen pár sexternů, jejichž obsah neudal.⁶³

Pozornost, kterou inkvizitor věnoval Matěji z Janova, nebyla náhodná, neboť akta o tomto podezřelém mistru od konce osmdesátých let stále narůstala. Selský synek z Janova u Mladé Vožice se dostal na vyšší studia do Prahy někdy na počátku sedmdesátých let. Blízkost jeho rodiště k Malému Ježovu, odkud pocházel svatovítský kanovník Vojtěch Raňkův z Ježova, napovídá, že se oba krajané záhy seznámili. V Praze na Matěje podle jeho vlastní vzpomínky hluboce zapůsobila osobnost Milíče z Kroměříže, nikoli však do té míry, aby se zapojil do jeho kazatelské školy. Snad ještě nedosáhl požadovaného stáří pro kněžské svěcení, snad nejdříve chtěl rozšířit své vzdělání řádným vysokoškolským studiem. Avšak již to, že dal přednost Paříži před Prahou, znovu ukazuje na směrodatný vliv mistra Vojtěcha, jehož jako famulus možná doprovázel do exilu. Čtyřleté studium k titulu mistra svobodných umění, který zde získal spolu s krajanem Buzkem ze Skopytec v roce 1376, bylo úměrně dlouhou dobou, neboť nejprve musel složit bakalářské zkoušky. Další pětileté studium na teologické fakultě přerušily vnitřní sváry na univerzitě. Matěj jako rozhodný stoupenec papeže Urbana VI. počítal s tím, že studia bude muset dokončit v Praze, a proto si ke starší rezervaci na církevní benefícium vyžádal od římské kurie ještě tzv. expektanci na kanovníctví pražského kos-

závažným projevům Jenštejnovy církevní politiky více již výše ve III. hlavě, k Jenštejnově sociální politice Polc 1999d.

63) Heretické články z kázání Matouše z Krakova (25. ledna 1384) vydal Patschovsky 1979, s. 318–323. Zde rovněž na s. 128–129 regesta k inkvizici v době vlády Václava IV. Zlomek akt výslechu a odvolání sedláků ze Sušan vydal Truhlář 1899, s. 353–355 (Paběrky 26), informace o obsahu dosud nevydaných strahovských zlomků u Hlaváčka 1988, s. 130–131.

tela. Jakmile se mu této milosti 1. dubna 1381 dostalo, Matěj požádal kongregaci anglického národa o doporučující listy pro krále Václava i arcibiskupa Jenštejna a nejpozději na počátku podzimu téhož roku se přes Norimberk vrátil do Prahy.⁶⁴

Pařížského kolegu přijal pod svou střechu scholastik Vojtěch, jenž také přiměl kapitolu, aby 12. října 1381 bez výhrad přijala Matěje z Janova za kanovníka a vykáza mu místo na svatovítském kůru. Jeho kanovníctví bylo ovšem pouze titulární povahy, podobných čekatelů na obročí z Urbanovy milosti bylo tehdy více než všech míst v kapitule. Zaujat žádostivostí po mamonu a světských počtách, kterou později přičítě Antikristovu našeptávání, houževnatě se soudil o své nároky, uprázdňené místo kanovníka však získal jeho protivník. Arcibiskup mu usnadnil těžké začátky jmenováním za svého plnomocného zástupce na místě zpovědníka. Byla to únavná každodenní dřina, jež mu nedoprávala času, aby na pražské teologické fakultě dovršil studia předepsanými kursy a zkouškami. Když byl kolem roku 1388 jmenován správcem fary ve Velké Vsi u Podbořan, na univerzitní grady a jiné hodnosti už nepomýšlel. S Prahou a s jejími knihovnami, které potřeboval k práci na svém životním díle *O pravidlech Starého a Nového zákona*, se však nerozloučil. Jmenoval za sebe střídníka, dále zpovídal i uděloval svátosti v katedrále a stále častěji vystupoval na kazatelnu ve staroměstském chrámu sv. Mikuláše, a následoval tak Milíče z Kroměříže. Nešlo přitom jen o symbolickou štafetu očištného slova. Matěj se stále více hroužil do duchovního prožitku a učeného domýšlení Milíčova odkazu, jehož zápalnou jiskru se snažil znovu rozdmýchat.

Milíčova satisfakce u avignonské kurie nepřímou rehabilitovala i některé z jeho suspendovaných žáků, jimž pražská konzistoř nadále již nemohla upírat výkon kněžského úřadu. S místy pro ně však byla velká potíž, protože pražští faráři před milíčovci zavírali dveře i v případě, že jim arcibiskup Jenštejn povolil kazatelskou činnost. Ze svízelné situace se postupně vymanol jeruzalémský kazatel Vojslav. Zprvu se sice musil spokojit s kaplanstvím u sv. Hipolyta pod Vyšehradem, pak se však stal osobním kaplanem pánů z Rožmberka, kteří ho nejpozději roku 1384 dosadili na svou bohatou patronátní faru v Miličíně. O dva roky později již Vojslav dosáhl vlivného úřadu opravce (korektora) duchovenstva, jenž mu umožňoval podat pomocnou ruku někdejšími druhům. Za milíčovce byl počítán ještě roku 1388, poté však jeho radikální minulost připomínal jen název působišť. Vojslavovi snad při jeho kariéře v rožmberském okruhu napomohl doktor Vojtěch, který podobnou službu prokázal několika dalším kněžím Milíčova okruhu. Z titulu funkce scholastika měl Vojtěch podací právo k farnímu kostelíku sv. Martina menšího na Starém Městě, kam v říjnu 1376 dosadil Martina z Nové Vsi. Ten byl záhy u římské kurie obžalován za bohoslužby na Milíčovu paměť, a i když byl omilostněn, musel si v červenci 1378 vyměnit faru s Otou, plebánem z Veselého. Také jméno jeho nástupce připomíná jednoho ze suspendovaných kazatelů, zvláště když dotýčný

64) Starší literaturu o životě a díle Matěje z Janova kriticky utřídila Nechutová 1972, s. 119–132. Základní práci zůstává Kybal 1905, z něhož dále vycházím, soupis Matějovy literární pozůstalosti u Spunara 1985, s. 162–171. O českých scholárech, kteří souběžně s Matějem z Janova studovali v Paříži, mj. Černá 1970–1971, s. 71–72, která však správný údaj pramene Busco de Scopitecz navrhla číst „z Kopice“.

Kostel Panny Marie a sv. Jiljí
při klášteře kanovníků sv. Augustina
v Třeboni

Ota se již v říjnu téhož roku fary „svobodně“ vzdal. Kostel sv. Martina menšího zřejmě byl pod stálým dohledem, neboť ani Vojslav z Benešova (výše zmíněný kazatel?), ani jistý Mikuláš (z Hvozdnice) se zde dlouho neudrželi.⁶⁵

Probírka církevními akty může vynést na povrch některé další údaje, sotva se však podaří okruh aktivních milíčovců podstatně rozšířit. Dokonce i scholastik Vojtěch si musel počínat obezřetně. Když se na něho někdy v letech 1376–1378 správce jeho patronátní fary Martin z Nové Vsi obrátil s dotazem o přípustnosti častého přijímání svátosti oltární laiky, zněla jeho obšírná odpověď adresátovým uším polovičatě. Vojtěch se uvážlivě vyslovil pro přijímání laiků jednou za týden, pokud jde z jejich strany o vřelou a opravdovou potřebu. Vojtěchův dům na Hradčanech sousedil s palácem pánů z Rožmberka, kteří se v milíčovské historii

65) Kazatele Vojslava s pozdějším milíčinským farářem hypoteticky ztotožnil již Teplý 1899, s. 14–24, v kapli pod Vyšehradem ho zachytil Tomek 1905, s. 188, u něhož také na s. 228–229 výčet farářů u sv. Martina menšího. Rychlé změny na této faře zápisy konfirmačních knih nijak neosvětlují (viz Emler LC III–IV, s. 90, 101 a 116). Na chvíli zde zakotvil i jeruzalémský Vojslav původem z Benešova, jenž se již v roce 1380 stal kaplanem pánů z Rožmberka (Hlaváček/Hledíková 1973, s. 81). K jeho další kariéře korektora kléru Hledíková 1971a, srov. též Hledíková 1970, s. 130. Ve stati o jeho milíčinské knihovně Svobodová 1998, s. 447–448 zaznamenala i jeho životní osudy. Postupně si polepšil i Štěpán z Kroměříže, jemuž Bartoš 1956b (nestránkovaný katalog) připsal Život ctihodného Milíče. O jeho žalobách na kolegy roku 1380 Hlaváček/Hledíková 1973, s. 84–85.

vyskytují nápadně často. Rožmberkové věnovali třeboňskému konventu řeholních kanovníků sv. Augustina Milíčovu postilu *Gratie Dei*, tamější bohatá knihovna měla však kolem roku 1390 více děl nejen Milíčových, ale i Waldhauserových.⁶⁶ Proto také nepřekvapuje, že doktor Vojtěch krátce před smrtí pověřil na prvním místě právě pana Jindřicha z Rožmberka, aby se pokusil odejmout cisterciáckému řádu bezprávně držený Milíčův Jeruzalém. Výčet osob, které mu v tom měly pomáhat, zahrnuje většinu známých milíčovců. Ze staroměstských patricijů to byli mimo jiné kramář Kříž, apotékář Angelo původem z Florencie a známý nám již kroječ sukna Machuta, mezi kněžími defilují Matěj z Janova, milíčinský farář Vojslav, střidník od sv. Haštala Štěpán z Kroměříže, snad autor prvního Milíčova životopisu, kněz Martin z Nové Vsi a jeden z trojice kazatelů se shodným jménem Mikuláš. V osobě svého nástupce na místě scholastika Vojtěch chtěl Jeruzalému zajistit ochranu kapituly, avšak v případě, že by jím nebyl Čech, měl pečovat o Jeruzalém kapitulní děkan. Naopak lze v tomto pořízení postrádat Milíčova velkého ctitele Tomáše ze Štítného, což překvapuje o to více, že Vojtěchovy osobní styky s tímto plodným spisovatelem a překladatelem zemanského původu byly dávného data. Vojtěch pročetl Tomášovy spisy a pomáhal mu s obtížnou bohovědnou terminologií, Tomáš mu zase již roku 1376 na oplátku věnoval své Knížky šestery o obecných věcech křesťanských. Trochu rozporuplná postava doktora Vojtěcha tak právem v předchozím výkladu vystupuje v roli protektora okruhu opravných a národněmancipačních snah.⁶⁷

Propagace častého přijímání svátosti oltářní v milíčovsko-janovském okruhu dráždila pražské faráře a oltářníky, kteří zmnožení těchto úkonů spojených se zpovědí nevrle přijímali jako nežádoucí břemeno. Neodbytné byly zejména zbožné ženy, z nichž některé se údajně více staraly o vlastní spásu než o domácnost. Zatímco Matěj z Janova si je nemohl vynachválit, jejich manželé a příbuzní začínali reptat. Jelikož Matěj kázal u sv. Mikuláše v rodném jazyce, větší odezvu zřejmě nalézal v českém obyvatelstvu, jehož počet se i na Starém Městě pražském rychle zvyšoval. Také domy bekyň zavdávaly podnět k pověstem, že se v nich uchytilo beghardské kacírství. Snad aby ukázal, jak málo arcibiskup Jenštejn dbá o pravověrnost svěřené mu provincie, král Václav dal v květnu nebo počátkem června 1388 vyhlásit v Praze dekret proti beghardům, kteří „zkázonosně otravovali mysl věřících“. Jenštejnovi nezbylo nic jiného než se vlastní vyhláškou připojit ke královu výnosu. Současně však varoval před udáváním a pronásledováním zbožných

66) Vojtěchovo vyjádření pro faráře Martina vydal Kadlec 1971, s. 199–230. Zájem o duchovní podněty milíčovského okruhu lze předpokládat u Vojtěchova kolegy z kapituly Petra II. z Rožmberka, o jehož vizitační horlivosti a kulturním rozhledu Kadlec 1870–1971, s. 89–98. Knihovní soupisy třeboňského kláštera z předhusitské doby vydal a vyhodnotil Hlaváček 1964, s. 26, 41–43 a 48–50. Moderní soupis pořídili Dragoun/Eberssonová/Doležalová 2021.

67) O edici zlomku Vojtěchova jeruzalémského pořízení výše v pozn. 42, k jeho osobní závěti ještě níže v následující kapitole. Vojtěchovy styky s Tomášem ze Štítného stručně postihl Kadlec 1969, s. 62, o Tomášově vztahu k Milíčovi mj. Kaňák 1975, s. 43. Další literatura a soupis díla u Spunara 1985, s. 192–213. Ve veřejném dění Prahy Tomáš sice stál stranou, to však nezmenšuje význam, jenž jeho literární dílo mělo v počátečním období reformního hnutí.

věřících, jimž pokrytci a odpůrci ztrpčují život. Kdo obviněnému nedokáže do tří měsíců skutečnou vinu, měl být sám vyobcován z církve.⁶⁸

Zhruba čtyři měsíce po Jenštejnově dekretu z 11. června 1388 říjnová synoda vydala usnesení, podle něhož laikům směla být svátost oltářní podávána nejvýše jednou za měsíc. Kromě toho synoda kazatelům zakazovala vybízet věřící k častému či dennímu přijímání. Matěj z Janova vcelku uznával prakticko-pastorační zřetele synodálního omezení, ostře se však ve svých Pravidlech Starého a Nového zákona (*Regulae Veteris et Novi Testamenti*) ohradil proti tomu, aby zbožní a srdnatí stoupenci Ježíše Krista, toužící po častém přijímání, byli kacéřováni jako beghardi. Skutečné stoupence této sekty se nejspíše v Praze nepodařilo odhalit, neboť jinak by synoda ze 16. června 1391 nepovolila vyzpovídaným a kajícím křesťanům přijímat svátost oltářní, kdykoli budou chtít. Bylo to vítězství nejen milíčovců, ale i několika teologů z Jenštejnova kruhu, kteří v častém přijímání spatřovali nezávadný projev zbožnosti.⁶⁹

Mezitím se však stali obětí honu na beghardy Matěj z Janova a někteří jeho žáci. Veřejné odvolání bludných článků, k němuž byli mistr Matěj, Jakub z Kaplice a jejich druh Ondřej donuceni na synodě 18. října 1389, napovídá, že konzistoř ustoupila silnému tlaku udavačů z řad farního duchovenstva a žebravých řádů. V prvních třech z pěti článků Matěj z Janova musel doznat, že obrazy a ostatky svatých si zasluhují náležitou úctu a že ani jakékoli jejich zneužití neospravedlňuje návody k jejich destrukci. Čtvrtý článek se dotýkal záměny mystického těla Kristova s jednotlivými údy pozemšťanů a úzce souvisel s posledním bodem o častém přijímání svátosti oltářní. Za trest byl mistru Matějovi uložen půlroční zákaz kázání, zpovědi a udílení eucharistie s výjimkou jeho farního kostela ve Veliké Vsi. Mnohem hůře dopadl Jakub z Kaplice, jemuž generální vikáři uložili zákaz kázání na dobu deseti let, zatímco u jinak neznámého Ondřeje se zřejmě spokojili s výstrahou. Čtrnáct bludných tezí a výroků, z nichž žalobci vinili kněze Jakuba, v jednotlivostech vyznívá odvážněji. V odvolání, jež podal římské kurii, Jakub tvrdil, že soudci byli ovlivněni nevěrohodnými svědky a že ve skutečnosti v jeho kázáních nebylo nic pohoršlivého. Papež Bonifác IX. listinou z 13. prosince 1390 nařídil arcibiskupovi Jenštejnovi, aby spolu s mistry teologie Jakubovo provinění znovu přešetřil. Zda a s jakým výsledkem k tomu došlo, není známo.⁷⁰

68) Králův dekret se nedochoval, reaguje však na něj Jenštejnův výnos De Begardis, ed. Weltsch 1968, Appendix VI, s. 233–234. O početných domech bekyň Tomek 1892, s. 233–235, jemuž se podařilo zjistit pouze jeden dům pro mužské poustevníky. Pozadí Václavova dekretu se pokusil osvětlit Polc 1972, s. 164–166, kde starší literatura.

69) Usnesení synody z 19. října 1388 se nedochovalo, článek o častém přijímání však cituje v Regulích Matěj z Janova, ed. Kybal 1908-I, s. 76. Věřoučné rozdíly a podobnosti vnějších projevů beghardů a Matěje z Janova vysvětlil Holinka 1929, s. 110–121, obsah IV. knihy Regulí Matěje z Janova o výjimečném a častém přijímání rozebral Kybal 1905, s. 223–319. Statut synody z 16. června 1391 vydal Polc 1980, s. 447–448. Mezi zastánce častého přijímání náleželi zejména Jindřich z Bitterfeldu a Matouš z Krakova, Jenštejnovo neméně příznivé hledisko objasnili Weltsch 1968, s. 174–176 a Polc 1999a.

70) Odvolání Matěje z Janova, kněze Jakuba z Kaplice a pana Ondřeje vydal Palacký Doc., s. 699–702, Additamenta I. Obsáhlou polemiku proti Matějovým bludům z pera neznámého augustiniána, který nejspíše náležel k žalobcům, vydal Sedláč 1915, s. 21*–44*. Listina Bonifáce IX. z 13. prosince 1390 u Krofty MV

Pokořený mistr Matěj nesl své odvolání s trpkostí, kterou dával najevo na stránkách svých Pravidel Starého a Nového zákona. První knihu měl již zhruba hotovu a původně ani nezamýšlel v díle pokračovat. Zákaz veřejné činnosti mu však umožnil věnovat všechnen čas náročné literární práci, k níž se dříve dostával jen ve volných chvílích. Matějovi odpůrci tak proti své vůli přispěli k tomu, že následující reformní generace se mohla opřít o dílo zdůvodňující návrat k prvotní církvi a spásonosnou potřebu častého přijímání svátosti oltářní. Matěj kromě toho považoval za svou povinnost odhalit projevy falešného křesťanství, počínaje zištnými praktikami světského i řeholního duchovenstva a povrchními projevy úcty k ostatkům či obrazům svatých konče.⁷¹

Není jisté, zda se Matěj mohl po vypršení šestiměsíčního trestu vrátit na pražskou kazatelnu, neboť tažení proti němu a jeho žákům neustávalo. V mezerovité dochovaných soudních aktech pražské konzistoře se pařížský mistr vynořuje až 14. července 1392, kdy na příkaz generálních vikářů předložil jejich notáři dvě knihy, jednu psanou na pergamenu v českém jazyce a druhou latinskou na arších papíru, svázaných do desek z hrubého pergamenu. Matěj při té příležitosti uvedl, že neměl čas opisy svých děl opravit a že by k tomu učení cenzoři měli přihlédnout. V té době již na konzistoř přicházela udání též na mimopražské kazatele. Hned dva z nich, oba působili v Kutné Hoře, se zodpovídali generálním vikářům ve středu 24. července. Jan Koželuh, kněz z vratislavské diecéze, kázal horníkům již přes dva roky, aniž měl k tomu náležité povolení. Při kázáních používal novozákonních apokryfů a údajně měl tvrdit, že věřící ve stavu smrtelného hříchu nepřijímají skutečné tělo Kristovo, to však popřel. Jeho provinění nebylo shledáno závažným, protože již 6. srpna mu bylo povoleno konat bohoslužby až do sv. Václava, přičemž se měl zdržet kazatelských projevů. Také druhý kněz, jistý Matouš Janův z olomoucké diecéze, neměl v pořádku doklady, a proto byl suspendován do doby, než učiní nápravu. Jeho agitace proti vnější pompě kutnohorského procesí o Božím těle připomíná slovník Matěje z Janova, s nímž však vůbec nemusel přijít do styku.⁷²

Teprve z dalšího předvolání mistra Matěje ke konzistoři vyplývá, že byl předtím (neznámo kdy) postižen novým zákazem výkonu kněžských funkcí. Když 13. září 1392 před generálním vikářem Janem z Pomuku slíbil, že bude ve všech počestných a dovolených věcech poslouchat arcibiskupa Jana z Jenštejna, byl mu trest bez jakýchkoli místních či jiných omezení zrušen. Bylo to zřejmě naposled, kdy se

V-1, s. 231–234, č. 420, srov. též Krofta 1900, s. 278–280.

71) Obšírný rozbor Matějova díla podal již Kybal 1905, hlava III, dále mj. srov. Valasek 1971 (z katolického hlediska), Molnár 1982, s. 166–188 (vztah k obrazům), 1967b, s. 211–221 (kategorie božího zákona) a 1970, s. 1010–1018 (filozofické zdroje). Vydání Regulí Matěje z Janova (VI-5: De corpore Cristi) zásadně dokončily Nechutová/Krmíčková 1993.

72) Početné zápisy soudních akt z let 1387–1391 se nedochovaly. Notářský záznam o předání Matějových knih u Tadry SA III, s. 64, č. 263. Tamtéž, s. 67–68, č. 273 výslech kutnohorských kazatelů. Po dočasném omilostnění byl dán 5. ledna 1393 Janu Koželuhoi souhlas ke kázání v pražské diecézi (tamtéž, s. 73, č. 291 a s. 109, č. 11). Tuto epizodu zmiňuje i Mudra 2012, s. 87 ve své vynikající monografii o eucharistické devoci v Kutné Hoře a jmenovitě o tamějším Bratrstvu Kristova těla.

Matěj z Janova osobně setkal s ústřední postavou aféry, kterou zakrátko vyvrcholil dlouholetý konflikt mezi arcibiskupem a králem Václavem. Smrt tohoto vysokého preláta ve vodách Vltavy dne 20. března 1393 na delší dobu odvedla pozornost jiným směrem, takže učený představitel počínající české reformace mohl zbytek svého krátkého, leč naplněného života strávit v poměrném klidu. Mistr Matěj z Janova zemřel 30. listopadu roku 1394 a jako titulární kanovník byl pohřben ve Svatovítské katedrále.⁷³

Průvodním jevem tažení proti Matějovi z Janova a jeho druhům byl odpor staroměstských farářů přijímat do svých kostelů podezřelé kazatele. Většina z nich kázala pouze česky, čímž se zmenšovaly beztoho již vzácné příležitosti slyšet „slovo boží“ v rodné řeči vrstvy, která úměrně svému početnímu růstu si stále více uvědomovala druhořadou roli vlastní národnosti. Příklon k opravným myšlenkám začal se tak ponenáhlu propojovat s jazykově emancipačními požadavky a naopak. Iniciativy se chopili zámožní soukromníci. Vdova po staroměstském měšťanu Oldřichovi z Volfinku, zřejmě Češka, ustanovila v prosinci 1391 svým kaplanem i předním dědicem proskribovaného Jakuba z Kaplice. Jedním ze svědků jejího pořízení byl nonkonformní kněz zemanského původu Zbyněk z Čestína Kostela (Čestín), jehož příbuzní v témže roce zakoupili dům U Černé růže na Novém Městě. Jelikož tento dům Na Příkopě do roku 1402 přešel do vlastnictví univerzitní korporace Českého národa, lze usuzovat, že byl od počátku určen za příbytek chudým kazatelům a studentům. To vše však nestačilo, neboť kazatelé českého jazyka byli nuceni „nedůstojně se tlouci po domech a skrýších“.⁷⁴

Myšlenka zřídit na Starém Městě pražském kapli výhradně určenou pro kázání v české řeči uzrávala delší dobu. S novou naléhavostí se zřejmě připomenula krátce poté, kdy poručníci závěti Vojtěcha z Ježova zjistili, že vrácení Jeruzaléma původnímu účelu nepřichází v úvahu. Záměru úzkého vlasteneckého kroužku, k němuž jmenovitě patřil i Milíčův ctitel Machuta, se cele upsal zámožný kramář Kříž, v němž lze právem spatřovat vlastního zakladatele nejdůležitějšího stánku rané fáze českého reformního hnutí. Pozemek pro kapli věnoval z části rozsáhlého městiště jednoho ze svých domů sám Kříž. Vhodně zvolené místo se rozkládalo v jihozápadní části Starého Města uprostřed české čtvrti a bylo snadno dostupné i obyvatelům sousedního Nového Města. Jeho nevýhodou však byla stísněná a nepravidelná poloha staveniště. Z tohoto důvodu kramář Kříž musel pro daný účel získat kus hřbitova přilehlého kostela sv. Filipa a Jakuba i část veřejného pozemku se studnou. Tu bylo třeba pro obecnou potřebu uvnitř kaple zachovat a Křížovi

73) Slib Matěje z Janova v zápisu u Tadrý SA III, s. 83, č. 344, k jeho smrti a mramorové desce na hrobě Kybal 1905, s. 21.

74) Tak zakládací listina Betlémské kaple (MUPR II, s. 301, č. 25). Existenci podobných příbytků pro kazatele dosvědčuje výpověď Milíčova žáka Jana z Hiršperku (Jelenia Góra) při vizitaci roku 1380, jenž byl kaplanem měšťana Mikuláše Policera (viz Hlaváček/Hledíková 1973, s. 103). Na pořízení týkající se Jakuba z Kaplice a koupi domu U Černé růže upozornil Bartoš 1923, s. 10 a 17, pozn. 6, který považoval Zbyňka z Čestína za horlivého milíčovce. Ten sice patřil k vykonavatelům závěti Vojtěcha z Ježova, avšak Novotný 1919, s. 75–76 celkem oprávněně pochybuje o jeho reformní opravdovosti.

nezbylo nic jiného než se s tím smířit. Mnohem obtížnější jednání ho čekalo se správcem uvedeného kostela, do jehož farnosti příští kaple patřila. Po špatných zkušenostech s Milíčovým Jeruzalémem bylo k této choulostivé otázce třeba přistupovat s nejvyšší obezřetností, zvláště když i v tomto případě se dalo počítat s nevraživostí většiny pražských farářů. Kromě toho bylo třeba překonat nedůvěru ze strany podezřavé konzistoře a koneckonců i krále Václava, jehož dekret proti beghardům způsobil milíčovcům z okruhu Matěje z Janova řadu potíží. Za těchto okolností kramář Kříž prozíravě ustoupil poněkud do pozadí a ožehavé jednání na úradech znepřátelených hlav církve a státu přenechal Hanušovi z Mühlheimu, jehož se mu podařilo pro vlastní záměr získat.

Mnohé nasvědčuje, že vlivný člen královské rady Hanuš z Mühlheimu († 1405) převážně plnil úlohu Křížova prostředníka. S reformními kruhy české Prahy měl tento nobilitovaný potomek německé patricijské rodiny z Vratislavi málo společného. Většinou se zabýval říšskými záležitostmi, později byl Václavovým hejtmánem ve Vratislavi a v Budyšině. V Praze se častěji vyskytoval až od roku 1391, kdy se stal vlastníkem pardubického zboží. Jeho sblížení s českým prostředím jistě napomohl sňatek s Annou, sestrou či dcerou Viléma Zajíce z Házmburka, spíše však přišel s Křížem do styku prostřednictvím vzájemných obchodních a finančních operací. Nápadná je zejména skutečnost, že se Hanuš omezil pouze na počáteční fundaci a že již v zakládací listině kaple pověřil výběrem vhodných nástupců prvního správce tři české mistry Karlovy koleje a úřadujícího staroměstského purkmistra. Nelze dokonce vyloučit možnost, že částku vloženou do prvotní nadace mu s patřičným nádavkem za prokázanou službu uhradili v pozadí stojící mecenáši. Ustanovení o společné pokladně pod třemi zámky pamatovalo totiž na řádnou správu peněžitých darů i almužen, bez nichž nebylo možné stavbu a údržbu kaple financovat. Naznačené okolnosti zvyšují zásluhy Křížovy skupiny, aniž však vrhají stín na muže, jenž výrazně napomohl ušlechtilé věci. Svým postavením u dvora zajistil fundaci královu podporu a současně i záštitu vůči opozičním proudům v konzistoři a v pražském duchovenstvu.⁷⁵

Skutečně také všechny akce proběhly ráz na ráz bez očekávaných průtahů. Farář Ondřej z kostela sv. Filipa a Jakuba písemně vyjádřil své uspokojení s peněžitým odškodněním 10. dubna 1391, takže 22. května mohl generální vikář Jan z Pomuku Křížovi potvrdit dar pozemku pro příští kapli. O dva dny později Hanuš z Mühlheimu vydal zakládací listinu pro kapli Mláďátek, řeč. Betlém, kterou 27. června potvrdil arcibiskup Jan z Jenštejna. Hanušem navrženého správce dosud neexistující kaple v osobě kněze Jana Protivy z Nové Vsi uvedený generální vikář ustanovil 5. července a tři dny nato Hanuš dal souhlas kramářovi Křížovi ke zřízení druhého oltáře s příslušnou nadací pro kazatele. V září téhož roku král Václav potvrdil dvěma listinami fundaci kaple a její důchody, takže stavba kaple

75) O Hanušovi z Mühlheimu a kramářovi Křížovi Svatoš 1979, s. 48–50, avšak bez přihlídnutí k údajům u Bartoše 1947, s. 466 a Hlaváčka 1970, s. 466. Hanuš z Mühlheimu se v pozdějších aktech vždy jen mihne, byl však v Betlémské kapli pochován. O jeho náhrobku zde Ryba 1951a, s. 5.

mohla nerušeně pokračovat. Po třech letech, 25. října 1394, byla prostá, avšak rozlehlá kaple (798 m²) zhruba pro tři tisíce posluchačů slavnostně vysvěcena.⁷⁶

Budova nepravidelného zkoseného půdorysu se třemi vchody a dvanácti okny dostala rovný trámový strop, který uprostřed podpíraly dva dřevěné sloupy. Přístup na hranatou kazatelnu byl schodištěm z mázhausu přilehlého domu kazatelů, který byl dokončen spolu s kaplí účelovou přestavbou Křížovy sladovny. V přízemí domu byla sakristie, v prvním patře pak obydlí pro správce. Kramář Kříž, jenž až do konce svého života († asi 1412) rozmnožoval betlémské nadace, měl v kapli vlastní oratoř, propojenou s jeho sousedním domem. Krátce před smrtí Kříž rozdělil svůj velký dům v dnešní Husově ulici na dva objekty, z nichž jeden věnoval koleji chudých žáků při Betlémské kapli, na kterou různí dárci přispívali již od konce 14. století. Nápisů pokrývajících volné stěny kaple přibýly až v době Husova a Jakoubkova působení, jinak zde žádné plastické či obrazové doplňky s největší pravděpodobností původně nebyly.⁷⁷

Z návodu Milíčových a Matějových žáků dal Hanuš z Mühlheimu nové kapli název Betlém, a to ve smyslu „dům chleba“, aby se v něm obecný lid mohl sytit slovem božím. Správce kaple měl za povinnost dvě česká kázání každého dne, který církev slaví, ale v adventu a postu jen ráno o takovém čase, aby nadměrně nezdržoval lid od účasti na bohoslužbách v jeho farnostech. Křížova skupina si nejspíše vyhlédla za prvního správce mistra Jana Štěknu († 1407), jenž si získal značný vzhlas svou výmluvností a mravním patosem. Štěkna svědčil při dohodách Hanuše z Mühlheimu s farářem Ondřejem 10. dubna 1391, a protože později na kapli pamatoval knižními dary a zůstával v úzkých stycích s kramářem Křížem, stále ještě převládá domněnka, že byl v Betlému ustanoven za druhého kazatele.⁷⁸ S tím však jsou v rozporu některé málo známé skutečnosti.

Kříž předně již roku 1391 jmenoval svým oltářníkem kněze Matěje z Tučap, avšak generální vikář Mikuláš Puchník potvrdil fundaci oltáře sv. Markéty až

76) Takřka všechny dokumenty vztahující se k Betlémské kapli shromáždil Teige *Základy II*, s. 795–866, a proto na jednotlivé písemnosti budu odkazovat jen výjimečně. Podle pozdějšího Husova svědectví (viz Palacký *Doc.*, s. 169, č. 2) základní kámen vlastnoručně položil sám arcibiskup Jenštejn. Kapli však vysvětil jeho sufragán Václav Nikolský. K tomu Bartoš 1923, s. 19, pozn. 12, který upozornil na některé nesrovnalosti.

77) Zevrubná monografie o Betlémské kapli jeví se již delší dobu naléhavou potřebou. Stavební vývoj a rekonstrukci kaple s domem kazatelů a kolejí zachytil bez odkazů na starší literaturu Kubíček 1960. O darech pro kapli a kolej zvanou později Nazaret Novotný 1919, s. 95–96, některé dodatky u Bartoše 1923, s. 20–21, pozn. 15. Nápisné texty na stěnách určil a vydal Ryba 1949a, 1951 a 1952. K údajné obrazové výzdobě srov. protichůdné pojetí u Bartoše 1951b, s. 121–127, 1964, s. 129–142 a Vlka 1961, s. 151–169, dále viz Bartlová 2011. K patrovým domům kramáře Kříže Musílek 2015, s. 97–98.

78) Za druhého, tj. Křížova, kazatele považuje Jana Štěknu většina literatury, srov. zejména Novotný 1919, s. 160–162 a dále s. 89–90, pozn. 3, který drobnými omyly nesrovnalosti ještě zvýšil. Pochybnosti o Štěknově kazatelském místě v Betlému vyslovil Nejedlý 1954-II, s. 161n. (první vydání knihy pochází z roku 1907), jenž ho jinak považuje za pravého kazatele Milíčovy školy. Ještě více výhrady posílil Bartoš 1923, s. 19, pozn. 13, který usoudil, že konzistoř Štěknu neuznala. Později Bartoš 1949c, s. 6–13 rozebral jeho postilu *Carcer anime*. Život, působení a literární pozůstalost Jana Štěkny podrobně zachytila Siemiątkowska 1965, s. 34–75. Podle ní Štěkna sice v Betlému kázal, avšak do Polska odešel pravděpodobně již roku 1395 (srov. s. 38–39).

8. ledna 1396. Do té doby Matěj nemohl v Betlému působit ani jako druhý kazatel. A jelikož kaple sama byla předána veřejnosti až na podzim 1394, Štěkna by v ní tak jako tak mohl kázat jen krátkou dobu, neboť již v následujícím roce nejspíše odešel do Polska.⁷⁹ Věci se měly asi tak, že původně navrhovaného Štěknu konzistoř odmítla, neboť se obávala jeho radikalismu a snad i nesnázi plynoucích z jeho příslušnosti k cisterciáckému řádu. Proto také přiměla Hanuše z Mühlheimu, aby místo správce vyhradil světskému knězi, a za tento ústupek projevila souhlas s náhradní kandidaturou kněze Jana Protivy z Nové Vsi († 1430). Také Jan Protiva patřil k soudobým mravokárcům a snad by byl i mužem na pravém místě, kdyby se neohlížel po výnosnějším a méně namáhavém obročí. Po necelestých dvou letech z Betléma odešel a uchýtil se jako farář v Bystřici u Benešova. S kruhem betlémských mecenášů a kněží udržoval poměrně časté styky, stále více však dával najevo nechuť k reformním novotám. Když roku 1407 získal faru u sv. Klimenta na Poříčí, Protiva zcela odvrhl svou betlémskou minulost a osvědčil se jako udavač a odpůrce univerzitních Wyclifitů. Shodou okolností Wyclifovo učení dráždilo též Jana Štěknu, který posléze jako profesor krakovské univerzity polemicky vystoupil proti traktátu Stanislava ze Znojma.⁸⁰

O nástupci Jana Protivy poprvé rozhodovali čeští mistři Karlovy koleje, kteří ze svého středu vybrali mistra a bakaláře teologie Štěpána z Kolína († 1406). U konzistoře byl tento český vlastenec dobře zapsán. V roce 1393 se připojil ke kritikům svatokupeckých praktik tzv. milostivého léta, což bylo chápáno jako loajální projev vůči arcibiskupovi, a proto mu byl o dva roky později svěřen úkol synodálního kazatele. Mistr Štěpán byl nadějný a ctižádostivý učenec, jenž se snažil co nejdříve získat doktorát bohosloví. Hned následujícího roku po nástupu do Betléma byl zvolen rektorem univerzity, takže na úřad tamějšího správce a kazatele mu nezbývalo mnoho času. Toto obročí pravděpodobně bral jen jako vedlejší činnost a pilně si hledal významnější uplatnění. Faru ve Štítarech výhodně vyměnil a dalšími směnami se roku 1401 domohl boleslavského arcijáhenství. To již byl také jako čerstvý doktor teologie kanovníkem kapituly Věch svatých. Když 7. března 1402 z úřadu betlémského kazatele odstoupil pro neshody s novým farářem od sv. Filipa a Jakuba, nikdo asi jeho odchodu zvláště nelitoval. S mistrem Janem Husem, který ho o týden později vystřídal, si velice dobře rozuměl. Hus si mistra Štěpána vážil především jako svého učitele, učenice a zastávce české věci. Na rozdíl od svého předchůdce však kazatelství v Betlému přijal jako životní poslání. Teprve od jeho nástupu se kaple stala podle záměru zakladatelů skutečným domem biblického „chleba“.⁸¹

79) Důležitý pramen, v němž se Matěj z Tučap roku 1391 sám označuje za oltářníka sv. Markéty v Betlému, objevil a otiskl Sokol 1923, s. 30–31. Neméně směrodatné je, že konzistoř fundaci tohoto oltáře potvrdila až v lednu 1396 (Borový LE IV, s. 430–431, č. 595). Dovětek na okraj: v dosavadní diskusi nikdo nevezl v potaz, že kaple mohla ke kázání sloužit až od podzimu 1394.

80) Křivolakou životní dráhu Jana Protivy vysledoval a část jeho dochovaných kázání prostudoval Krofta 1900a, s. 190–208, soupis děl s odkazy na literaturu u Spunara 1985, s. 304–308. O polemice doktora Jana Štěkny níže v následující kapitole.

81) M. Štěpánovi z Kolína věnoval monografii Odložilík 1924, který vysoko ocenil jeho kritiku mravů

Rovněž v prvním desetiletí 15. století spočívalo břímě kazatelských povinností pouze na bedrech správce kaple. Oltářník Matěj z Tučap byl do té míry vytižen sloužením mší, že kramář Kříž pro jeho nástupce v roce 1412 závazek zmínil. Místo druhého kazatele, na něž od počátku pomýšlel, Kříž finančně zajistil až v roce 1409. Za kazatele navrhl mistra Štěpána z Pálče a přiznal mu roční plat 12 kop a 22 grošů ze svého dědictví v Dobřečkově. Na rozdíl od Hanuše z Mühlheimu Kříž svěřil nominaci dalších vhodných nástupců českým konšelům staroměstské rady, kteří měli vybrat dva kandidáty z řad českých mistrů, z nichž by on sám anebo jeho dědici jednoho zvolili. V tomto ustanovení se odrazil závažný přesun v národnostním složení rady Starého Města, v níž od ledna 1408 měli převahu Češi. Teprve v případě, že by v radě zasedali jen Němci, měli dva uchazeče navrhnout čtyři starší mistři Českého národa. Z neznámých důvodů se mistr Štěpán z Pálče druhým kazatelem v Betlému nestal. Fundace se však přece jen uskutečnila, neboť nejpozději v dubnu 1411 začal v Betlému kázat Husův žák mistr Mikuláš z Miličina.⁸²

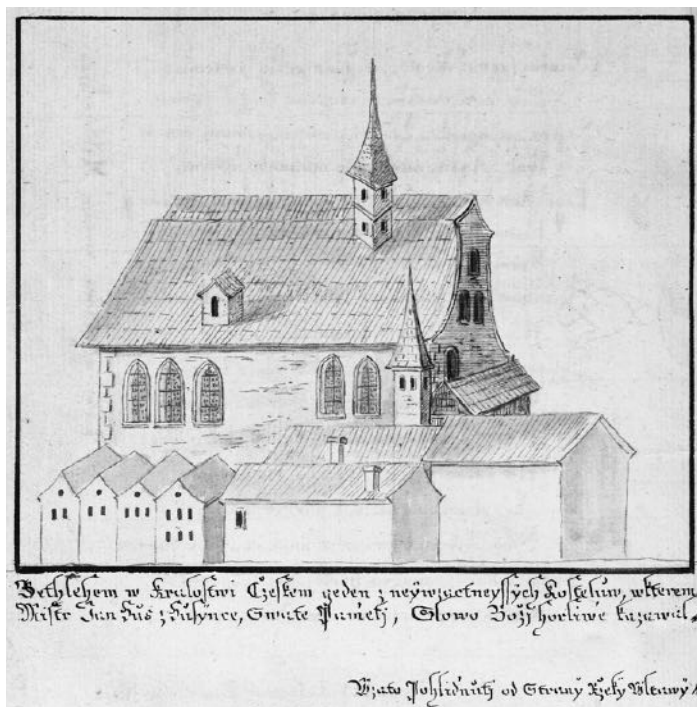
Již v zakládací listině Hanuše z Mühlheimu se při Betlémské kapli počítalo se stipendii pro chudé studenty bohosloví, pokud by se základní jmění instituce rozrostlo natolik, aby každému z nich mohlo být vypláceno pět kop ročně. Výběr potřebného studenta byl ponechán na uvážení správce kaple a tří mistrů Českého národa z Karlovy koleje. Sepětí Betléma s korporací Českého národa se tím ještě upevnilo. A protože do roku 1418 se podařilo získat důchody nejméně pro čtyři současně studující stipendisty, byla to značná podpora českému živlu na teologické fakultě. Až do roku 1412, kdy kramář Kříž vyčlenil pro kolej zv. Nazaret část svého domu, studenti zřejmě přebývali v domě kazatelů, protože oba správci, jak Štěpán z Kolína, tak i Jan Hus, měli stále obydlí v mistrovských kolejích.⁸³

Kramář Kříž se vrchovatou měrou zasloužil i o založení další studentské koleje, třebaže její hmotné zabezpečení pramenilo z velkorysého odkazu polské královny Hedviky. Jejím inspirátorem a prostředníkem byl mistr Jan Štěkna, po jehož smrti se realizace záměru chopil neúnavný Kříž. Nejspíše díky profesoru Štěknovi uvolnili představitelé jeho vlastního řádu pro novou kolej zv. Litevská či královny Hedviky (*Collegium Regine*) část řeholního generálního studia v původním Milíčově Jeruzalému. Jakkoli šlo o symbolický návrat do Jeruzaléma, tamější budova již

i svatokupectví. K údajnému Štěpánovu autorství letáku *Planctus cleri* srov. výše pozn. 62. Soupis literární pozůstalosti u Spunara 1985, s. 88–91, o konfliktu s farářem od sv. Filipa a Jakuba Mikulášem Zeiselmistrem Novotný 1919, s. 87–89.

82) Je příznačné, že o kázáních Matěje z Tučap a jeho nástupce (od roku 1412) Jakuba nikde není slyšet. K oběma nevýrazným postavám oltářníků Bartoš 1923, s. 20, závěr pozn. 13. Důležitý zápis o fundaci druhého betlémského kazatele z 19. června 1409 otiskl Sokol 1923, s. 29–30, bádání ho však dosud nevzalo na vědomí. Křížova klauzule přesně odpovídá závažné změně na Staroměstské radnici, o níž objeveně Mezník 1990, s. 115–130. Mistr Mikuláš z Miličina je jako betlémský kazatel poprvé uváděn v listině z 29. dubna 1411, ed. Novotný Kor., s. 94, č. 30. Pálčovi se snad plat vzhledem k povinnostem zdál malý, zvláště když jeho mladší kolega a správce Hus zde dostával 20 kop.

83) Stipendiátům a Husovým žákům v Betlémě věnoval pozornost Bartoš 1958, s. 16–18, který však v jednotlivostech domýšlel sporé údaje. Ke studentům při Betlémské kapli a Nazaretské koleji zevrubně Holá 2017, s. 79–93.

Vyobrazení Betlémské kaple v Pamětech Jana Jeníka z Bratřic (1811)

danému účelu nevyhovovala, a proto Kříž od roku 1409 uvažoval o vhodnějším objektu. Jeho přání se naplnilo o čtyři roky později, kdy Litevská kolej dostala darem nové sídlo v někdejší domě Českého národa na Ovocném trhu. Mezitím zcela vzalo za své počáteční určení koleje pro výchovu misionářů v pohanských částech Litvy. Zakládací listina spolu se statutem koleje pro dvanáct chudých studentů z 29. dubna 1411 již tuto východní orientaci pominula a naopak zdůraznila úzkou vazbu nové instituce s Betlémem. A jelikož většina prvních stipendistů, k nimž mimo jiné náleželi bakaláři Petr z Mladoňovic a Mikuláš z Pelhřimova, patřila k Husovým žákům, české reformní hnutí tím získalo další podpůrnou instituci pro výchovu příštích literátů, kazatelů a bohoslovců.⁸⁴

Rostoucí význam korporace Českého národa se mimo jiné projevil i v tom, že jako jediná ze všech čtyř teritoriálních pospolitostí studentů a mistrů pražské univerzity spravovala nemovitý majetek a přímo či nepřímo též některé koleje, tzv. bursy (studentské příbytky) a kaple. První zmínka o koleji Českého národa pochází sice již z doby kolem roku 1390, vše však nasvědčuje, že někdejší dům čp. 587 na Ovocném trhu se dostal do plného vlastnictví této korporace až v roce 1407. Výhodně položený dům v blízkosti koleje krále Václava nejspíše vlastnímu univerzitnímu národu věnoval zámožný profesor Jenek Václavův z Prahy spolu

84) K založení Litevské koleje, jinak Koleje královny Hedviky, a jejímu statutu Zawodzińska 1962, s. 19–38, o dějinách koleje v letech 1397–1622 Svatoš 1981, s. 19–32 a Holá 2017, s. 127–134. K mládí a studiu Mikuláše z Pelhřimova viz Souček 1993, s. 19–20.

se svou bohatou knihovnou. Věčné platy váznoucí na budově mistři Českého národa zčásti odkoupili v březnu 1400, zbytek jim formou daru o sedm let později postoupil kněz Václav z Chotětova. Další dům v bezprostředním sousedství českých mistrů získali v lednu 1404 náhradou za dlužné pohledávky jejího majitele. Když sem roku 1413 přesídlila Litevská kolej, trojblok domů včetně koleje Václava IV. s naprostou převahou českých kolegiátů vytvářel druhé univerzitní centrum, zcela podléhající reformně průbojnému sdružení Českého národa. Již dříve se do jeho správy dostala i nedaleká bursa U Černé růže, v níž našli útočiště němečtí nonkonformisté z Drážďan i odjinud.⁸⁵

Velkou počtu i hmotný prospěch přineslo korporaci Českého národa obdarování ze strany Bratrstva kladiva a obruče. V červnu 1403 tři hejtmané a současně spoluzakladatelé bratrstva Zachař ze Svinař, Štěch z Lopúce a Petr Kvas ze Všenor předali uvedenému sdružení, zastoupenému mistrem Janem Husem, svoji kapli Božího těla na Novoměstském rynku, a to se všemi právy, důchody a požitky s výjimkou podacího práva. Výstavná kaple, jejíž zasvěcení odpovídalo ideálům „nové zbožnosti“ a rané české reformace, měla značné jmění, které bylo roku 1406 se souhlasem krále Václava výhodně proměněno ve stálé roční platy ve výši sto deseti kop grošů. Důchody měly připadnout na obročí při kapli pro mistry a studenty Českého národa. Patronátní práva si král ponechal, avšak s tím, že mu řečená korporace navrhne vhodné kandidáty. Podle celkové sumy lze usuzovat, že se tak zhruba deseti dalším mistrům a studentům dostalo existenční podpory. Správce kaple, jímž se vedle jinak neznámého markovického faráře Karla stal roku 1403 starší mistr Jan z Pustiměře († 1421), právě sice zastával úřad děkana artistické fakulty (v následujícím roce byl dokonce rektorem), jinak však byl osobou natolik nevýraznou, že se vliv průbojného reformně orientovaného sdružení na Novém Městě výrazněji neprojevil. Větší význam, jak se zdá, měla pouze událost z 24. dubna 1411, kdy z věže při kapli Božího těla dal král vyhlásit dílčí konfiskaci důchodů a statků pražského duchovenstva.⁸⁶

Přesah do následujícího období spjatého s nástupem Husovy generace nebyl bez užítku. Ve srovnání s duchovním impulsem díla Matěje z Janova jeví se re-

85) Podle Kalendáře dobrodiní prokázaných pražské Akademii, který sestavil mistr Jan Kampanus, Kliment z Hradce odkázal koleji Národa českého mimo jiné 19 kop grošů a knihu pro matriku i statuta, viz Hrdina 1949, s. 10–11. Bez znalosti této edice Kalendář znovu vydali Polišenský/Vobrátilová 1963, s. 67–95. Zprávy o tomto Klimentovi z olomoucké diecéze se vztahují k letům 1387–1390 (Tříška 1981, s. 68). V té době mistr Jenek Václavův byl již patrně mrtvý, takže korporace Národa českého mohla užívat odkázaného její domů. Jenkovým mecenášským darem se zabýval Bartoš 1936a, s. 42–43, který později objevil dva důležité zápisy týkající se obou domů Českého národa z let 1400 a 1404 (viz Bartoš 1939, s. 102–103). O poloze všech tří kolejních budov Tomek 1892, s. 157 a 1893, s. 434, ke knihovně Národa českého Šmahel 1961b, s. 75n., její katalog vydali Silagiová/Šmahel 2015, ke koleji nyní souhrnně Holá 2017 s. 110–118.

86) Důležité dokumenty, na něž odkazují, jsou vydány v MUPR II-I, s. 410–412, č. 54, s. 416–420, č. 56 a u Novotného Kor., s. 9–11, č. 5. O Bratrstvu kladiva a obruče Polívka 1983, s. 95–118, který poněkud přecenil význam jeho donace pro šíření husitství. Mimo jiné zbývá objasnit důvody tohoto aktu a organizační i personální změny s ním spojené, na něž upozornil již Tomek 1893, s. 203–204, pozn. 100. K Bratrstvu a ke kapli nejnověji Stančík 2015, srov. však zejména Hrdina 2013b a 2017 (zde na s. 27–29 o vyhlášení králova příkazu). Překvapuje, že z nových držitelů obročí se dochovala pouze jména některých správců kaple (viz Tomek 1905, s. 250). Základní data o mistru Janu z Pustiměře (Pusmir) u Tříšky 1981, s. 294.

formní aktivita mistrů Českého národa před rokem 1400 mdlým odvarem. Všechnu energii jako by vyčerpávalo úsilí o povznesení a emancipaci českého živlu na univerzitě i na Starém Městě pražském. A přesto právě v této době zásluhou kramáře Kříže a dalších mecenášů byly položeny institucionální základy k dynamickému rozmachu reformního hnutí spojeného s národnostně-jazykovou ideou.

Zápas o Wyclifa a univerzitní hlasy

První ohlasy kacířských tezí oxfordského reformátora Jana Wyclifa pronikly na akademickou půdu pražského vysokého učení neobyčejně záhy. Snad ještě dříve, než Wyclif v traktátu O svátosti oltářní (*De eucharistia*) soustavně vyložil své učení o remanenci (více k tomu níže), polemicky na ně reagoval bakalář teologie Mikuláš Biceps v komentáři k páté kvestii 4. knihy Sentencí Petra Lombarda. Učinil tak nejpozději roku 1385 (datace do let 1378–1381 jsou sporné), tehdy však již znal i některé další spisy tohoto oxfordského profesora včetně jednoho z jeho traktátů o univerzaliích. Pokud jde o všeobecné pojmy, tzv. universalía, dominikán Biceps byl zastáncem realistického pojetí, nikoli však v jeho extrémně platónské podobě, jak tomu bylo právě u Wyclifa. Proto se také ve svém výkladu Sentencí střetl se svým konkurentem Konrádem Soltauem, který v Praze patřil k obhájcům nominalistického pojetí univerzalií Viléma Ockhama. Nejen tato, ale i další svědectví soudobých pramenů nasvědčují, že některé Wyclifovy traktáty byly v Praze známy ještě před prvními univerzitními disputacemi a spisy českých wyclifitů Stanislava ze Znojma a Štěpána z Pálče.⁸⁷

Vzhledem k neustálému putování studentů (*peregrinatio academica*) mezi Oxfordem a Paříží na straně jedné a mezi Paříží a Prahou na straně druhé, učené novinky rychle kolovaly z jednoho konce Evropy na druhý, zvláště když je provázela dráždivá příchut' zakázaného ovoce. Rovněž povědomí o demonstrativním odsouzení Wyclifových bludných a omylných článků londýnskou synodou ze 17. května 1382 se nepochybně krátce poté doneslo do Prahy, neboť již v červnu 1385 arcibiskup Jan z Jenštejna mluvil o bezbožném arcikacíři Wyclifovi, jenž troufale navrhuje odejmout církvi její majetek.⁸⁸ Kacířským znamením oceichené myšlenky oxfordského profesora zůstávaly v Praze až do Jenštejnovy rezignace v roce 1396 tabuizovanou matérií. Není ani divu, že odkazy na Wyclifa chybějí ve spisech Vojtěcha z Ježova i Matěje z Janova, byť jeho dílčí vliv nelze u nich v skryté formě

87) O Bicipsově polemice s Wyclifem věděl již Sedlák 1915, s. 44, více se jí však zabýval až Stein 1928, s. 43–44, který datoval Bicepsův komentář k Sentencím již do let 1378–1379. Dataci se pokusil posunout do doby před 4. říjnem 1381 Zega 2002, s. 56–62 a 96–101 (Bicipsovy znalosti dalších Wyclifových spisů). Naproti tomu Schabel/Brini/Maga dosti věrohodně usoudili, že znalost Wyclifových spisů v Čechách nesahala před rok 1385. K prvním ohlasům Wyclifova díla v Praze srov. ze starší literatury Šmahel 1968, s. 797–803, Herold 1985, s. 148–150 a ve středoevropském kontextu též Walsh 1986, s. 25–47. Naposled k tomu Šmahel 2010, s. 82–184, 224–225 a Pavlíček 2017 (zejména ve vztahu k Jeronýmovi Pražskému). K pražskému nominalismu za působení Jindřicha z Oyty nejnověji Dekarčí 2015.

88) Jenštejn napadl Wyclifa v traktátu *De consideratione*, ed. Sedlák 1915d, s. 105.

vyloučit. Nejvíce v této souvislosti padá na váhu závět mistra Vojtěcha z 2. dubna 1388, podle níž všechna nemalá peněžitá hotovost ve zlatých mincích měla připadnout nadaci na podporu studentů českého původu po matce i otci na artistických či teologických fakultách v Paříži a v Oxfordu. Jelikož národnostně uvědomělý Vojtěch studoval na obou univerzitách, jeho závět patrně neměla se zastřenou ideovou propagací wyclifismu nic společného. V době schismatu podpora studia na čelném vysokém učení avignonského papežství nepřicházela vůbec v úvahu, takže kapitulní správci Vojtěchovy nadace brali v potaz jen uchazeče o stipendium v Oxfordu. Podle pozdního, značně nedůvěryhodného svědectví údajně přinesl první Wyclifovy traktáty do Prahy Mařík z Prahy, snad mistr řečený Rvačka. Roku 1387, kdy získal mistrovský grad svobodných umění, byl tento příští inkvizitor a protihusitský pamfletista již příslušníkem řádu křižovníků s červeným srdcem (cyriaků), a sotva by se mu proto dostalo dobrodiní ze strany světských prelátů.⁸⁹

První opisy několika filozofických traktátů Jana Wyclifa jsou v Praze doloženy v roce 1397. Do rukou českých mistrů se dostaly krátce předtím, neboť autor nejstaršího komentáře k traktátu O univerzáliích se musel spokojit s ještě neúplným textem, dochovaným právě v prvním známém opisu. O rok později měl již Jan Hus před sebou úplný exemplář téhož traktátu, jinak se však počet dostupných titulů Wyclifových spisů nerozšířil. Teprve v těchto letech, jak se zdá, příslušníci Českého národa na artistické fakultě docenili studijní výhody Vojtěchova odkazu. Po neznámém scholárovi, který se z Oxfordu vrátil se zmíněnými opisy filozofických děl, zamířil na jaře roku 1399 do vzdálené Anglie čerstvý bakalář svobodných umění Jeroným Pražský. Jeho úkolem bylo obohatit domácí kolekci o spisy dogmatické a reformní povahy, jejichž existenci nepřímo dokládaly kacěřované články. S pomocí tamějších wyclifitů se Jeroným rychle zorientoval, a jakmile si opatřil opisy *Dialogu*, *Trialogu* a dalších traktátů, pospíchal s nimi zpět. Roku 1399 byla tak pražskému kruhu k dispozici větší část literární pozůstalosti „evangelického doktora“. Některé mezery po návratu z druhé oxfordské cesty zacelil opět Jeroným Pražský, zbývající texty opsali a jiné zkorigovali Jiří z Kněhnic s Mikulášem Faulfišem, kteří současně plnili úlohu kurýrů mezi lollardským podzemím a pražskou reformní opozicí.⁹⁰

89) Také novější literatura neshledala v díle Matěje z Janova vliv Wyclifových tezí (srov. Nechutová 1970, s. 1010–1018 a Herold 1985, s. 232–233). Pokud jde o Vojtěcha z Ježova, Kadlec 1969, s. 65 nepochyboval o jeho znalosti Wyclifových spisů, přičemž však vyloučil, že by z nich Vojtěch odvozoval své pojetí církve. Tamtéž, s. 67–68 hlavní body Vojtěchova testamentu, jež vydal Loserth 1879, s. 210–212. O Maříkovi Rvačkovi ve vztahu k Wyclifovi Veršované letopisy, ed. Svejkovský 1963, s. 156, přinesení prvních spisů do Prahy mu připisuje svědectví, které otiskl Bartoš 1931, s. 255. Naposled k němu a dalším kontaktům s Oxfordem Dekarli 2014, s. 23.

90) Soupis rukopisů českého původu s Wyclifovými filozofickými díly u Šmahela 1980, s. 10–17, jinak srov. generální katalog W. Thomsona 1983. Fragment nejstaršího komentáře k Wyclifovu traktátu De universalibus rozebral Šmahel 1970a, s. 988–991, o Jeronýmových cestách do Oxfordu Šmahel 2010, s. 21–27. Údaje o Jiřím z Kněhnic a Mikuláši Faulfišovi u Novotného 1919, s. 313, 458–460 doplnil Bartoš 1950, s. 43–44. K rukopisům s Wyclifovými texty v pražských a středoevropských knihovnách znalecky Hudson 1997 a 2010, k rané recepci Wyclifovy filozofie v díle Jeronýma Pražského naposled Pavlíček 2017.

Silící proud národnostně-jazykového sebeuvědomění se až do poloviny devadesátých let 14. století projevoval na půdě třífakultní univerzity poněkud jen spory o místa v kolejích a řevnivostí mezi zájmovými skupinami cizí, převážně německé většiny a domácí menšiny profesorů. Ideová profilace mistrovskému sboru Českého národa stále ještě chyběla. Milíčovi žáci i stoupenci Matěje z Janova stáli vesměs stranou akademického života a naopak zase čeští mistři a bohoslovci nebyli s to předložit širokému lidovému publiku Betlémské kaple vlastní představu o prostředcích nápravy církve a společnosti. První soubor Wyclifových filozofických traktátů, jenž se v Praze objevil krátce před rokem 1397, sám o sobě žádnou směrodatnou náповěď domácím reformním snahám nepřinášel, neboť jeho ryze spekulativní a učenecky náročná látka byla vyhrazena univerzitní elitě. Na druhé straně někteří mladší mistři Českého národa záhy vytušili, že jim Wyclifova filozofická *Summa* nabízí nový přístup k povinným učebním lekcím z logiky a metafyziky, které tvořily základ výuky na artistické fakultě. Od šedesátých let 14. století udávaly v tomto směru tón komentáře pařížských nominalistů Jana Buridana a Marsilia z Inghen, jež svým uspořádáním v podobě otázek (kvestií) a odpovědí znamenaly výrazný krok vpřed proti nezáživnému pedantickému glossování každé Aristotelovy věty. Po odchodu řady významných profesorů do Vídně, Heidelbergu, Kolína n. Rýnem a Erfurtu jejich nástupci pokračovali v zaběhlé již praxi, zatímco mistři-regenti domácího národa se houževnatě drželi přežilého typu glosované četby. Pro povinné bakalářské a mistrovské disputace byly komentáře na způsob kvestií (*modo quaestionis*) znamenitou pomůckou, a snad i proto byli domácí studenti v nevýhodě, neboť jim chyběly rutinní návyky z přednášek. Wyclifovy protinominalistické traktáty dávaly českým mistrům možnost doktrínálně se odlišit a více na sebe upozornit při výročních a jiných disputacích. Zatím je však velmi obtížné zjistit, do jaké míry pražskou recepci Wyclifovy filozofie uspíšily domácí proudy augustinovské a neoplatónské tradice, protože Wyclifova koncepce univerzálií a idejí (*ydeae*) vzbuzovala shodně odmítavou odezvu ze strany nominalistů i umírněných realistů.⁹¹

První stopy po domácích Wyclifovcích vedou k mistrům Stanislavovi ze Znojma († 1414) a Štěpánu Pálčovi († 1421). Poněkud rozvláčný, avšak hloubavý mistr Stanislav intelektuálně usměrňoval své mladší české kolegy na artistické fakultě a svým obšírným pojednáním o univerzáliích se do té míry vyrovnal oxfordskému učiteli, že novodobý vydavatel zaměnil jeho traktát s Wyclifovým. Dynamický Štěpán Pálec zase okamžitě začal Wyclifa vykládat v univerzitních kursech a ve

91) K pražskému sporu o univerzálie Šmahel 1981, s. 49–68 a v hutné podobě 1983d, s. 139–149. Jinak o recepci Wyclifovy filozofie ve vztahu k traktátu *De ydeis* zevrubně Herold 1985, k diskusi o nich na kvodlibetu 1409 Herold 1986, který se rovněž zabýval počátky pražského sporu o ideje v době působení Jana Arsena z Langenfeldu (Herold 1994). Většinu všech druhů známých pramenů k pražskému sporu o univerzálie shromáždil a utřídil Šmahel 1980, s. 17–187. Poučení o organizaci a studijních řádech na artistické fakultě u Kavky 1967, s. 7–39. O husitských katalozích Wyclifových spisů z let 1415–1453 pojednala Hudson 1994, s. 401–417. Znalost Wyclifova učení o univerzáliích a idejích v Praze již před rokem 1397 se pokusil prokázat Dekarlı 2014, s. 26–34. Studium filozofických spisů pražské provenience v posledních letech intenzivně pokračuje, proto odkazy v těchto i následujících poznámkách jsou jen orientační povahy.

svých disputacích upoutával pozornost přehledným utříděním problematiky podle didaktických pravidel vrcholné scholastiky.⁹² O Wyclifa však projevovali zájem i další mistři Českého národa, byť se jejich studijní zájmy neupínaly přímo k logice nebo metafyzice. Zřejmě proto, že otázky o univerzáliích se běžně objevovaly i v komentářích k některým knihám Aristotelových děl z přírodní filozofie (*Fyzika*, *O duši*), záhy si pořídil kompletní opis v Praze do té doby známých Wyclifových traktátů též čerstvý mistr svobodných umění Jan Hus, který zatím třel bídu s nouzí jako čekatel řádné profesury, pro niž statuta předpisovala dvouleté zkušební období.

Hus svůj opis dokončil 30. září 1398 na den sv. Jeronýma, jehož domněle slovanský původ neopomenul se zjevnou hrdostí připomenout. Kromě toho na více než dvaceti místech dával lakonickými přípisky a trefnými výroky najevo svůj vztah k autorovi. Slovní hříčkou „O, Wycleff, Wycleff, nejednomu ty hlavu zvikleš“ předvídal různice, které se již začaly vynořovat, posměšky na pokaděné spodky velkého Aristotela a jeho vykladače Averroesa zase poťouchle znevažoval autoritativnost sloupů univerzitní výuky. Nejvíce však Husa těšilo pomyšlení na zkřivené tváře německých profesorů, jimž Wyclif rozmetával základy jejich nominalistické nauky. Glosy typu „ha, ha, Němci, haha“ přesvědčivě dokládají národnostní podtext, který od počátku doprovázel pražské boje o Wyclifa.⁹³

Odezva ze strany univerzitních nominalistů na sebe nedala dlouho čekat. Nejspíše ještě před koncem století čelný profesor Polského národa Jan z Münsterberku († 1416) vystoupil s polemikou v podobě čtyř sdružených kvestií, která pravděpodobně čelila argumentům Štěpána Pálče. Velmi záhy se učené spory o wyclifské pojetí univerzálií dostaly na pořad velkých výročních disputací celé artistické fakulty, jež se konaly vždy v lednu. V roce 1400 (?) vedoucí tohoto učeného turnaje, jímž byl vážený mistr Bavorského národa Jan Arsen z Langenfeldu († asi 1404), dokonce zařadil námitky a důvody proti reálnému pojetí všeobecnin do svého úvodního vystoupení. Tím vyhrotil debatu na ostří nože, neboť povinností všech přítomných mistrů v počtu kolem šesti desítek osob bylo podle stáří zaujmout stanovisko k hlavní kvodlibetářově kvestii. O průběhu diskuse se nedochovalo žádné svědectví, jelikož však nejméně šest dalších předem připravených kvestií se dotýkalo univerzálií, lze si snadno představit, že se skupina českých wyclifitů ocitla v soustředěné palbě argumentů, léček a sofismat svých nominalistických odpůrců.⁹⁴

92) Soupisy literárních pozůstalostí Stanislava ze Znojma a Štěpána z Pálče u Spunara 1985, s. 286–304 a 326–340, kde také odkazy na literaturu. K Pálčovým raným dílům s tematikou univerzálií a idejí Šmahel 1970a, s. 988–995 a 1978c, s. 165–173, dále Herold 1985, s. 181–186, ke Stanislavovi tamtéž, s. 171–176 a Sousedík 1973, s. 37–56. Nověji ke spisům obou mistrů Dekarli 2014 a 2019, Štěpánovu kvestii *De esse eterno* vydal a vyložil Pavlíček 2017.

93) Spor o Husovo autorství glos kladnou odpověď ukončil Daňhelka 1982, s. 225–233, jenž také některé přípisky přesněji interpretoval. K Husovi nověji Dekarli 2016 a Pavlíček 2016.

94) Kvestie Jana z Münsterberka uvedl ve známost již Sedlák 1915e, s. 207–208, k dříve neznámému kvodlibetu Jana Arseny a k jeho protiwyclifskému zaměření Šmahel 1977, s. 199–215, nověji k Arsenovi Dekarli 2014a.

Filozofické pŕtky na ostří nože byly sice v Praze novinkou, nijak však nevybočovaly z mezí povolené akademické diskuse na artistické fakultě. Teprve z dalších Wyclifových spisů, jež vešly ve známost po Jeronýmově návratu, postupně vycházelo najevo prolnutí realistické koncepce oxfordského učenice s jeho vývody dogmaticko-teologické povahy, a to zvláště ve vztahu k eucharistickému zázraku. Pro mistra Stanislava ze Znojma byla tato otázka zvlášt aktuální povahy, neboť se jí na teologické fakultě při výkladu Sentencí Petra Lombarda nemohl vyhnout. Ačkoli obezřetně připomínal nevyjasněnost oficiálního církevního stanoviska, přece jen jeho příklon k Wyclifovu pojetí nezměněné podstaty (remanence) chleba a vína ve svátosti oltární dával jeho odpůrcům příležitost k žalobě u konzistoře. Iniciativa vycházela z početně silné skupiny slezských mistrů Polského národa, jejíž vliv postupně vzrůstal exody mistrů Bavorského a Saského teritoriálního sdružení. Mluvčím protiwyclifské opozice se stal doktor teologie Jan Hübner, jenž na jaře 1403 k soupisu 24 bludných článků odsouzených londýnskou synodou připojil dalších 21, čímž natrvalo vymezil heretické jádro Wyclifovy nauky. Oba seznamy byly postoupeny pražské kapitule v situaci pro žalobce zvlášt výhodné, protože Wyclifovci nemohli počítat s případnou podporou ani ze strany arcibiskupa, ani krále Václava či staroměstské rady.⁹⁵

Příčiny stávajícího bezvládí na královském i arcibiskupském stolci byly staršího data. Václavovo sesazení z říšského trůnu v roce 1400 a následná válečná iniciativa nového římského krále Ruprechta III. Falckého oživily rozpory mezi členy lucemburské dynastie a odbojnou aktivitu panské jednoty, na jejíž stranu se přiklonil Jenštejnův nástupce Olbram ze Škvorce. Jeho smrt v květnu 1402 přišla do doby druhého zajetí krále Václava, za něhož se úkladně ujal vlády jeho bratr Zikmund. Kapitula využila mimořádně příznivé situace a ze svého středu zvolila arcibiskupem generálního vikáře Mikuláše Puchníka, Jenštejnova důvěrníka a pomocníka v jeho církevní politice. Římský papež Bonifác IX. předešel kompetenčním sporům Puchníkovým jmenováním z vlastní moci, jelikož ten však v září zemřel, stolec pražského arcibiskupa se znovu uprázdnil. Zikmund se tentokrát nenechal zaskočit a za svého kandidáta v konzistoři i kapitule prosadil mělnického probošta Zbyňka z Házmburka, aby si tak nejspíše zavázal jeden z mocných panských rodů. Mladý Zbyněk, jenž až do té doby raději držel v ruce meč než bibli, však zůstal věrný Václavově válečné frakci, a proto Zikmund obrátil a začal prosazovat nástupnictví neméně bojovného litomyšlského biskupa Jana Železného. Ten hned opanoval část arcibiskupských statků včetně Roudnice, zatímco v pražské kapitule se čekalo, jak se věci vyvinou. Arcibiskupem se posléze stal Zbyněk z Házmburka.⁹⁶

95) Příslušná část Stanislavova Komentáře ke druhé knize Sentencí se nedochovala, citaci z ní však Hus později využil v polemice *Contra Stanislaum*, ed. Eršil MIHO XXII, s. 353. O Janu Hübnerovi základní data u Kadlece 1966, s. 74–75 a Trišky 1981, s. 257, mocenskými poměry v zemi po roce 1400 se podrobně zabýval Spěváček 1986, s. 321n.

96) Situaci v pražské kapitule, skandály kolem papežského desátku a dlužných poplatků kurií za zemřelého arcibiskupa Puchníka osvětlil Eršil 1962, s. 533–555. Počátky arcibiskupské dráhy Zbyňka z Házmburka

Magna aula Karlovy koleje na Starém Městě pražském (dnešní stav)

Když v květnu 1403 kapitula projednávala žalobu na wyclifity s Hübnerovými soupisy bludných článků, vyhnula se odpovědnosti tím, že prostřednictvím oficiála Jana Kbela a bechyňského arcijáhna Václava Nose požádala o dobrozdání univerzitu. Od této chvíle byla již další režie v rukou rektora Waltra Harrassera z Bavorského národa a jednoho z mluvčích nominalistické většiny mistrovského sboru. Na schůzi všech mistrů-regentů, které svolal na 28. května 1403 do velké síně Karlovy koleje, dal za přítomnosti veřejného notáře přčíst oba seznamy Wyclifových tezí.

V bouřlivé diskusi, jež se vzápětí strhla, profesor teologie a senior Českého národa Mikuláš z Litomyšle († 1404) kolegovi Janu Hübnerovi vyčetl, že řadu článků vybral falešně, nespravedlivě a chybně. Svému učiteli přispěchal hned na pomoc betlémský kazatel Jan Hus provokativním výrokem, jímž se pro údajné padělatele knih dožadoval stejného trestu jako pro nedávno upálené falšovatele šafránu. Také popudlivý Štěpán z Pálče se neudržel, hodil mezi přítomné odpůrce jeden z Wyclifových filozofických traktátů a prohlásil, že je připraven každé jeho slovo proti komukoli bránit. Jindy rozvážný mistr Stanislav ze Znojma začal dokazovat pravověrnost vybraných tezí natolik otevřeně, že svými invektivami

vysledoval již F. Stejskal 1914, o jeho protikandidátu Janu Železném mj. Bartoš 1942, s. 72–75 a Hledíková 1982, s. 115–120.

přiměl k odchodu i některé pohoršené starší mistry z korporace vlastního národa. Průběh schůze plně odpovídal záměru rektora Harrassera. Ve vhodné chvíli dal o člancích hlasovat a s uspokojením pak vyhlásil rozhodnutí většiny, aby žádný člen univerzity pod trestem porušení přísahy odsouzené Wyclifovy články veřejně či tajně nevyznával a nešířil v přednáškách nebo kázáních.⁹⁷

Dozvukem květnového shromáždění byla o čtyři týdny později volba kvodlibetáře na příští rok. Proti nepsaným zvyklostem o střídání mistrů z jednotlivých univerzitních národů většina hlasů zněla ve prospěch mistra Jana Hübnera, třebaže na polském univerzitním národu nebyla řada. Aby pak wyclifitům ještě více srazila hřebínek, vítězná většina uložila právě mistru Stanislavovi ze Znojma ohlásit kolegovi Hübnerovi výsledek volby. O průběhu jeho kvodlibetu z ledna 1404 se nedochovaly žádné spolehlivé doklady. Jen z jednoho anonymního listu Hübnerovi plyne, že měl při svém projevu nazvat Wyclifa hlavou všech kacírů.⁹⁸ S většinou profesorského sboru za zády si to Hübner mohl dovolit, i když mocenské poměry v zemi se mezitím poněkud vyjasnily. Nejpozději v srpnu 1403 se ujal správy svého úřadu arcibiskup Zbyněk z Házmburka, který záhy poté dal na říjnové synodě najevo nejen pevný úmysl zavést v diecézi přísnou disciplínu, ale i svou loajalitu k právoplatnému králi, za jehož osvobození přikázal všude sloužit tři mše. Václav, jemuž se v listopadu 1403 podařilo z vídeňského vězení uniknout, spatřoval ve Zbyňkovi svou oporu a mimo jiné ho v následujícím roce ustanovil za jednoho ze čtyř spoluvládců po dobu své nepřítomnosti v zemi. Zbyněk meč z ruky nepustil, vojensky např. potřel velkou družinu loupeživého zemana Jana Zoula z Ostředka, rázně se však oháněl i kázeňskými a jinými statuty. Některá z nich jako by mu čeští mistři reformní strany diktovali do ucha. Nebylo by na tom nic divného, neboť jednoho po druhém z nich pověřoval úkolem synodálního kazatele.⁹⁹

Soupis 45 Wyclifových bludných artikulů se s výjimkou jedné či dvou tezí nedotýkal filozofické problematiky univerzálií. Přesto se ze strany českých realistů v následujících letech projevuje jistá zakřiknutost. Svobody akademické diskuse využíval v tomto ohledu pouze Štěpán z Pálče, jemuž několika opatrnickými kvestiemi při mistrovských disputacích sekundoval Jan Hus. Jeroným Pražský, jenž se již začal jevit jako myšlenkově nejprůbojnější filozof pražského wyclifského okruhu, dal přednost studiu a působení na univerzitách v Paříži, Kolíně nad

97) O univerzitní schůzi z 28. května 1403 se dochoval notářský zápis, který vydal Palacký Doc., s. 327–331. Průběh jednání na základě pozdějších polemik rekonstruoval Sedlák 1915, s. 93–94, srov. k tomu Novotný 1919, s. 109–111. K protestacím Stanislava ze Znojma v jeho sporech o remanenci Coufal 2019, s. 39–44.

98) Sporé údaje o kvodlibetu Jana Hübnera shrnul Kejř 1971, s. 72–73. List neznámého pisatele tomuto mistru vydal Novotný Kor., s. 11–15, č. 6, který jej připsal Husovi. Jeho argumentace není však bez kazu (viz Novotný 1919, s. 117–118), takže nadále je třeba počítat i s mistrem Stanislavem, na něhož pomýšlel Sedlák 1915, s. 93. Ryba 1949 do svého souboru Husových listů tento dokument nezařadil.

99) Opravné a národnostní rysy Zbyňkovy počáteční aktivity zdůraznil Novotný 1919, s. 141–149, o jeho pravidelných synodách Hledíková 1970, s. 136–143, statuta vydal Kadlec 1991, s. 244–291 a znovu Polc/Hledíková 2002, s. 269–301.

Rýnem a Heidelbergu. Všude, kde se objevil, Jeroným svými disputacemi vzbuzoval skandální rozruch, což mu po letech mělo přitížit při procesu na kostnickém koncilu.¹⁰⁰ Opoziční mistři Českého národa, jak se zdá, nevyužili ani příležitosti, kterou jim nabízela volba vlastního kvodlibetáře pro výroční disputaci v lednu 1405. Mistr Ondřej z Brodu, na něhož tento čestný, ale málo vděčný úkol připadl, se ostatně záhy od wyclifské skupiny takřka manifestačně distancoval.¹⁰¹

Pro postupnou recepci Wyclifovy heterodoxní nauky je příznačné, že naprostá většina odsouzených článků, podvracejících mocenské a hospodářské základy zesvětštělé církve, dlouho mezi českými mistry neměla veřejného obhájce. Všechna pozornost se zprvu soustřeďovala na bludy o svátosti oltářní, jež také stály v čele soupisu. Mistr Stanislav ze Znojma se odvážně pustil do jejich učené obhajoby, k svému nemalému údivu však mezi žáky a kolegy nenalezl následovatele. Necelý měsíc po univerzitním odsouzení Wyclifových bludů profesor Štěpán z Kolína při slavnostním kázání na akademické půdě ujišťoval posluchače o své pravověrnosti a strhl s sebou i Husa, u něhož se Stanislav marně dovolával podpory. Stanislav se přesto nevzdal a nejspíše ještě do konce roku 1403 dokončil první tři kapitoly traktátu *O tělu Kristově*. Podle Husovy vzpomínky v nich ještě plně hájil remanenci, což se zdá pravděpodobné, neboť jinak by nepobouřil mistra Jana Štěknu, který se s nedokončeným dílkem seznámil při svém pražském pobytu v roce 1404. Teprve však následujícího roku Štěkna vystoupil proti Stanislavovi veřejně a obvinil ho u pražské konzistoře. Štěkna snad k tomuto kroku přiměli jeho kolegové z krakovské univerzity, kteří jako odchovanci pražské nominalistické školy spatřovali ve wyclifismu zhoubnou nákazu. Mistr Stanislav se spoléhal na podporu arcibiskupa Zbyňka, jenž ho jmenoval kazatelem pro červnovou synodu, a svým důvěrníkům se holedbal, že se mnich Štěkna bude muset na kolenou omluvit. Stal se však pravý opak. Komise sice uznala jeho obhajobu, že proti remanenci mínil psát až v druhé části traktátu, současně mu ale uložila, aby před arcibiskupem a veřejným shromážděním přímo vyznal, že po proměnění nezůstává ve svátosti oltářní podstata chleba. Stanislav skutečně v dalších kapitolách svého díla a při jeho celkové redakci učinil krok zpět v tom smyslu, že při nezměněné podstatě chleba je v posvěcené svátosti reálně přítomno i tělo Kristovo. Touto tzv. konsubstanciační teorií Stanislav ze Znojma vypracoval směrodatný koncept, jehož se přidržela řada čelných představitelů českého učeného reformismu.¹⁰²

100) O wyclifské orientaci Husovy filozofie Šmahel 1981, s. 49–68 a Dekarli 2016. Poznatzky o Jeronýmových univerzitních projevech rozšířil a upřesnil Šmahel 1982b, s. 7–41, dále srov. Kažuza 1984, s. 81–126, Herold 1985 (podle rejstříku) a znovu Šmahel 2010, kde též soupis Jeronýmových spisů, které souběžně vydali Šmahel/Silagi 2010. V poslední době se Jeronýmově filozofii věnuje zejména Ota Pavlíček (viz jeho studie v soupisu literatury).

101) Úvodní kvestii kvodlibetu mistra Ondřeje z Brodu vydal Kadlec 1982, s. 87–111, tamtéž na s. 25–26 a 125–158 výklad a edice Ondřejova listu arcibiskupovi Zbyňkovi z roku 1408 (?). K tzv. peregrinatio academica Jeronýma Pražského Šmahel 2010, s. 21–34, k jeho pobytu v Kolíně nad Rýnem Herold 1989a.

102) Kázání Štěpána z Kolína ze dne 14. června 1403 poněkud rozpačitě rozebral Odložilík 1924, s. 19–20, k životu a dílu tohoto kazatele Siemiątkowska 1965. Důležité svědectví Jana Husa v listu Janu Kardinálovi vydal Novotný Kor., s. 170–171, č. 63. Dvě části Stanislavova traktátu *De corpore Christi* rozlišuje Spunar 1985, s. 287–288, č. 782, avšak s nesprávnou úvodní charakteristikou. Některé okolnosti polemiky

Arcibiskup Zbyněk se k podezřelému mistru zachoval šetrně a spokojil se s jeho polosoukromým přihlášením k pravověrnému učení, které Stanislav učinil 9. února 1406 ve svém kolejním příbytku. Na druhé straně však zvláštní vyhláškou vystoupil proti hlásání remanence a znovu pak dal obdobný příkaz připojit k usnesení červnové synody. Snad právě při této příležitosti byl konzistoří vyslýchán betlémský oltářník Matěj z Tučap spolu se dvěma laiky, pokud k tomuto zákroku nedošlo až o dva roky později.¹⁰³ V ožehavé záležitosti svátosti oltářní si mistři a kazatelé reformní skupiny ukládali zjevnou zdrženlivost, což dokládá i případ mistra Jakoubka ze Stříbra. Husův vrstevník zůstal až do té doby stranou univerzitních rozepří a veřejného dění. Ač byl dlouhá léta závislý na bídých odměnách učitele artistické fakulty, pedagogické činnosti se příliš nevěnoval a všechen čas se v ústraní dále vzdělával. Seznámil se důkladně s Wyclifem, jehož *Dialog* přeložil do češtiny, a se stejnou vnímavostí pročítal i *Pravidla* Matěje z Janova. V říjnu 1405 se mu na přímluvu univerzitního rektora Křišťana z Prachatic dostalo oltářnictví v novoměstském kostele sv. Štěpána, kde snad i občas kázal, ani to však na jeho dosavadním životním stylu nic nezměnilo. Pokračoval ve studiu na teologické fakultě, při němž si stále více uvědomoval, že jeho blízkým druhům uniká hlubší poselství Matějova a Wyclifova odkazu. Filozofické subtility sporu o všeobecniny Jakoubka nevzrušovaly, avšak ani on nemohl pustit ze zřetele jejich důsledky pro výklad transsubstanciačního zázraku.¹⁰⁴

Jakoubek zřejmě Stanislavův ústup těžko nesl, neboť Wyclifův remanenční princip se mu v duchu hodnotové stupnice Matěje z Janova jevil bližší původnímu učení církve než pozdější transsubstanciační „nálezy“. I když ve svém obsírném traktátu z let 1406–1407 v zásadě hájil konsubstanciační teorii, její rozpor s arcibiskupovými vyhláškami byl natolik zjevný, že spis nejspíše vůbec nedal do oběhu. A jelikož se proti Jakoubkovi nikdo neozval, visí otazník i nad ranou datací jeho výzvy k vyvlastnění církevního majetku, kterou jeden z rukopisů klade do roku 1407. Sotva si lze totiž věrohodně vysvětlit, že by autor díla založeného na Wyclifově pojednání o králově úřadu (*De officio regis*) unikl pozornosti doktrinářských slídilů a bez překážek získal grad bakaláře teologie. Spíše se zdá, že i Jakoubkovi narostla křídla až po univerzitním převratu z roku 1409. V letech 1406–1408 nebylo radno Wyclifovo jméno ani vyslovit, natož veřejně obhajovat jeho radikální proticírkevní názory. Nebezpečné byly i skryté citace či parafráze z děl „evangelického

Jana Štěkný včetně údajné intervence krakovské univerzity a žaloby u římské kurie bude třeba ještě zkoumat (viz k tomu Novotný 1919, s. 159–165). Nález komise zpřístupnil spolu s dílčími texty Stanislavova traktátu Sedlák 1906, s. 45–46. Podle Sousedíka 1977, s. 388–392 Stanislav zastával konsubstanciaci již v prvních kapitolách svého traktátu, autor však zatím nedal odpověď na otázku, v čem spočívala odlišnost druhé části. 103) Zbyňkovu vyhlášku vydal Palacký Doc., s. 335, č. 3, příslušné místo statut červnové synody otiskl Kadlec 1991, s. 261, nověji viz Polc/Hledíková 2002, s. 280. Zmatenou zprávu Kroniky university pražské o Matěji z Tučap a dalších postižených, ed. Goll FRB V, s. 569, se pokusil s malým zdarem upravit Novotný 1919, s. 173, pozn. 3.

104) Nástiny životních osudů Jakoubka ze Stříbra u Bartoše 1939a, s. 3–19 a Boreckého 1945, souhrnné rozbor jeho učení z různých hledisek podal i De Vooght 1972 a Ransdorf 1986, kap. III, soupis literární pozůstalosti u Spunara 1985, s. 215–250. Nověji viz Halama/Soukup 2006, Marek 2011 a zejména Soukup 2011.

doktora“, jež strážci dogmatu začínali rozpoznávat i stíhat. Kdekterý z Wyclifových odpůrců, k nimž se přiřadili též právníci, měl nastražené uši a v každém nonkonformním výroku shledával sémě hereze. Proto se ani nechce věřit, že by uvážlivý právník Jan z Jesenice přednesl v univerzitní disputaci z 25. září 1407 všechny názory, které mu později přičetli k tíži jeho žalobci u římské kurie.¹⁰⁵

Články odsouzené v květnu 1403 vylučovaly z akademické diskuse bezmála všechny doktrinální spisy oxfordského reformátora a ponechávaly tak jen úzký prostor pro svobodnou obhajobu jeho filozofické *Summy*. V druhé polovině roku 1406 posílil realisty wyclifského směru Jeroným Pražský, který se vrátil z dlouhodobých studijních cest jako řádný mistr tří univerzit. Jeho nedávné skandální disputace v Heidelbergu, v jejichž důsledku tamější rektor uvalil předběžnou cenzuru na teze cizích mistrů a bakalářů, záhy vešly ve známost i v Praze. V polemikách k sérii učených otázek, jež podle statut povinně řešil jako žadatel o nostrifikaci mistrovského titulu, Jeroným po svém zvyku zasypal odpůrce wyclifského pojetí univerzálií jedovatými invektivami, v nichž se ohlašovalo bouřlivé klima následující doby. Jelikož ryze filozofické výhonky Wyclifova učení nebyly přímo zahrnuty do kacířského plevelu, nominalističtí profesori Jeronýmovo přijetí podmiňovali požadavkem přísahy na dodržování smíru mezi univerzitními národy. Vynucené sliby a přísahy neměly pro tohoto radikála slova i činu žádnou závažnost, a proto lze připustit, že po delším váhání podmínku splnil. V každém případě jeho přijetí mezi mistry artistické fakulty v únoru 1407 postupně aktivizovalo další mladší členy domácí korporace, pro něž boj o Wyclifa splýval s ideou jazykové národnostní emancipace.¹⁰⁶

Avšak ani německá většina profesorského sboru neskládala ruce v klín. Při jedné z univerzitních schůzí saský mistr Ludolf Meistermann († 1418) znovu připomnul heretičnost Stanislavova traktátu, a když mu Štěpán z Pálče nevybíravými slovy oponoval, v zápalu polemiky urážlivě podotkl, že by některým Čechům slušelo znamení kříže. Meistermann příslušel k bojovné skupině profesorů cizích národů, kteří arcibiskupovi Zbyňkovi zazlívali ochranu wyclifského kruhu a kteří se rozhodli přenést své žaloby na půdu římské kurie. Jakmile si koncem roku 1407 shromáždil všechny potřebné doklady a peníze, Meistermann se ve vší tajnosti vydal na cestu. Nejprve zamířil do Heidelbergu, kde mu po Jeronýmově aféře nebylo zatěžko získat doporučující list s rektorovou pečeti. Dobrozdání z 18. ledna 1408 současně bylo i politickým aktem svého druhu, neboť heidelberská univerzita měla za svého patrona římského krále Ruprechta. Kardinál František Ugucione, jemuž papež Řehoř XII. proces svěřil, se také dlouho nerozpakoval a již 20. dub-

105) Jakoubkův traktát *De remanencia* vydal De Vooght 1972, s. 319–350. Rukopisné dochování jednoho textu je dosti výmluvné. Bartošovu domněnku, že na tento traktát reagoval Ondřej z Brodu, vyvrátil Kadlec 1982, s. 26, pozn. 56. Bartošovu dataci Jakoubkovy výzvy (spis *Magne sanctitatis*) do roku 1407 přijal sice Novotný 1919, s. 213, pozn. 2, důvodně ji však po Sedlákovi odmítl Pekař ČČH 32, 1926, s. 345. Nepřímým doloženým obsah Jesenicovy univerzitní disputace shledal na základě pozdějších výroků tohoto právníka věrohodným Kejř 1965, s. 9.

106) Na potíže s Jeronýmovým přijetím upozornil již Novotný 1919, s. 215, některé jeho zkušební disputace a polemiky s nimi spojené zjistil Šmahel 1982b, s. 18–27 a 32–38.

na Meistermanna plně uspokojil. Všem duchovním i laikům pod přísnými tresty a pokutami zakázal hlásat bludy obsažené ve spisech Jana Wyclifa a v traktátu Stanislava ze Znojma. Disputovat se o nich dále mohlo jen za účelem je vyvrátit. Kardinál Ugucione kromě toho pohrozil vyobcováním každému mistru či studentu pražské univerzity, který by ve stanovené době nevybídl všechny vlastníky uvedených traktátů odevzdat je do třiceti dnů kardinálovu zmocněnci. Podezřelému mistru Stanislavovi měla pak být do šedesáti dnů po uveřejnění výnosu doručena obsílka před kardinálův soud na papežském dvoře. Při zpáteční cestě Meistermann v Heidelbergu poděkoval svým protektorům a 26. května 1408 si zde nechal vystavit notářský opis kardinálova dekretu.¹⁰⁷

Od Meistermannova odchodu ke kurii se poměry v Praze značně změnily. Již dříve zvyšoval napětí na univerzitní půdě výrazný příliv zahraničních studentů, který od roku 1405 zmenšoval vyhlídky na uplatnění domácích absolventů a který také v krátké budoucnosti hrozil početním vzestupem cizinců i v mistrovském sboru artistické fakulty. Díky množícím se místům v kolejních příbytcích pod správou domácího univerzitního národa mezitím stoupl počet současně působících českých mistrů-regentů na deset až čtrnáct učitelů. Podíl jejich početního zastoupení vůči většině mistrů tří ostatních národů kolísal v jednotlivých letech v rozmezí jedné pětiny až dvou pětin, z čehož plyne, že původní rozdělení univerzitních hlasů stále ještě zhruba odráželo reálný poměr mezi domácími a zahraničními profesory artistické fakulty. Všech českých mistrů v univerzitním svazku bylo ovšem mnohem více, neboť při manifestačním kvodlibetu roku 1411 Hus zadal otázky téměř sedmi desítkám svých starších i mladších kolegů. Při hlasování v univerzitních schůzích se však sčítaly pouze hlasy přítomných řádných profesorů, takže německá většina tří cizích národů těžila z překonaných již rovnostářských zásad prvotní univerzitní ústavy. Také studentů z českých zemí, kteří dosáhli na artistické fakultě bakalářského gradu, v absolutních číslech přibývalo, přičemž se však jejich podíl celkově snižoval. Jestliže v období od zimního semestru 1398 do konce letního semestru 1406 tvořili studenti Českého národa zhruba 21 procent z počtu úspěšných kandidátů bakalářských zkoušek, v následujících pěti semestrech jejich podíl klesl o čtyři procenta. Trend stoupajícího zájmu zahraničních posluchačů o studium v Praze, jemuž odpovídal pokles imatrikulací na řadě sousedních univerzit, znepokojoval českou wyclifsky orientovanou menšinu i z toho důvodu, že se rozšiřoval okruh jejich potenciálních odpůrců. Příští úsilí o změnu univerzitních hlasů ve prospěch Českého národa pramenilo tak z nezbytnosti aktivní obrany, které právníká a nacionálně patriotická argumentace dodávala vyšší posvěcení.¹⁰⁸

107) Novotný 1919, s. 224, pozn. 2 položil Meistermannovu potýčku s Pálčem do souvislosti s odvoláním Matěje z Knína ze 14. května 1408, jelikož se však Meistermann vrátil do Prahy nejdříve v polovině června, událost se lépe hodí do předcházejícího roku. Meistermannovu legaci vysledoval až Bartoš 1928a, s. 97–113, který zde rovněž otiskl výnos kardinála Uguciona s transsumptem žaloby na Stanislava. Doporučující list heidelberské univerzity u Bartoše 1956, s. 35–36, pozn. 6.

108) Přehled počtu současně působících regentů artistické fakulty v letech 1367–1420 sestavil Kavka 1966, tab. č. 2 na s. 86–87. Obdobný přehled kandidátů bakalářských a mistrovských zkoušek v letech

Zdaleka ne všichni příslušníci korporace Českého národa byli českého původu, i když většina z nich češtinu ovládala. Zájmy domácích německých mistrů a studentů, jejichž podíl činil nejméně jednu čtvrtinu, se neodlišovaly od programových cílů českých kolegů, neboť letitý požadavek zvýhodnění korporace domácího národa vůči cizincům byl ku prospěchu všech obyvatel království (*regnicole*) a přidruženě též Moravského markrabství. Mimo půdu latinské univerzity bohemikální jednota zájmů končila. Pokud lze soudit podle jazykové podoby jmen majitelů domů, mezi léty 1360 a 1410 stoupl podíl nepochybných Čechů v této skupině z 28 na 42 procent, zatímco podíl stejně nepochybných Němců úměrně tomu klesl ze 48 na 36 procent. Ve skutečnosti však české obyvatelstvo mělo v nejvýznamnějších městě království absolutní většinu, protože minimálně poloviční zastoupení je třeba Čechům připsat i v početné podskupině národnostně neidentifikovatelných osob (roku 1410 = 22 %). V potaz je nutno vzít i skutečnost, že v méně zámožných vrstvách obyvatel bez vlastního domu bylo Čechů ještě mnohem více. Český ráz pražského souměstí dále zvyšovalo převážně české Nové Město, jehož politický vliv na události v metropoli byl však až do roku 1419 druhořadé povahy.¹⁰⁹

Přírůstek Čechů ve středních i vyšších vrstvách staroměstského obyvatelstva se projevil i v tom, že od konce osmdesátých let 14. století trvale měli alespoň jednoho zástupce v osmnáctičlenné radě. Jakkoli však Čechů v radě přibývalo, němečtí konšelé vždy zůstávali v silné nebo slabší většině. Smíšené sňatky a běžná znalost druhého jazyka národnostní rozdíly poněkud stíraly, což více vyhovovalo německé radní elitě. Jestliže ještě v době, kdy psal svou rýmovanou *Kroniku* tak řečený Dalimil, český jazyk postačoval jako základní znak češství, od třicátých let 14. století mluvčí národnostně uvědomělé inteligence přiřazovali k jazyku další atribut v podobě českého původu po obou rodičích. Důraz na pokrevní sounáležitost mohl za jistých okolností přerůstat do poloh konfliktní národnostní nesnášenlivosti, v soudobých podmínkách však měl své ospravedlnění. Dříve ojedinělá deviza „ryzího“ češství se po Jeronýmově návratu do Prahy dočasně stala programovým požadavkem akčního jádra univerzitních wyclifitů, v níž iniciativní roli po Husově boku přejímal právě mistr Jeroným spolu s právníkem Janem z Jesenice.¹¹⁰

V zájmu hlav státu a církve bylo národnostní rozepře ve městech a farních osadách co nejvíce utlumit. Rozmíšky tohoto druhu se jistě objevovaly i v konzistoři a v pražských kapitulách, vesměs však zůstávaly pod pokličkou. Vysoký počet kanovníků a jiných hodnostářů, kteří byli potomky německých patricijských rodů, nutí k úvaze, zda ostře protireformní postoje některých z nich do určité míry

1398–1409 u Šmahela 1967, příl. II na s. 84. Zde také na s. 62–68 širší výklad o příčinách a důsledcích tohoto průkazně zjištěného trendu.

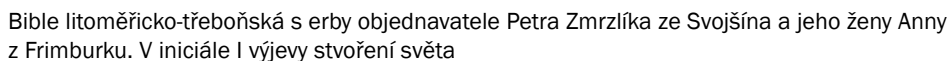
109) Počet členů Českého národa z řad domácích Němců lze obtížně odhadnout, neboť ani v případech některých známých mistrů wyclifské skupiny není o jejich etnickém původu jistoty. Údaje o proměně národnostní skladby staroměstských majitelů domů metodicky objevným postupem přibližně zjistil Mezník 1970, s. 7, tab. I.

110) Národnostní skladbu staroměstských rad v letech 1388–1408 zkoumal Mezník 1990, tab. na s. 120, o jehož vývody se dále opírám.

neodrážely zjitřené národnostní poměry v Praze. Platí to v první řadě o mnohoobročníkovi Mikuláši Zeiselmeisterovi, jenž jako farář od sv. Filipa a Jakuba dělal potíže správcům Betlémské kaple a který v letech 1407–1411 jako arcibiskupův oficiál měl značný podíl na protiwyclifské kampani. Obdobně lze mít pochybnosti o národnostní neutralitě generálního vikáře Jana Kbelu, kanovníka Jana Náze a řady dalších doktorů práv v církevních a dvorských službách. Pokud jde o krále Václava, bylo by scestné shledávat v jeho politických aktech projevy vyhraněného národnostního citění. Mateřský jazyk jeho rádců a poddaných ho nezajímal, rozhodujícím faktorem byla míra loajality vůči jeho osobě. Vyrůstající počet dvořanů domácího i českého původu souvisel se ztrátou římského královského stolce, byť ani vnitřní mocenské rozbroje nelze ztrácet ze zřetele. Zatímco naprostá většina rodů vysoké šlechty byla ryze českého původu, řada králových milců své předky odvozovala z německého patriciátu. Národnostní otázka dlouho pro Václava nehrála roli ani v případě skladby staroměstské rady, kterou sám dosazoval. Jakkoli rady, jež při jeho dvojím zajetí byly prodlouženou rukou vůdčích představitelů odboje, měly obvyklou německou většinu, Václav ani poté nebral národnostní klíč v potaz. Část opozičních konšelů ostatně byla českého původu, jmenovitě kramář Kříž, jemuž pak byl vstup do rady trvale uzavřen. Na druhé straně král později vzal některé členy odbojných rad na milost, z čehož lze usuzovat, že přihlížel i k míře provinění.¹¹¹

Uzounký záblesk světla do dějinami zatemnělých prostor Staroměstské radnice až donedávna vnášela pouze kostnická výpověď mistra Jeronýma Pražského. Při své obšírné obhajobě 26. května 1416 Jeroným rovněž zaujal obšírné stanovisko k obžalobám, které ho vinily z podněcování národnostních rozbrojů na univerzitě a v pražských městech. Poté co odvodil původ Čechů od starověkých Řeků, Jeroným v černých barvách načrtl neutěšenou situaci vlastního národa, jehož příslušníci od dob císaře Karla všude trpěli pod nadvládou německých přistěhovalců. Otevřeně pak přiznal, že poradil Husovi, aby v betlémských kázáních nabádal české posluchače ke změně dosavadního stavu. Po nějakém čase se údajně Jeronýmovi a Husovi s pomocí několika šlechticů a jiných stejně smýšlejících stoupenců mělo podařit přimět krále Václava k dosazení nové staroměstské rady, v níž šestnáct německých konšelů postoupilo svá místa stejnému počtu českých měšťanů. Jelikož žádné jiné svědectví Jeronýmovu časově poněkud neurčitou výpověď nepotvrzovalo, starší dějepisci ji zhusta přehlíželi. Teprve rozbor národnostní skladby předrevolučních rad na Starém Městě pražském dal Jeronýmovi takřka plně za pravdu. Rada, kterou král Václav dosadil v lednu 1408, poprvé v celé své dosavadní historii měla absolutní českou většinu, byť v poměru menším než 16 : 2. Vzhledem k tomu, že se tato rada udržela v úřadě zhruba ve stejném personálním složení

111) Ke konfliktu Mikuláše Zeiselmeistera se správcí Betlémské kaple výše pozn. 81, ke kariéře tohoto mnohoobročníka heslovitě Bartoš 1947, s. 473, kde též více o Janu Názovi. Ke Kbelovi a dalším generálním vikářům Václavovy doby Hledíková 1971, s. 129n. V případě osob spjatých s univerzitou třeba přihlížet i k záznamům u Tříšky 1981.

až do poloviny roku 1412, dodatečně je třeba přisoudit jejímu nástupu stejnou závažnost, jaká se od nepaměti přiznává následující změně univerzitních hlasů.¹¹²

Jména několika urozených zastánců české věci na královském dvoře lze snadno vytušit. Z nejvyšších úředníků dvorských a zemských to byl v první řadě moravský pán Lacek z Kravař, od roku 1407 nejvyšší hofmistr a záhy poté i velitel zemské hotovosti z titulu nejvyššího purkrabího pražského. Jeho rychlé vzplanutí pro betlémského kazatele zřejmě vyvěralo z vnitřní potřeby náboženského prožitku, pokud ho nevedla za ruku jeho choť, jako tomu bylo v případě jeho bratra Petra. Svou roli jistě sehrála i zbožnost paní Anny z Frimburku, manželky kutnohorského mincmistra Petra Zmrzlíka ze Svojšína, jednoho z vlivných činitelů husitské strany na královském dvoře. Zmrzlík úzce spolupracoval se správcem dávek kutnohorského rudního těžarství (urbury) Mikulášem Augustinovým, řeč. Bohatý, jenž sňatkem s vdovou po pražském apatékáři Augustinovi z Florencie vyženil obrovské jmění a který jako nástupce popraveného Zikmunda Hulera v podkomorském úřadu patřil k předním věřitelům krále Václava. A jelikož protiwyclifský pamflet Mikulášovi klade za vinu jeho podíl na vydání Dekretu kutnohorského (i místo samo ztrácí tím na nahodilosti výběru), rozumí se takřka samo sebou, že již dříve patřil k vlivným členům královské rady, k nimž si Hus s Jeronýmem otevřeli cestu. Okruh osob v pozadí byl nepochybně širší, neboť Hus postupně nalézal příznivce i mezi některými mladšími pány na zemském soudu, jejichž vliv se měl výrazně uplatnit o tři čtyři roky později.¹¹³

Několi kaleté působení v Betlému Husa sbližovalo i se zámožnými českými měšťany, z nichž někteří již zasedli ve staroměstské radě. Vzájemné styky univerzitních wyclifitů s českou Prahou dokládají poměrně početné zápisy právní i soukromé povahy, třebaže v nich přímo nevystupují konšelé dosazení v lednu 1408. Místo prvního purkmistra v této radě zaujal králův oblíbenec Johánek Ortľův, zvaný též Domšík, ač podobně jako odmrštěný kramář Kříž byl členem jedné z rad dosazených králem Zikmundem. Domšík si spolu s dalším konšelem Petrem Habartem od Bílého lva vysloužil potupnou zmínku v jedné z parodií wyclifské mše, která jen potvrzuje jejich odjinud známou podporu Husově skupině. Tu lze dále předpokládat u Duchka řemenáře a bohatého kupce Ondřeje Krajisy, neboť

112) Jeronýmova výpověď je v Aktech kostnického procesu u Hardta 1697/IV, sl. 758 (staročeský překlad vydal Novotný FRB VIII, s. 311–312). Nejvíce pozornosti věnoval staroměstské radě v době Dekretu kutnohorského Kejř 1962, s. 93, teprve však Mezník 1990, kap. IV, objasnil pravou povahu věcí, a mohl tak docenit přelomový význam většinové české rady z ledna 1408.

113) O radě uvedených šlechticů a šlechtičen byla již anebo ještě bude řeč. Husovy styky s příslušníky nižší a vyšší aristokracie byly jistě početnější, než plyne z jeho dochované korespondence. Zjevnou podporu krále Václava a jeho dvora Českému národu na pražské univerzitě lze již spatřovat v úředních aktech spojených s předáním kaple Božího těla (k tomu Polívka 1983, s. 102–105). Podíl Mikuláše Augustinova z Prahy na vydání Dekretu se pokusil oslabit Chaloupecký 1947–1948, s. 14–29, jeho záměnu s Mikulášem z Lobkovic přesvědčivě doložil Bartoš 1949d, s. 67–70. Sekvence z parodie wyclifské mše se jmény Mikuláše Augustinova a konšelů Domšíka a Habarta (o nich níže) vydal Nejedlý 1955-III, s. 444. Z níže postavených Václavových dvořanů třeba pomýšlet i na Voksu z Valdštejna, jehož zásluhy o reformní stranu oceňuje již list lorda Oldcastla z 8. září 1410 (viz Novotný 1919, s. 458). K Lackovi z Kravař zejména Štěpán 1991, 1993 a 2006, Baletka 2004, s. 180–224 a stručně též Jurok 2006, s. 179–181.

oběma se dostalo důvěry volbou za konšely v revoluční Praze. Víceméně shodné postoje zaujímal ještě několik jiných členů rady, bez jejichž hlasů by stoupenci univerzitních wyclifitů nezískali potřebný souhlas k mocenským zásahům do akademických a církevních poměrů. I pro českou radu byla ovšem zcela závazná politická direktiva krále Václava a jeho dvora. Nejméně půl roku se také změna na Staroměstské radnici nijak neprojevila ku prospěchu českých wyclifitů, nad jejichž hlavami se již snášely temné mraky.¹¹⁴

Už delší dobu pražští faráři a mnohoobročníci potají i nahlas žehrali na betlémského kazatele, jenž si je stále častěji bral na mušku. Zvláště velké pobouření mezi nimi vyvolalo, když Hus v neděli 17. července 1407 ve spojitosti s kritikou platů za bohoslužebné úkony připomenul nedávno zemřelého hromaditele obročí Petra ze Všerub. Adresnými výtkami a karatelskými výpady proti svatokupcům Hus sice ve svých promluvách dříve také nešetřil, jinak si však počínal obezřetně, takže ho bylo obtížné nařknout z šíření zjevných bludů. Kromě toho nad ním stále ještě držel ochrannou ruku arcibiskup Zbyněk z Házmburka, jenž mu ještě v polovině října svěřil úkol synodálního kazatele. Hus při svém vystoupení nepřímě odmítl oprávněnost žalob na domnělé bludy wyclifitů poukazem na křiklavé kacířství smilníků v sutanách a kořistnických kněží. I když synodální usnesení v jednom bodě zostřilo postih vůči „kuběnářům“ (kněžím porušujícím celibát), přece jen se zdá, že Hus proti sobě svým projevem popudil značnou část konzistoře i kapituly. Arcibiskup Zbyněk, jenž pro své zcela nepostačující vzdělání byl ve všech právních a teologických otázkách odkázán na svatovítské kanovníky, krok za krokem ustupoval jejich tlaku. Zastáncem tvrdého postupu vůči wyclifitům byl zejména doktor dekretů Jan Kbel, odchovanec Jenštejnovy éry, jehož arcibiskup v dubnu 1407 ustanovil svým generálním vikářem.¹¹⁵

Pravý důvod Meistermannovy dlouhé nepřítomnosti v Praze se nepodařilo německým mistrům zcela utajit, třebaže si dávali pozor, aby jejich chystaný úder nevyšel předčasně najevo. Nejen kapitulní kanovníci, ale i mnozí profesori Českého národa se proto snažili včas od sebe odvrátit podezření z ochrany wyclifitských bludařů anebo z liknavého postupu vůči nim. Do značné míry tu hrál roli i generační rozpor mezi staršími mistry, kteří se domohli výnosných prebend, a mezi dosud nezajištěnými mladými radikály Stanislavovy a Husovy líhně. Na ně také ustrašení konzervativci zaměřili svou pozornost, neboť snazší bylo vtisknout kacířské znamení žáku než učiteli. Jako vhodná oběť se jednou svou disputací nabídl nedávny Stanislavův absolvent mistr Matěj z Knína, zvaný Pater († 1410), na něhož profesor teologie Jan Eliášův z Horšovského Týna podal spolu s kanovníkem Janem Cífrou žalobu u arcibiskupova dvora. Knín byl na počátku května

114) Personální rozbor rady z ledna 1408 u Mezníka 1990, s. 125–126, podle něhož Johánek Ortlův byl v jádře kariérista. Za nekorunovaného vládce Prahy ho označil Musilek 2019, s. 284, který místy upřesnil a doplnil Mezníkovy vývody. Petr Habart byl v říjnu 1407 jedním z předních členů bratrstva kaple Božího těla (viz Tadra SA VI, s. 114, č. 436), jehož hejtmanem byl od roku 1404 kramář Dětič z Cách, jeden ze strýců Prokopa Holého (tak Bartoš 1961a, s. 161, pozn. 25).

115) Husovým působením v Betlému se obšírně zabýval Novotný 1919, kap. II, IV–V. Zde také na s. 153–158 a 189–192 rozbor Husových synodálních kázání včetně jejich ohlasů.

1408 zatčen, a přestože předběžné výsledky vyjevily neprůkaznost vznesených obvinění, arcibiskup dal souhlas k zahájení exemplárního procesu.

Celodenní soudní řízení 14. května proběhlo v napjaté atmosféře, neboť vedle pozvaných hodnostářů se do hořejšího paláce arcibiskupova dvora na Malé Straně dostavil značný počet Knínových přátel z artistické fakulty. Knín nepochybně od svých právních poradců dostal instrukce, jak se zachovat, přesto však asi těžko nesl, že v publiku nezahlédl žádného čelného mistra wyclifitské družiny. Jejich absence zůstává jednou z neobjasněných záhad, které obestírají vývoj událostí od května do srpna tohoto roku. Neprůkaznost obžaloby, jež Knína vinila z chvály evangelického doktora a z obhajoby jeho remanenčního bludu, záhy vyústila v požadavek tribunálu, aby se za přítomnosti čtyř svědků očistil tzv. kanonickou přísahou. Knín se tomuto kroku houževnatě bránil, když mu však arcibiskup spolu s generálním vikářem Kbelem pohrozili vězením, podlehl nátlaku a odpřisáhl kacířství v povšechném, přímo mu nedokázaném smyslu. Sotva se tak odpoledne stalo, dal ihned o vynuceném aktu vyhotovit zápis třemi přízvanými notáři, jimž předtím soudci zapověděli průběžné jednání protokolovat.¹¹⁶

S Knínovým odvoláním se arcibiskup nemínil spokojit a z titulu univerzitního kancléře tvrdě vyžadoval, aby se obdobným způsobem Wyclifa manifestačně zřekla celá korporace Českého národa. V situaci, kdy vlivná část teologů a starších mistrů ochotně souhlasila s deklarací pravověrnosti, následovatelé Wyclifa zakolísali a svým taktizováním strhli i své mladší kolegy. Vše podstatné bylo rozhodnuto dříve, než plenární schůze Českého národa v domě U Černé růže 24. května začala. V duchu již tehdy uplatňovaného přísloví o celé koze a nažraném vlku všichni přítomní do jednoho odsouhlasili usnesení, podle něhož nikdo pod trestem vyloučení z národní korporace neměl hlásat kterýkoli ze 45 Wyclifových článků v jejich kacířském, bludném nebo pohoršlivém smyslu. A protože s výjimkou remanenční teorie nebyla heretičnost Wyclifových sentencí až dosud prokázána, připojený dovětek celému ponižujícímu aktu ulamoval hrot. Také dílčí zákaz četby a výkladu Wyclifových tří spisů měl omezený účinek, protože se vztahoval pouze na bakaláře svobodných umění, jimž bohoslovná látka *Trilogu*, *Dialogu* a traktátu o eucharistii (*De Eucharistia*) tak jako tak podle statut nepříslušela.¹¹⁷

Jako nejednou v podobných případech se taktika průhledně vychytralých ústupků jejich osnovatelům vymstila. Klauzuli o kacířském a pohoršlivém smyslu žádný odpůrce wyclifského proudu nebral na vědomí, což bude platit i pro ty, kteří

116) Zápis o Knínově odvolání ze 14. května 1408 v MUPR II-I, s. 420–424, č. 57, přetisk se zkrácenými notářskými formulami vydal Palacký Doc., s. 338–340, č. 5. Další prameny vzal v potaz Novotný 1919, s. 218–220, kde spolehlivá rekonstrukce.

117) O významné schůzi Českého národa z 24. května 1408 se nedochoval žádný úřední dokument. Sporné především je, kdo k ní dal popud. Sedlák 1915, s. 125 mluvil o společném nátlaku krále i arcibiskupa, Novotný 1919, s. 220–222 usoudil, že jednoznačnou deklaraci si vyžádal arcibiskup Zbyněk. Podle Bartoše 1947, s. 288 povel k útoku dala obsílka na mistra Stanislava z 20. dubna. Ta však, jak uvádím níže, nemohla být v květnu v Praze ještě známa. Dále srov. drobné doplňky u Kejře 1965, s. 25–26 a Šmahela 1968, s. 806–807. Důležité svědectví v Apologii mistra Jana Příbrama vydal Höfler Geschichtschreiber II, s. 138–139.

se oxfordského doktora později vzdali. Pokud se pak mistři Stanislav, Pálež i Hus domnívali, že arcibiskup Zbyněk odměnou za jejich povolnost vyloučí z jednání chystané svatovítské synody útoky proti wyclifitům, hořce se v něm zklamali. Statuta z 15. června 1408 nejen obnovila starší výnos proti remanenci, ale navíc v úvodu k němu dala na vědomí, že se pověsti o českých sektářích již dostaly k sluchu papeže Řehoře XII. Arcibiskup z tohoto důvodu dále zakázal jakékoli skandalizující útoky proti duchovnímu stavu během kázání v lidové řeči, neboť se mu doneslo, že někteří kazatelé v Praze i jinde zasévají do duše věřících Wyclifovy názory. Nepřímo, ale značně adresně usnesení v tomto bodě mířilo proti Husovi a jeho betlémské kazatelské škole. Nejinak tomu bylo i v případě zákazu všech nových duchovních písní, z nichž většina zaznívala právě v Betlému.¹¹⁸

Hned po synodě arcibiskup Zbyněk odjel na své sídlo v Roudnici, takže se teprve s několikadenním zpožděním dozvěděl o provokativní odezvě ze strany univerzitních wyclifitů. Na druhou sobotu před svátkem Jana Křtitele, jež roku 1408 připadla na 16. června, statuta artistické fakulty totiž předpisovala svolání mistrů za účelem volby kvodlibetáře na příští výroční disputace. Řada tentokrát byla na korporaci Českého národa, a proto se dalo předpokládat, že během povinné volby dojde k prudkému frakčnímu boji. Krátký konec všem dohadům učinil mistr Matěj z Knína, jenž se k nevďěčnému úkolu sám přihlásil. Ať už podnět ke zvednutí ruce vyšel z jeho nebo z Jeronýmovy hlavy, fakulta musela podle novelizovaného statutu ze 3. února 1391 podanou přihlášku přijmout, pokud by mu nevyvstal dobrovolný konkurent v osobě staršího mistra. A jelikož nikdo jiný neprojevil o náročný úkol zájem, univerzitní wyclifovci vyhráli první kolo odvetného zápasu.¹¹⁹

Protiúder kapituly a konzistoře následoval rychlostí blesku. Jakoby na zavolanou se v Praze v pondělí 18. června objevil mistr Ludolf Meistermann s úředním výnosem kardinála Ugucciona, o jehož obsahu zatím kolovaly jen nepodložené pověsti. Hned následujícího dne kapitula o své újmě zpravila krále Václava a ve snaze získat ho k zákroku proti wyclifitům dodala mu do Záběhlic malvaz za 3 kopy a 23 grošů. Neméně pečlivě probošt pražské kapituly zapsal částky, které téhož dne vydal na dvojí poselství k arcibiskupovi Zbyňkovi do Roudnice. Zatímco rychlý posel arcibiskupovi nesl první zprávu, svatovítský kanovník a míšeňský probošt Václav Knobloch měl za úkol projednat s ním artikuly proti wyclifitům.¹²⁰

118) Protiwyclifské výnosy červnové synody 1408 vydali Polc/Hledíková 2002, s. 285–286, další odkazy u Hledíkové 1970, s. 140. Z literatury zde třeba doplnit Nejedlý 1955-III, s. 298–303 o zákazu zpěvu nových písní. Dosavadní studium nevěnovalo pozornost úvodním formulím článků s adresným zaměřením vůči wyclifitům, které chybělo statutu z 15. června 1406.

119) Statuta o kvodlibetářové volbě vyložil Kejř 1971, s. 26–27, tamtéž na s. 78–80 o dobrovolné přihlášce mistra Knína.

120) Chronologie událostí z června a července 1408 zatím narážela na značné obtíže. Výklad v textu jsem opřel o spolehlivé a dosud nevyužité záznamy z účtu probošta pražské kapituly Jiřího z Janovic, které otiskl Graus 1957, s. 350, pozn. 67. Jejich věcnou i časovou správnost částečně potvrzuje itinerář Václava IV., jenž dokládá jeho pobyt v Záběhlicích ještě 21. června 1408 (viz Hlaváček 1970, s. 428). Při rekonstrukci dále vycházím ze skutečnosti, že Meistermann byl ještě 26. května v Heidelbergu a že měl kardinálův výnos u sebe (viz výše pozn. 107). Jiný důvod poplachu v kapitule jsem neshledal. Spíše je otázkou, zda se synoda konala

Následující dění ztrácí punc úředních dokumentů. Kdokoli jiný na arcibiskupově místě by nejspíše přerušil siestu, urychleně se vrátil do Prahy a naplnil kardinálový příkazy. V první řadě šlo o úřední vyhlášení výnosu, k němuž bylo třeba dodat prováděcí příkazy. Požadovanou obsílku mistra Stanislava ze Znojma k papežské kurii bylo snadné vyřídit rutinním postupem, naproti tomu vydání Wyclifových knih si vyžadovalo zvláštního nařízení s přesnými údaji o lhůtě a příslušném místě. Arcibiskup si pospíšil a vyzval všechny majitele Wyclifových spisů, aby je do 4. července 1408 předložili jeho kanceláři.¹²¹

Mezitím se naplno rozeběhlo sprážené soukolí konzistoriálního soudu a inkvizičního úřadu. V sobotu 30. června generální vikář před svou stolicí povolal kněze Mikuláše řeč. Abrahám, v té době kazatele v klášterním kostele sv. Ducha, a pro kacířské prvky v jeho výpovědi si vyžádal pomoci inkvizitora Jaroslava a jeho kolegy Maříka Rvačky. Obviněný Mikuláš údajně požadoval právo svobodného kázání i pro laiky a kromě toho odmítal přísahu na kříž s tím, že již pravdomluvnost přísahal samotnému Bohu. Oba názory podezřele připomínaly valdenské bludy, a proto Mikulášovi přispěchal na pomoc Hus výrokem, že přísaha před Bohem je vyššího řádu než vyžadovaný akt skrze stvořenou věc. Vikář Kbel sice Husa okřikl a nechal obžalovaného odvést do vězení, hned druhého dne ho však propustil s podmínkou, že se kdykoli na vyzvání dostaví do příštího pátku k jeho stoli. Stejnou lhůtu téhož dne určil druhému předvolanému knězi, jímž byl bakalář Zikmund z Jistebnice. V jeho případě Kbel neměl po ruce žádný přímý důvod k postihu, přesto mu však uložil zákaz kázání a byla mu dána možnost, aby se do 6. července rozhodl, uposlechně-li arcibiskupa, či nikoli. Oba výsledky Husa přiměly zaslat arcibiskupovi soukromý list, v němž se dovolával jeho někdejší výzvy, aby mu ohlašoval závady v církevní správě. Taková nutnost právě nastala, neboť hlasatelům evangelické pravdy se děje příkoří od milovníků nádhery a zahalečů na vinici Páně. Zbyněk nechal umírněnou výzvu bez odpovědi. Nejspíše se Husovým listem vůbec nezabýval, neboť měl plnou hlavu jiných starostí.¹²²

Z nenápadné zmínky v účetních zápiscích svatovítského scholastika Jana z Malešic plyne, že 13. července nejmenovaní členové kapituly a konzistoře spolu s ním uprchli do Roudnice. Téměř jistě mezi nimi nechyběl generální vikář Jan Kbel, jenž měl ještě v živé paměti králův zákrok vůči Johánkovi z Pomuku. A protože již o čtyři dny později arcibiskup na chvatně svolané mimořádné synodě vydal

15. června. Vzhledem k arcibiskupovu pobytu v Roudnici totiž není vyloučeno, že ji arcibiskup narychlo svolal až po svém návratu do Prahy.

121) Ještě Hledíková 1970, s. 140–141 se přiklonila k názoru, že nařízení o předložení Wyclifových knih vydala až synoda v červnu 1409. Tuto možnost však průkaznými údaji pramenů již vyloučil Kejř 1965, s. 27–28, pozn. 17. Arcibiskupův mandát (nikoli usnesení synody) dokládá výpověď Mikuláše Czungla, svědka v Jeronýmově vídeňském procesu, ed. Klicman 1898, s. 23. Synodální statuta z let 1408–1409 u Kadlece 1991, s. 268–275, nověji je vydali Polc/Hledíková 2002, s. 285–301.

122) Zápis o výsledku obou kazatelů, ed. Tadra SA VI, s. 309–310, č. 481, průběh podle Husova svědectví doplnil Novotný 1919, s. 240–242. Totožnost Mikuláše Abraháma s pozdějším ústeckým radikálním knězem Abrahámem nepovažoval za zcela vyloučenou Kaminsky 1967, s. 248, pozn. 80. O Zikmundovi z Jistebnice, jeho dalším studiu a působení na moravském panství pánů z Kravař Bartoš 1929a, s. 84–86.

z králova popudu osvědčení, že inkviziční šetření neshledalo v celé pražské provincii žádného bludaře či heretika, Václavova reakce navzdory dobrému malvazu vyzněla zcela jinak, než iniciátoři kampaně zamýšleli.¹²³

Usnesení červnové synody, zostřeňené arcibiskupovým mandátem o vydání Wyclifových knih, de facto potvrzovalo žaloby vznesené k římské kurii a tím navenek přiznávalo, že se v pražské diecézi vynořilo zhoubné kacířství. Panovníka, jenž doma i v cizině šel od jedné prohry ke druhé, toto nařčení pobouřilo, neboť mu dala požehnaní univerzita jeho úspěšnějšího rivala na říšském stolci. Kromě toho se již po celé Evropě rychlostí blesku rozšířila senzační zpráva, že 14. května 1408 většina kardinálů opustila římského papeže Řehoře XII., aby tak demonstrovala svůj příklon ke konciliárnímu hnutí. Za této situace ve Václavovi znovu vzplála jiskra naděje v jeho rehabilitaci příštím papežem. Jakýkoli stín vržený na pravověrnost jeho zemí tím předem nahrával jeho odpůrcům v říši, což mu jistě připomínali i členové korunní rady sympatizující s reformní skupinou.¹²⁴

Zbyněk z Házmburka si počínal, jako by mu nebylo nic známo o Jenštejnově konfliktu s Václavem. Místo aby aféru rychle utlumil, s ješitnou tvrdošijností, kterou se vyznačovaly i jeho příští kroky, přilil oleje do ohně, když po 4. červenci dal vyhlásit klatbu nad všemi majiteli Wyclifových knih, kteří neuposlechli jeho příkazu. Část mistrů a studentů včetně Husa s různými úskoky formálně sice učinila své povinnosti zadost, někteří wyclifité se však v konzistoři vůbec neobjevili. Dva bakaláři a tři studenti v zastoupení mistra Marka z Hradce navíc ohlásili své odvolání proti arcibiskupovu mandátu k papežské kurii. Zdá se, že exkomunikace neuváděla nikoho jménem a že pouze někteří horliví kazatelé svým posluchačům objasňovali, o koho ze známých wyclifitů jde. A jelikož právem i neprávem osočovaní mistři Jan Hus, Stanislav ze Znojma, Štěpán z Pálče, Marek z Hradce, Jeroným Pražský a Jan z Jesenice stěžij mohli žádat satisfakci od arcibiskupa, někteří z nich se dožadovali nápravy na Staroměstské radnici. Konšelé pod přísnými tresty kazatelům zakázali nactiutračné výroky šířit, jejich nařízení se však setkal jen s polovičním úspěchem. Jmenovitě jistý mnich Petr z dominikánského konventu sv. Klimenta nepřestal adresně urážet mistry, kteří kacířsky filozofují o všeobecném člověku i oslu (šlo o posměšnou narážku na Wyclifovo učení o univerzáliích), a tím na sebe upoutal pozornost Jeronýma Pražského a jeho studentské družiny.

123) Výklad opírám o Bartoše 1947, s. 292–293, pozn. 2, který při rozboru časově rozkolísaných pramenů o červencové bouři dal přednost poloúřednímu záznamu účetních dokladů scholastika a kanovníka pražského kostela Jana z Malešic (vydal je Eršil 1962, cit. záznam na s. 553). Malvazem darovaným králi se tehdy rozumělo sladké bílé víno jižního původu. Známé údaje o mimořádné synodě ze 17. července 1408 shromáždila Hledíková 1970, s. 145. Vikář Kbel se zúčastnil jednání konzistoriálního soudu 7. července a znovu pak až 25. téhož měsíce (viz Tadra SA VI, s. 315, č. 448 a s. 322–323, č. 520). Jeho zástupci udělovali konfir-mace na benefícia ještě 14. července, teprve v následujících dvou dnech je v úředních aktech přestávka (viz Emler LC VI, s. 248).

124) Podle Bartoše 1947, s. 293 král Václav již tři dny po mimořádné synodě vyhotovil předběžnou odpověď odpadlému kardinálskému kolegiu. To se, jak dodávám, listem ze 14. května 1408 obrátilo i na Jindřicha z Rožmberka (reg. Kopiczková RBMV III, s. 231, č. 580).

Kdyby někteří řemeslníci, zejména nožíři z okolní německé zástavby, nezasáhli, mnichovi hrozilo dovlečení na Staroměstskou radnici.¹²⁵

Incident se zjevnými rysy propukajících národnostních třenic se mohl odehrát až po vynuceném Zbyňkově prohlášení ze 17. července 1408, neboť ani v následujících dnech se situace v Praze neuklidnila. Během pátého srpna totiž město zaplavily pamflety, jež hrubě napadaly arcibiskupa, kanovníky a některé jejich pomocníky z řad profesorů Českého národa. Zbyněk zřejmě dával najevo svůj nesouhlas s královým postojem a v mezích svých nezadatelných pravomocí pokračoval v započatém tažení. Pamflety tak snad reagovaly na projednávání žalob pražských farářů na Husova betlémská kázání, které arcibiskup uložil konzistoři. Bezstarostný, takřka znevažující tón Husovy písemné obhajoby naznačuje, že se již mohl spolehnout na záštitu královského dvora a staroměstské rady. Skutečně také faráři se svou první denunciací neuspěli.¹²⁶

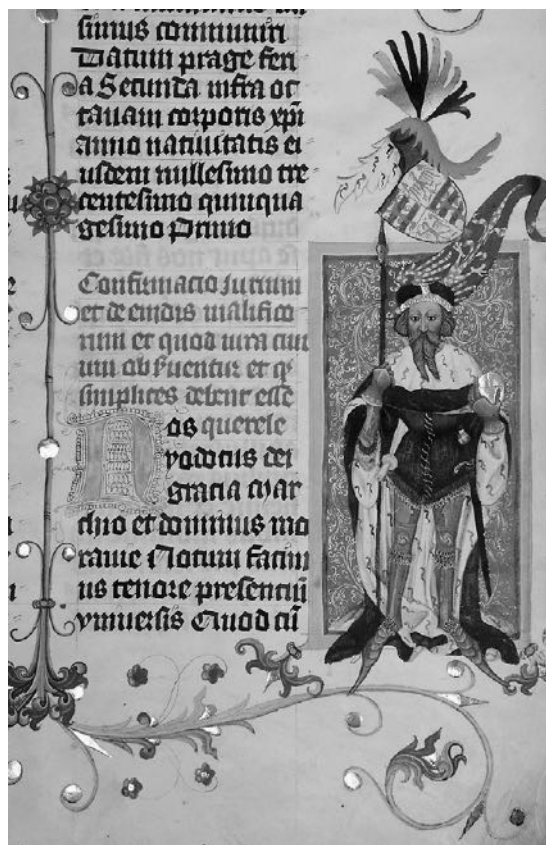
Nejspíše ještě před šestitýdenními prázdninami, které na univerzitě začínaly 14. července, mistři Českého národa pozvali na přátelský oběd svého pařížského kolegu Jakuba z Nouvionu, jenž do Prahy zavítal jako člen poselstva francouzského dvora ke králi Václavovi. Výzvu k politické neutralitě ve sporech mezi papeži čeští mistři spojovali s nadějemi v reformní dílo koncilu, takže se při debatě netajili kritickými výhradami vůči nadbytečnému majetku církve a zejména prelátů. Wyclifský ráz těchto výtek z úst Jakoubka ze Stříbra i jiných hostitelů přiměl pařížského doktora k sepsání rozpravy, v níž jim poměrně věcným tónem oponoval. Ostřejší výpady vzhledem k choulostivé povaze své mise nepovažoval za vhodné, protože z doslechu věděl, že arcibiskup s konzistoří pevně stojí za papežem Řehořem.¹²⁷

Koncem srpna se král Václav vydal na delší cestu do Lužice a Slezska, z níž se měl vrátit až v posledních dnech roku. V nepřítomnosti protektorů Lacka z Kravař a Mikuláše Bohatého, pokud skutečně byli členy jeho doprovodu, převzala záštitu nad univerzitními wyclifity staroměstská rada. Král se ostatně dostal nejdále do Zhořelce a Vratislavi, odkud měl stále spojení s Prahou. Pokud za svého náměstka určil moravského markraběte Jošta, vysvětlil by se tím Husův dar Wyclifova

125) Kejř 1965, s. 27–28 doložil, že nejen odvolání pěti bakalářů a studentů, ale i první exkomunikace nutno klást již do roku 1408. Souvislost s červencovou bouří a srpnovými pamflety se tu přímo nabízí, zvláště když Stanislav ze Znojma a Štěpán z Pálče, nad nimiž byla klatba rovněž vyhlášována, odešli v říjnu k papežské kurii. O incidentu v dominikánském kostele mluví vídeňská akta Jeronýmova procesu, kde také o zákazu ze strany konšelů (viz Klicman 1898, s. 23). Převážně německou národnost pražských kovožpracujících řemeslníků a jmenovitě nožířů doložil Mezník 1970, s. 11–12.

126) Pamflety z 5. srpna 1408 zmiňuje Kronika česká lipská, ed. Emler FRB VII, s. 6, srov. též Palacký Doc., s. 731. Husovy odpovědi na žaloby pražských farářů mj. vydal Novotný Kor., s. 30–41, č. 12, který je zařadil do srpna nebo září roku 1408. Bartoš 1947, s. 290, naznačil možnost, že žaloby byly projednány již v červenci.

127) Disputaci Jakuba z Nouvionu o časném zboží církve objevil a vydal Sedlák 1914a. Obsáhle se jí zabýval Novotný 1919, s. 244–249. Neprůkazné námitky proti dataci Nouvionovy rozpravy do června nebo července 1408 vyslovil Bartoš 1947, s. 295–296.

Moravský markrabě
Jošt Lucemburský
v tzv. Gelnhausenově kodexu

Dialogu tomuto vzdělanému knížeti, jemuž i později reformní mistři projevovali svou důvěru.¹²⁸

Nepřerušené kontakty dvora s reformním kruhem dokládají též tajné instrukce, jež před svým odchodem k papežské kurii na přelomu září a října dostali od krále mistři Stanislav ze Znojma a Štěpán z Pálče. Stanislav si na svou obhajobu předem připravil zestručnělou a upravenou verzi svého traktátu o univerzáliích, Štěpán z Pálče, na něhož se soudní obsílka z 20. dubna 1408 nevztahovala, se k němu připojil buď z přátelské solidarity, anebo na radu dvorských činitelů. Doporučující listy k papeži, jež jim jako svým kaplanům a poslům vydal král Václav, vzbudily v Bologni nedůvěru kardinála Baltazara Cossy, takže oba mistři skončili ve vězení. Jakmile zpráva o jejich osudu dorazila do Prahy, mistři Českého národa se na všech stranách domáhali nápravy. A jelikož se k jejich protestu

128) Králův itinerář sestavil Hlaváček 1970, s. 428–429, o účasti Lacka z Kravař a Mikuláše Bohatého v jeho doprovodu mluví bez dokladů Bartoš 1947, s. 299. K počátkům kariéry Lacka z Kravař Štěpán 1991, s. 217–238. Časové zařazení styků s markrabětem Joštem je mým dohadem, který má oporu ve svědectví Štěpána z Dolan (viz Novotný 1919, s. 404, pozn. 4). Dar *Dialogu* Joštovi připustil i Štěpán 2002, s. 623–624, podle něhož Jošt Václavovi radil „k určité umírněnosti“ v postupu vůči wyclifismu.

5. prosince za univerzitu připojil i rektor Henningus Baltenhagen, jinak jeden z předních odpůrců wyclifské skupiny, nic v té době ještě neohlašovalo příští bouři. Uvězněným profesorům pomohl na svobodu až Václavův přímluvný list, který kardinálskému kolegiu doručil mistr Jan Kardinál z Rejštejna. Trvalo však ještě několik dalších měsíců, než se po soudních formalitách Stanislav s Pálčem mohli navrátit do Prahy.¹²⁹

Roli mluvčích Českého národa za nepřítomnou dvojici převzal triumvirát vhodně se doplňujících mistrů Jana Husa, Jana z Jesenice a Jeronýma Pražského. Největší autoritu z nich již dříve získal Hus, jenž měl zakrátko stanout v čele celé reformní strany. Ne náhodou se také právě k jeho osobě od podzimu 1408 upínala pozornost mimopražského duchovenstva. Zatímco postarší mistr Jan z Rakovníka v cele svého venkovského kláštera s obavami sledoval vývoj v Praze a přátelsky nabádal Husa, aby se ve prospěch církve vzdal obhajoby Wyclifa, převor Štěpán z dolanské kartouzy poblíž Olomouce pateticky svým spiskem s příznačným podtitulem *Antiwiclef* vyzýval generálního vikáře Jana Kbela k rozhodnému nástupu proti stoupencům autora *Dialogu* a jiných neméně dábelských výtvorů. Oba pisatelé, což si zaslouhuje pozornosti, shodně poukazovali na rychlé šíření zhoubné nákazy ve venkovských oblastech prostřednictvím nedoučených, o to však drzejších studentů.¹³⁰

Útoky proti Husovi z Prahy i z venkova poskytly arcibiskupovi záminku umlčet nepohodlného hlasatele neutrality zákazem kněžské činnosti a vyhlásit ho „za předního neposlušného syna církve“. Zbyňkův dvojí metr se projevil v souběžném netečném přehlédnutí univerzitní disputace dominikánského teologa Jana Falkenberga († 1430), v níž tento zapřisáhlý odpůrce polských „modloslužebníků“ počátkem prosince proklamoval všeobecné odmítnutí poslušnosti křivopřísežnému a zlotřilému papeži Řehořovi XII. Hus ve svém druhém listu arcibiskupovi na Falkenbergera ještě nenarážel, takže postih na něho dopadl někdy v listopadu. Husova prosba o zrušení trestu s omluvným vysvětlením sporných otázek neutrality sotva Zbyňka přiměla k ústupku. I v tomto případě to zřejmě byl nátlak světských spojenců, jenž Husovi dopomohl k brzkému návratu na betlémskou kazatelnu.¹³¹

Zhruba od poloviny října leželo bez povšimnutí na rektorově stole pozvání ke všeobecnému koncilu do Pisy, jehož váhu zvyšovalo nedávné spojení odbojných

129) O italské cestě mistrů Stanislava ze Znojma a Štěpána z Pálče důvtipně Novotný 1919, s. 286–289, ač obsílka druhého z nich nemá doklad v pramenech. Námitky, které proti jejich diplomatickému poslání vyslovil Bartoš 1947, s. 297–298, pozn. 2, neobstojí. Hlaváček 1981c Stanislava a Pálče mezi dvorními kaplany neuvádí.

130) List Jana z Rakovníka vydal Novotný Kor., s. 44–52, č. 14, jenž také rozebral jeho obsah spolu s těžko dostupným spiskem Štěpána z Dolan (Novotný 1919, s. 263–269). K zachování tohoto díla s názvem *Medulla tritici seu Antiwiclef* Spunar 1985, s. 363, č. 1020, kde další literatura.

131) Novotný Kor., s. 42–44, č. 13 položil druhý Husův list arcibiskupovi Zbyňkovi do října až prosince 1408. K Falkenbergově disputaci a Zbyňkově žádosti papeži Řehořovi XII. o schválení jeho postupu vůči wyclifitům Novotný 1919, s. 295–296, o životu a působení tohoto teologa, který započal svá univerzitní studia v Praze, Boockmann 1975.

kardinálských kolegií avignonského a římského papeže. Zvacích listin shodného obsahu přivezl do Prahy odpadlý papežský auditor a mnohoobročník Jeroným Seidenberg plný vak. Pražská kapitula uspořádala 12. října na počest svého arcijáhna hostinu, aby ho při dobrém jídle a pití připravila na obtíže, s nimiž bude muset ze strany arcibiskupa a konzistoře počítat. Také přijetí na královském dvoře, který doktor Seidenberg zastihl ve Vratislavi, bylo dosti rozpačité. Václav IV. s odpovědí nespěchal a teprve listem z 24. listopadu 1408 přislíbil vyslat do Pisy slavnostní poselstvo, avšak s podmínkou, že koncil uzná jeho nárok na římský královský stolec. Král až na další odmítal vypovědět poslušnost papeži Řehořovi, neboť mu ještě nebylo známo, jaké stanovisko zaujmou ke koncilu protikrál Ruprecht a říšská knížata. Stejná nejistota zneklidňovala členy Bavorského a Saského národa na pražské univerzitě, kteří pocházeli z územní sféry panujícího římského krále Ruprechta. Jejich další budoucnost, místa a prebendy po návratu do vlasti mohlo vážně ohrozit chybné rozhodnutí ve věci koncilu. Předem se však dalo vytušit, že postoj shodný se stanoviskem Václava IV. a jeho korunní rady bude v rozporu s politickými zájmy krále Ruprechta. V situaci, kdy každá z obou možností hrozila existenčními důsledky, většina cizích mistrů vyčkávala dalšího vývoje, zvláště když na počátku prosince vyšla najevo protichůdná hlediska konzistoře a královského dvora. Ačkoli slezské Němce z Polského národa problém neutrality přímo nesvazoval, projevíli solidaritu se svými zahraničními kolegy, aby společnými silami udrželi na uzdě průbojnou korporaci domácího národa.¹³²

Čím více se blížilo datum výročního kvodlibetu v lednu 1409, tím častěji se přetřásala otázka, jak se k němu zachovají cizí mistři a studenti. Někteří profesori, jmenovitě Walter Harraser z bavorského Staffelsteinu, Petr Storch ze Cvikova a Jan Hoffmann ze Svídnice, rozhlašovali, že raději z Prahy odejdou, než by se zúčastnili disputace vedené mistrem podezřelým z kacírství. Dva posledně jmenovaní nakonec své teze k předloženým otázkám Matěje z Knína přednesli, neboť se zalekli králova mandátu, jenž účast na kvodlibetu všem příslušníkům cizích národů uložil jako neomluvitelnou povinnost. Stalo se tak zřejmě krátce před zahájením disputačního turnaje, kdy delegace Českého národa měla možnost dosáhnout intervence přímým jednáním s královými důvěrníky v Kutné Hoře, kam dvůr přesídlil po návratu z Kladska. Řada mistrů, bakalářů i studentů přesto Knínův kvodlibet bojkotovala, takže jeho počáteční průběh postrádal obvyklé atmosféry.¹³³

132) Výdaj na hostinu pro doktora Seidenberga lze nalézt v rejstříku probošta pražské kapituly, APH Cod. XXVII-2, fol. 23b, kde též výdaje na pergamen a opisy korespondence s kardinálským kolegiem. Králův list témuž kolegiu z 24. listopadu vydal Palacký Doc., s. 343–344. V něm je také pověření pro mistra Jana Kardinála z Rejštejna, který s sebou z Prahy jistě vzal i přímluvný list univerzity za mistry Stanislava ze Znojma a Štěpána z Pálče. Řadu cenných informací a postřehů čtenář nalezne u Bartoše 1947, kap. VII, kde též na s. 304 věrohodný výklad postojů mistrů Bavorského a Saského národa.

133) Sporné otázky kolem Knínova kvodlibetu rozbořem pramenů osvětlil Kejř 1962, s. 84–95 a znovu pak 1971, s. 77–90. Kvodlibetář Knín připravil otázky pro 145 mistrů. Pro 18 otázek se dochovaly vypracované kvestie (vesměs z pera českých mistrů). Dosti spolehlivě lze předpokládat, že se kvodlibetu aktivně zúčastnilo 16 mistrů tří cizích národů.

Teprve závěrečného dne kvodlibet získal náležitý vzruch a slavnostní rámec, jež mu dodala přítomnost staroměstských konšelů a vznešených členů brabantského poselstva v čele s majestátním chalonským biskupem Filibertem de Saulx.¹³⁴ Účast obou reprezentativních delegací se podařilo zajistit mistru Jeronýmovi Pražskému, hlavnímu dirigentu i aktéru výroční disputace z počátku ledna 1409. Zatímco staroměstská rada manifestovala svou podporu reformní skupině Českého národa, brabantské poselstvo, které přijelo dojednat sňatek svého vévody Antonína I. s dcerou zemřelého Jana Zhořeleckého Eliškou, se od listopadu v Praze nudilo, a rádo proto uvítalo pozvání k univerzitní slavnosti. Na závěr disputačního klání se ujal slova mistr Jeroným, jehož projev se přiřadil k vrcholným dokladům domácí politické rétoriky.

Po úvodní chvále sedmera alegorických postav svobodných umění a zmužilého, neprávem osočovaného kolegy Matěje z Knína Jeroným přešel k plamenné apoteóze „svatosvatého“ českého národa. Žádný „ryzí“ Čech od krále až po nejchudšího nádeníka nikdy nebyl a ani nemůže být kacířem, a to na rozdíl od cizích přistěhovalců, kteří podle práva skončili v českých zemích na hranici. Jestliže tedy lháři a kněžští nedoukové označují pravověrné české učence za kacíře, je na konselech římského a českého krále Václava, aby všemi možnými prostředky ochránili dobrou pověst „svatého města Pražského“. Pokud jde o něho, naučil se v knihách oxfordského mistra Jana Wyclifa mnohemu dobrému, aniž by bláhově zastával vše, co se v nich dočetl. Proč by tedy mistři a studenti neměli dále z nich poznávat žílu pravdy, zneklidňující zpupné kněze i laiky? Nejen však studenti, ale i jejich učitelé mají povinnost dovršit hledání pravdy až do konce a nedat se zastrašit k tomu, aby zalezli pozpátku jako raci. „Pravda nikdy neustoupila ani neustoupí lži, neboť pravda nade vším zvítězí.“ Nepřijmout výzvu k boji by svěťští rytíři a bojovníci pokládali za náramnou ostudu. Rytíři vzdělanosti, mají-li si jich vážit duchovní, měšťané i pracující lid, rovněž se nesmějí lekat překážek a ústrků, neboť právě příklad kacěřovaného mistra Knína ukazuje, že věrnost poznané pravdě dojde za zasloužené odměny.¹³⁵

Ještě ani nestačila doznít rozporuplná odezva Jeronýmova projevu, když z Kutné Hory přišla naléhavá výzva, aby se univerzita neprodleně vyjádřila k své účasti na koncilu. Čas kvapil, koncil měl započít svá jednání již v únoru, a proto konečné rozhodnutí, na něž netrpělivě čekalo francouzské poselstvo, nešlo už déle odkládat. Zprávy z říše, kde se v té době scházel sněm svolaný králem Ruprechtem, nasvědčovaly protichůdným stanoviskům. Zatímco protikrál Ruprecht se zuby

134) O sňatkové alianci a diplomatickém pozadí podrobně Wymans 1956–1961, s. 293–303, který nalezl nedokončený pergamenový dokument, v němž se počítalo s uznáním římského titulu Václava IV., pokud by nový papež byl francouzského původu. Nověji o sňatku Elišky Zhořelecké Hanisch 1979, s. 519–531 (za půjčení obou separátů děkuji příteli I. Hlaváčkoví). Na prameny s vyúčtováním výdajů brabantského poselstva upozornil Graus 1949, s. 108.

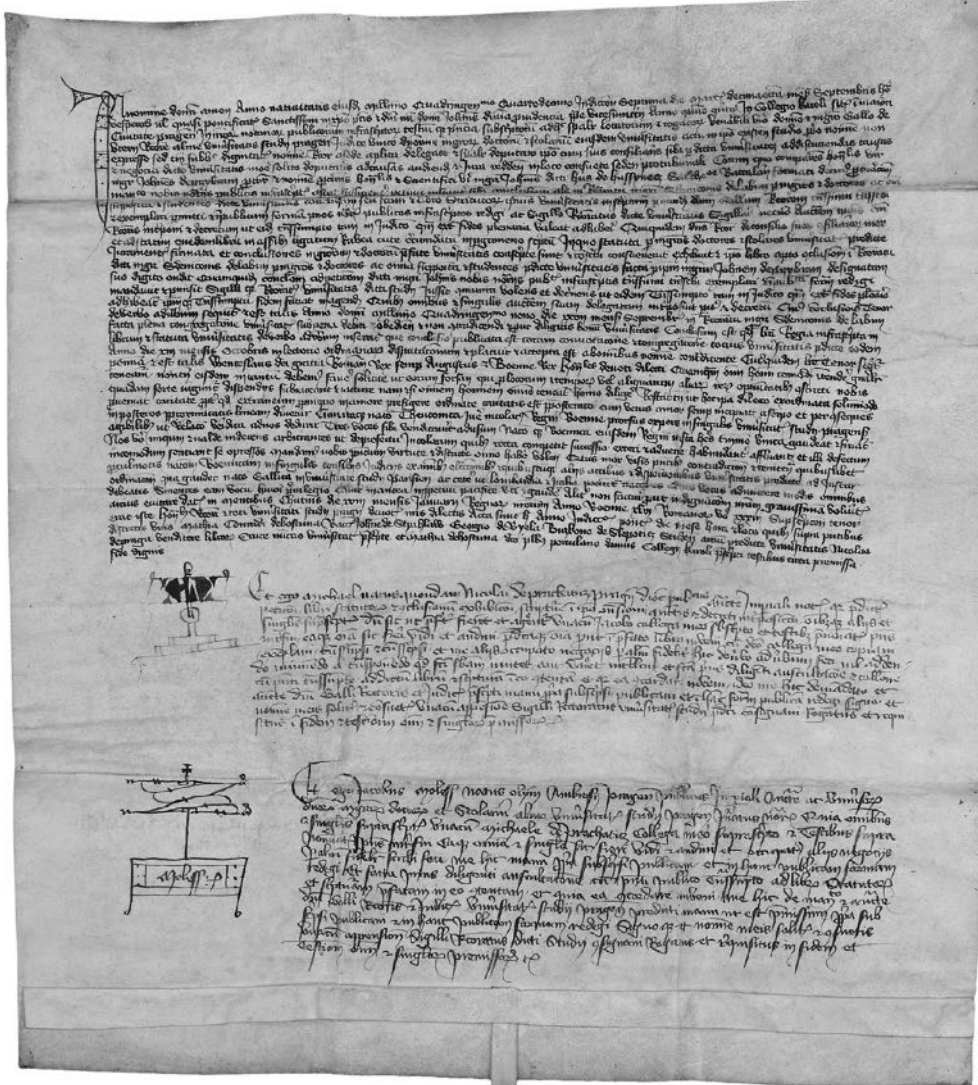
135) Jeronýmův projev s názvem *Recommendacio arcium liberalium* vydali Šmahel/Silagí 2010, s. 199–229, částečný překlad A. Molnár otiskl ve Výboru 1963, s. 211–219. Rozbor první části s chválou svobodných umění podal Šmahel 1970–1971, s. 169–180, k politické části a její národní motivaci Šmahel 1971, s. 39–44, nověji viz Šmahel 2010, s. 39–41 a 293–302.

nehty držel svého římského papeže, duchovní knížata se přikláněla ke kardinálskému kolegiu. Vše tudíž mluvilo pro účast v Pise, avšak za předpokladu, že se konečná odpověď pražského dvora bude moci opřít o učenou autoritu vysokého učení, aby se tím eliminovala neústupná politika arcibiskupa Zbyňka a jeho konzistoře.

Ve dnech, kdy korporace univerzitních národů zaujímaly stanovisko k pozvání do Pisy, Hus vážně onemocněl, takže všechny závažné akty se odehrály bez jeho osobní účasti. O jednotný postup domácího univerzitního národa se nemusel strachovat, protože všichni čeští profesori se ve shodě s politickými záměry krále Václava vyslovili pro obeslání koncilu. Předchozí rozpory ve vztahu k Wyclifovu učení dočasně padly pod stůl ve prospěch zájmové jednoty univerzitní menšiny, jež svorně vytušila závažnost krizového momentu. Jakmile vešlo ve známost opačné rozhodnutí tří cizích národů, Jeroným s Jesenicem bez meškání vyrazili podat zprávu svým vlivným důvěrníkům na královském dvoře. Kdyby tak neučinili, projevili by nerozhodnost, neslučitelnou s jejich předešlou a následující aktivitou. Jeronýmovy cesty ke dvoru neunikly pozornosti jeho odpůrců, Jesenicův právnícký um zase zanechal stopy ve formulacích dokumentů, jež v příštích dnech a týdnech měly rozbouřit celou univerzitu. Programový záměr, směřující ke změně v poměru univerzitních hlasů, se v akční skupině wyclifských mistrů Českého národa asi vynořoval již delší dobu, neboť bylo jen otázkou času, kdy konzistoř s pomocí univerzitní většiny nastoupí k rozhodujícímu úderu. Bez vnějšího příkazu krále tak hluboký zásah do univerzitní ústavy nepřicházel v úvahu, čehož si byli dobře vědomi jak předáci domácího národa, tak i jejich dvorští protektoři. Nesouhlas tří cizích národů s královým postupem v záležitosti tak závažné, jakou byla účast na všecírkevním koncilu, poskytoval českým mistrům příležitost, která se již nemusila naskytnout.¹³⁶

V Kutné Hoře se Jeroným s Jesenicem obrátili zejména na Mikuláše Bohatého, tajné jednání však vedli i s Lackem z Kravař, Petrem Zmrzlíkem ze Svojšína a snad i s dalšími členy korunní rady. Mikuláš Bohatý, dozajista vůdčí duch zákulisních manévřů, nejspíše ve vhodné chvíli informoval též králova kancléře Václava Králíka z Buřenic anebo některého předního notáře, na něhož se mohl spolehnout. Všem aktérům v pozadí byla předem známa králova reakce, a proto se nabízelo samo sebou mít po ruce návrh, jehož přijetím by panovník celý problém vyřešil. Rychlý sled událostí kritického dne 18. ledna 1409, kdy nebylo času připravit koncept závažného dosahu a navíc mu ještě dát podobu čistopisu, jednoznačně nasvědčuje, že právnícky nenapadnutelné a slohově vybroušené formulace příslušného dokumentu měli již královští rádci v rukávě. Záhy se také

136) Rozpaky kolem Husovy nemoci a jeho neúčasti v Kutné Hoře dne 18. ledna 1409 rozptýlil Kejř 1962, s. 95–99. Pokud jde o aktivitu mistrů Jesenice a Jeronýma v předvečer Dekretu, Kejř ji nevyloučil, vzhledem k mlčení pramenů si však počínal zdrženlivě. Koncept Dekretu přisoudil Jesenicovi Bartoš 1949d, s. 70, podíl obou mistrů na vydání Dekretu zdůraznil Seibt 1957, s. 63–80. Při rekonstrukci si počínám volněji, respektuji však všechny ověřené skutečnosti. Text Dekretu se podle mého soudu odlišuje od běžných kancelářských listin a zcela dává zazníť nacionální argumentaci známé z Jeronýmových a Jesenicových projevů.

Opis Dekretu kutnohorského, který si mistr Jan Hus přivezl do Kostnice

měla ukázat na stránce kalkulace s královou prchlivostí. Jakmile Václavovi se zpožděním došly důsledky jeho unáhleného rozhodnutí, mnoho nechybělo, aby je odvolal.¹³⁷

137) Na rozdíl od Fialy 1959, s. 27–28 a Kejře 1962, s. 104, kteří ještě vycházeli ze starších představ o většinové početnosti mistrů a studentů Českého národa, odlišují iniciativu akční skupiny wyclifitů a dvorských protektorů od vlastního postupu, který pro společný cíl použili. V tomto smyslu se příkláním k pojetí F. M. Bartoše (1928a, s. 106, 1947, s. 305 a méně výrazně 1956, s. 37n.). O pozdějších postojích krále více v následující kapitole.

Oficiální osmičlenná delegace univerzity, v níž každá z národních korporací měla dva zástupce, dorazila do Kutné Hory v pozdním odpoledni 18. ledna a vzhledem k závažnosti svého poselství byla králem ihned přijata. Český národ vyslal jako své mluvčí profesory teologie Jana Eliášova z Horšovského Týna a Ondřeje z Brodu. Oba doktoři byli odpůrci wyclifského proudu, oba však s radostným údivem vyslechli královo rozhodnutí, podle něhož se Českému národu okamžitě dostalo tří hlasů „při veškerých poradách, soudech, zkouškách, volbách a jakýchkoli jiných jednáních a řízeních“.¹³⁸ Mistru Ondřejovi reálná možnost osvobodivého dekretu, jak se Husovi přiznal, nepřišla ani na mysl. Nemenší údiv oba profesori projevili po návratu do Prahy, když přišli zvěstovat překvapivou novinu nemocnému Husovi.

Ač oni sami Dekret kutnohorský na vlastní oči ještě nespátřili, neboť na univerzitě byl vyhlášen až 26. ledna, Hus se jim mohl pochlubit s jeho opisem. Jinak podružný detail znovu ukazuje na Jeronýma a Jesenice, kteří po úspěšném zákroku u dvora spěchali do Prahy, kde jich bylo třeba.¹³⁹ Čeští wyclifité s účinnou podporou svých urozených stoupenců zajistili vlastnímu univerzitnímu národu, aby bez ohledu na svou menšinu byl na domácím vysokém učení „hlavou a ne ocasem“. Po dosazení české rady na Starém Městě byla podruhé krátce za sebou zásahem panovnické moci uvolněna cesta národnostně orientovanému reformnímu hnutí na univerzitě a v hlavním městě Českého království. Důsledky obou přelomových změn doma i v zahraničí na sebe nedaly dlouho čekat.

Reformní unie pod královou záštitou

Vydání Dekretu kutnohorského mistry cizích národů zaskočilo. Někteří z nich sice nabádali k rozvaze a směřovali ke kompromisní dohodě, většina se však přikláněla k důslednému odporu proti jakékoli změně univerzitní ústavy. Ve společné supplice ze 6. února 1409 pospolitost tří národů v krajním případě pouze připouštěla možnost, aby se domácí korporace zcela oddělila a měla své vlastní rady, soudy, volby a zkoušky. Při slyšení před králem delegace nejen osočila české wyclifovce z úkladných konspirací proti vysokému učení a jeho pravověrnosti, ale i takticky naznačila ochotu vyslat do Pisy svého zástupce. Pro Václava, jenž již 22. ledna uspokojil francouzské poselstvo zákazem všech platů papeži Řehořovi, přicházela tato nabídka více než vhod, neboť každým dnem očekával příjezd legáta kardinálského kolegia Landolfa Marramaldiho se zprávami o výsledcích říšského

138) Kritické vydání Dekretu kutnohorského pořídil Friedrich 1909, s. 67–68 a ČČH 15, 1909, s. I–XII.

Citace podle překladu J. Kejře ve Výboru 1964, s. 388. Dokument rozebral z hlediska dějin státu a práva Vaněček 1959, s. 55–69. Nověji přehledně Šmahel/Nodl 2009, celkovou revizi bádání o Dekretu provedl Nodl 2010, k jeho vlastnímu vydání kap. V.

139) O návštěvě doktora Jana Eliášova a Ondřeje z Brodu u Husa Kejř 1962, s. 99 a znovu Kadlec 1982, s. 9–10 s odvoláním na *Depositiones testium* z roku 1414 u Palackého Doc., s. 181.

sněmu. Aby univerzitní vzpouru uklidnil, král delegaci nezávazně přislíbil ponechat cizí národy při dosavadních třech hlasech. Na předběžné změně nedávného rozhodnutí nepochybně měli podíl Václavovi církevní poradci, kteří panovníka varovali před podporou skupiny podezřelé z kacířství. Když si uzdravený Hus spolu s mistrem Jeronýmem a několika dalšími kolegy k němu vydobyli přístup, král se na ně hrubě obořil a pohrozil jim hranicí, pokud budou pokračovat v dosavadních rozbrojích.¹⁴⁰

To vše se již odehrávalo v Praze, kde 16. února Václav IV. zpečetil listinu pro legáta Landolfa, v níž se zavázal podpořit sjednocení církve vysláním slavnostního poselstva ke koncilu a zřici se též římského papeže Řehoře. Kardinál na oplátku o den později jménem svého kolegia Václavovi potvrdil, že koncil jeho vyslance přijme s poctami náležejícími poselstvu řádného římského krále. Cizí mistři a studenti ze zemí panujícího krále Ruprechta, který své poddané na zahraničních univerzitách varoval před odmítnutím poslušnosti jeho papeži, se znovu ocitli v dvojím ohni. Nejspíše právě v těchto dnech dali přednost ultimativnímu postupu a před notářem se vzájemně zavázali přísahou odejít z Prahy, pokud by Václav v plném rozsahu dekret z 18. ledna neodvolal. Svou rozhodnost pak projeví tím, že 23. února přistoupili k pravidelné volbě examinátorů při bakalářských zkouškách podle starého řádu. Mistři Českého národa však s odvoláním na králov výnos zkoušky zmařili.¹⁴¹

Zatímco většina domácích mistrů regentů na artistické fakultě odhodlaně prosazovala novou ústavu, řada starších profesorů kolem Ondřeje z Brodu ztrácela půdu pod nohama a svou ochotou k trpnému ústupu vrážela obráncům dekretu dýku do zad. Při bouřlivých schůzích Českého národa nejednou padla ostrá slova na adresu zrádců společné věci, nicméně složitost situace vyvolávala potřebu variant kompromisních postupů pro případ, že by Václav splnil svůj slib cizím mistrům. Nejzazší z navržených ústupků se spokojoval s funkcí děkana trvale vyhrazenou domácí korporaci, více se však počítalo se strukturální reorganizací univerzitní obce, jež by obyvatelům království anebo celého státního útvaru zajistila minimálně rovnoprávnost. Ke cti členů Českého národa sluší se dodat, že na prvním místě společného usnesení zůstávala obhajoba Dekretu kutnohorského, které se za radikální reformní skupinu ujal právník Jan z Jesenice. Jeho obšírné zdůvodnění Václavova mandátu, určené Mikulášovi Bohatému a jiným dvorským

140) Protest ve formě supliky z 6. února 1409, ed. Palacký Doc., s. 350–352, č. 12, odpověď krále Václava francouzskému poselstvu kriticky vyložil Novotný 1919, s. 323–324. Nevraživé přijetí českých vyslanců králem Václavem do náležitých časových souvislostí zařadil již Bartoš 1928a, s konečnou platností pak celou otázku dořešil Kejř 1962, s. 96–104, kde též citace pramenných svědectví.

141) Václavovy listiny týkající se koncilu vydal Palacký Doc., s. 348–350, č. 11 (22. ledna) a s. 364–368, č. 17–18 (16. a 17. února). Zde také na s. 352–353, č. 13 formulář přísahy, o níž Kejř 1962, s. 102, pozn. 87 důvodně usoudil, že ji třeba klást před Jesenicovu Obranu dekretu z konce února nebo počátku března 1409. Zápis o zmařených zkouškách se čte v děkanské knize artistické fakulty (MUPR I-1, s. 402–403).

příznivcům, se svým obsahem i formou přiřadilo k Jeronýmovu kvodlibetnímu projevu.¹⁴²

Změna králova postoje vůči wyclifitům, kterou signalizoval jeho příslib delegaci cizích národů, osmělila kapitulní profesory oživit výpady proti šířitelům učení oxfordského původu. Pro první fázi kampaně se jevilo vhodným prokázat bludnost Wyclifova učení o univerzáliích. Iniciativy se chopil staříčský mistr a mnohoobročník Blažej Vlk († 1410), jeden z Jeronýmových oponentů při kvodlibetní disputaci. Krátce před velikonočními svátky na počátku dubna 1409 Blažej zveřejnil teze, jimiž Jeronýma vyzval k disputaci. Ten hozenou rukavici ochotně přijal a hned po Velikonocích při společné diskusi zavalil nastrčeného mistra směsicí učených argumentů a jedovatých narážek. Na tuto chvíli čekali jeho odpůrci v konzistoři, kteří mu doručili arcibiskupův příkaz okamžitě přerušit započatý výklad.¹⁴³

V univerzitních kuloárech zatím panovala nejistota, na kterou stranu se přikloní králova přízeň. Určitého kompromisu bylo dosaženo pouze při volbě univerzitní delegace do Pisy, a to na základě paritního principu. Český národ ochotně tuto poctu přidělil profesorovi teologie Ondřejovi z Brodu, ostatní tři národy pověřily nevděčným úkolem bakaláře teologie a doktora medicíny Helmolda Gledenstede ze saského Soltwedelu. Vynucený kompromis v případě poselstva ke koncilu nebyl však ze zásadních důvodů přijatelný pro pravidelné volby rektora a děkanů, připadající na svátek sv. Jiří. Korporace tří cizích národů se tentokrát spokojily s pasivní rezistencí, neboť odsunutím voleb se prodlužovalo funkční období jejich rektora Henninga z Baltenhagenu a děkana artistické fakulty Alberta Varentrappa. Neklid na univerzitní půdě zvyšovaly občasné střety prudkých hlav, jež mimo jiné způsobily úhonu prapůvodci nynějších rozbrojů Ludolfu Meistermannovi.

Dvorští osnovatelé dekretu si byli dobře vědomi, že univerzitní bezvládní si vyžádá nový zásah panovnické moci. Nejpozději v poslední dubnové dekádě využili vhodné chvíle a zprostředkovali Husovi a Jeronýmovi přístup ke králi. V ústraní hradů Žebráku a Točníka postupně uzrálo řešení, jež umožňovalo obejít rozpor mezi lednovým mandátem a únorovým Václavovým slibem. Ve čtvrtek 9. května 1409 dopoledne, kdy místo pravidelné disputace probíhala jedna z mimořádných porad cizích mistrů, králův komisař Mikuláš Bohatý v doprovodu staroměstských konšelů a zástupu ozbrojenců přerušil shromáždění a vynutil si vydání univerzitních a fakultních insignií. Na kolejním dvoře pak přečetl Václavův list, jímž byl vzhledem k interním rozporům mezi národními korporacemi výjimečně ustanoven rektorem univerzity mistr Zdeněk z Labouně a děkanem artistické fakulty mistr Šimon z Tišnova. Třebaže se králův mandát zřejmě ani slovem nedotkl lednového

142) Sedm variant návrhů projednávaných v korporaci Českého národa vydal Jireček CIB II-3, s. 297–299, č. 20, zapadlý zde dokument rozebral Bartoš 1956, s. 37–40, kde též o Ruprechtově nátlaku na akademiky jeho zemí na vídeňské univerzitě. Jesenicovo Defensio mandati vydal Palacký Doc., s. 355–363, č. 15 (překlad ve Výboru 1964, s. 389–392), k jeho obsahu a autorství Novotný 1919, s. 331–335 a Kejř 1965, s. 15–19.

143) Skutečnou Jeronýmovu disputaci s Blažejem Vlkem identifikoval Šmahel 1982b, s. 11–18, kde i o jejím datu. Disputatio Mag. Blasii Lupi cum responsionibus Mag. Hieronymi vydali Šmahel/Silagi 2010, s. 101–137. Arcibiskupův příkaz přerušit disputaci s tímto aktem bystře spojil Kejř 1962, s. 92, pozn. 41.

ustanovení o třech českých hlasech, jež oficiálně vešlo v platnost až zářijovým zápisem do knihy univerzitních statut, čeští mistři využili bojkotu svých protivníků a na řádně svolané schůzi profesorského sboru artistické fakulty zvolili členy semestrálních komisí v souladu s Kutnohorským dekretem.¹⁴⁴

Většina německých mistrů a studentů shledala protest vůči královské nominaci z 9. května bezúčelným a rozhodla se naplnit závazek vzájemné přísahy. Manifestační účinek měl zvýšit společný exodus, k němuž došlo kolem poloviny května. I když část cizích studentů a bakalářů odešla z Prahy se značným zpožděním, a někteří z nich zde dokonce ještě složili zkoušky, secese nabyla hromadné povahy a svými mezinárodními i domácími důsledky v mnoha ohledech hluboce zasáhla nejen do univerzitních poměrů, ale i do vývoje českého reformního hnutí. Pražská univerzita se *via facti* přiřadila k většině provinciálních vysokých učení a definitivně tak ztratila autoritativní prestiž z doby Karlovy. Samotný exodus dočasně dosavadní úroveň výuky viditelně snížil, neboť v tomto ohledu čeští žáci skutečně již dorostli své cizí učitele. Záhy to však přestalo platit, s čímž předem sotva kdo z hlavních aktérů mohl počítat. Dočasné ovládnutí artistické fakulty usnadnilo Husovu reformnímu kruhu rozšířit legální propagační kampaň, současně mu však v okolních zemích přibýly mnohohlavé zástupy učených odpůrců, kteří v boji proti české herezi spatřovali svou životní náplň. Odchod sedmi až osmi set cizích studentů a mistrů kromě toho měl i závažné hospodářské důsledky pro infrastrukturu služeb a živnosti na Starém Městě. A jelikož většina postižených hospodářů, krčmářů a nejrozumnějších živnostníků patřila k německému obyvatelstvu, univerzitní secese zvýšila národnostní napětí v pražském souměstí.¹⁴⁵

Hus se v Betlémské kapli neubráníl radostnému vzrušení: „Dítky, pochválen buď Bůh všemohoucí, že jsme Němce vyloučili a dosáhli záměru, o který jsme stáli. Zvítězili jsme! A zvláště poděkujte panu Mikuláši Augustinovu, že on všeho na naše prosby u krále dosáhl.“ Co chvíli Hus také z kazatelny stavěl do protikladu „nálezky“ církevních institucí a všemu nadřizenou autoritu božího zákona. Přitom se mnohdy otevřeně dovolával Wyclifa, který „již mnohými vikle a zvláště kněžími lakomými“.¹⁴⁶ Ještě před koncem zkráceného semestru byli na půdě univerzity slavnostně uvítáni mistři Stanislav ze Znojma a Štěpán z Pálče. Na svobodu byli sice propuštěni již v únoru, několik měsíců však trvalo, než se jejich záležitost formálně uzavřela. V Praze oba záhy vycítili, že zápas o tři hlasy vynesl do popředí Husovu skupinu. Hrát druhé housle se jim nezamlouvalo, a proto se

144) K dvoučlenné univerzitní delegaci, která dorazila na koncil až 29. května, Novotný 1919, s. 340; tamtéž na s. 338–345 podrobně o událostech od konce dubna do poloviny května včetně zásahu královského komisaře na univerzitní půdě. K němu srov. zápis děkana Šimona z Tišnova v MUPR I-1, s. 403–404. O revizi univerzitních statut po zářijovém zapsání dekretu MUPR III, s. 43–44.

145) O početnosti, směru a důsledcích secese Šmahel 1967, kap. IV, o hospodářských a jiných potížích v životě Prahy dále Kejř 1962, s. 108, pozn. 112 a Mezník 1990, s. 160. K přenesení studia z Prahy do Lipska Šmahel 2016a, zde v pozn. 1 na s. 35 další literatura.

146) Protiněmecký výrok betlémského kazatele konzistorií udal notář Václav z Voděrad, Hus ho však nepopřel (Palacký Doc., s. 183–184). Také wyclifsky znějící výklady špehové donášeli arcibiskupovi (viz tamtéž, s. 168 a 177).

dočasně stáhli z veřejné scény. Jejich příchod tak jako tak posílil reformní stranu na teologické fakultě. Hus i Jakoubek díky tomu dosáhli nejvyššího stupně bakalářského gradu (tzv. *baccalaureus formatus*), sám Pálec se pak stal doktorem. Tato příznivá situace však netrvala dlouho a během dvou tří let profesorský sbor teologické fakulty jako celek zvedl prapor boje proti wyclifsko-husitské herezi.¹⁴⁷

Stanislav s Pálčem přinesli z Itálie čerstvé zprávy o dění na koncilu, který 5. června 1409 za přítomnosti Václavova poselstva sesadil avignonského Benedikta XII. a římského Řehoře XII. O tři dny později kardinálské kolegium splnilo svůj slib a smluvně se zavázalo docílit na příštím papeži, aby Václava IV. uznal za pravého a jediného římského krále. Alexandru V., jehož konkláve zvolilo 26. června 1409, nezbývalo než Václavovy nároky uznat, neboť jeho oponent Ruprecht vyhlásil výnosy koncilu za neplatné. Všechny tyto akty zatím měly pouze proklamativní účinek. První reakce sesazených papežů dávaly tušit, že se svých stolců v žádném případě nevzdají a že tak dvojhlavé sani schismatu narostla další hlava. Na vzdorokoncilu Řehoře XII. v zapadlém Cividale se vedle poslů krále Ruprechta objevili pouze delegáti pražského arcibiskupa Zbyňka a litomyšlského biskupa Jana Železného. Pražská kapitula včas rozpoznala, odkud vane vítr, a již v dubnu dodatečně jmenovala svého prokurátora u koncilu. Planý odpor, hrozící četnými komplikacemi politického rázu, se během léta stal neúnosným i pro Zbyňka z Házmburka. V pondělí 2. září 1409 arcibiskup jménem celé provincie uznal pravoplatnost volby Alexandra V. a vyhlásil za něho zpívané bohoslužby. Druhého dne oslavila sjednocení církve staroměstská obec. Tříkrát se rozezněly radniční zvony, na mnoha místech vzplanuly pouliční vatry a purkmistr Petr Habart v doprovodu konšelů a trubačů až do noci objížděl rozjařené město.¹⁴⁸

Převratné události spojené s Dekretem kutnohorským a se svoláním pisánského koncilu odsunuly projednávání apelace pěti pražských studentů proti Zbyňkovu příkazu vydat Wyclifovy knihy. Jejich prokurátor obratně využil příznivé situace u Alexandrově kurie, která nezapomínala na nedávné postoje držitele pražského arcibiskupského stolce. Obsílkou z 8. prosince 1409 papežský auditor pohnal Zbyňka před svůj soud a současně mu přikázal, aby se do té doby zdržel všech zákroků proti druhé straně. Zbyněk mezitím usilovně napravoval, co zameškal. Jeho vyslanci, kanovník Jakeš Jinoch a světící biskup Jaroslav z Bezměře, si hojnými dary a intrikami postupně otevřeli dveře až k papeži, který bulou z 20. prosince vyšel omilostněnému arcibiskupovi ve všech bodech vstříc. V pozadí tohoto převrácivého zvratu byly též zhoršené vztahy mezi Alexandrem V. a králem Václavem.

147) Hus skončil s výkladem Lombardových Sentencí nejpozději na podzim 1409 a podle Bartoše 1956, s. 55 přestal již o doktorát usilovat. Jakoubek ze Stříbra se uvádí jako *baccalaureus formatus* 1410, Štěpán z Pálče dosáhl doktorátu o rok později. Více ke gradům na teologické fakultě Kavka 1971, s. 133–140.

148) České záležitosti ve spojitosti s pisánským koncilem zaznamenal Novotný 1919, s. 365–373, jenž však sem omylem zařadil červencové bouře z roku 1408. Červnovou synodu, k níž Hledíková 1970, s. 140–141, třeba v daných poměrech posuzovat jako okrajovou záležitost. Nové dokumenty z počátku pontifikátu Alexandra V. přinesl Eršil ASP 1, s. 253n., č. 379n. Průběh slavnostních oslav v Praze zmiňuje Kronika česká Lipská, ed. Emler FRB VII, s. 7.

Sepětí otázky českého kacířství s vysokou evropskou politikou se bude od této chvíle projevovat stále častěji.¹⁴⁹

Shodou okolností pražská univerzita vyslala počátkem ledna následujícího roku ke kurii mistra Marka z Hradce s rotulem (souplem v podobě pergamenového svitku) žadatelů o uvolnění obročů. Jakmile se někdejší advokát skupiny apelantů dozvěděl o Alexandrově bule, snažil se její odeslání do Prahy oddálit. Více dělat nemohl, neboť papež přikázal další vedení pře muži, proti němuž odvolání směřovalo. Vyhlášení buly, k němuž došlo po 9. březnu, vyvolalo v pražských reformních kruzích roztrpčenou odezvu. Hus se neprodleně proti bule odvolal, aniž se kdy dočkal odpovědi. Zákazem kázání v Betlémské kapli nebyl postižen jen on, ale i rozrostlé zástupy jeho posluchačů včetně řady staroměstských konšelů. Ti s mlčenlivým souhlasem dvora tlumili jásot protivné strany a pro výstrahu dali 25. dubna veřejně zmrskat jistého Poláka, který zlořečil Wyclifovi a jeho stoupencům.¹⁵⁰

Arcibiskup Zbyněk měl nyní volné ruce. Šestičlenná komise, kterou pověřil zkoumáním pravověrnosti Wyclifových knih, nemusela ani zasedat. Teologickou fakultu v ní zastupovali skalní odpůrci oxfordského reformátora Jan Eliášův, Ondřej z Brodu, augustinian Heřman z Mindelheimu a člen Saského národa Jan Hildessen, jenž se pro pokročilé stáří pevně držel své kanovnícké prebendy u Věch svatých. Stejněho zrna byli i jejich právní poradci doktoři Adam z Nežetic a Záviš ze Záp. Odsudek komise se obecně očekával, stejně tak jako následný arcibiskupův příkaz ke spálení Wyclifových spisů. Reformní většina univerzity proto 15. června 1410, den před vyhlášením výnosu svatovítské synody, přistoupila k varovné protiakci. Plenární shromáždění, k němuž dal souhlas Husův nástupce v rektorské funkci a příští věhlasný astronom doktor Jan Šindel, projevilo rozhodný nesouhlas s arcibiskupovým záměrem a usneslo se vznést požadavek na krále Václava, aby zabránil chystané potupě univerzity a celého království.¹⁵¹

Univerzitní protestaci arcibiskup Zbyněk nevzal na vědomí. S papežským pověřením a bezvýhradným souhlasem většiny pražských prelátů se zaslepeně rozhodl prosadit církevní moc vůči znárodnělé univerzitě a jejím světským ochráncům. V obsáhlém výnosu, který zveřejnil na synodě 16. června 1410, předně vyzval petici apelujících studentů a jejich prokurátora Marka z Hradce, aby do týdne

149) Jednotlivé fáze procesů husitské strany postihl Kejř 1965, oddíl II, s. 24n., který se k této epizodě později vrátil (Kejř 2000, s. 14–15). Zde také odkazy na prameny a literaturu včetně oprav některých mylných soudů. Celkovou revizi Husova procesu a jeho jednotlivých fází publikoval Kejř 2000, zde také na s. 34–35 o bule Alexandra V. z 20. prosince 1409, kterou vydal Eršil ASP I, s. 277–279, č. 419. Srov. též č. 423 na s. 280–281 s výzvou k Jindřichovi z Rožmberka a k jiným českým baronům, aby napomáhali arcibiskupovi při vykořenění wyclifského kacířství.

150) Kronika česká Lipská, ed. Emler FRB VII, s. 8 v této souvislosti mluví o jistém polském poslu, který doručil do Prahy nějaké listy. Nadhazují zde možnost identifikace s veřejným notářem Petrem Matějovým z Mokrska, klerikem krakovské diecéze, který mj. vyhotovil ověřený zápis arcibiskupova mandátu z 16. června 1409 (Palacký Doc., s. 385, č. 23).

151) Složení komise rekonstruoval Novotný 1919, s. 400, jméno Heřmana z Mindelheimu doplnil Bartoš 1939b, s. 17–18. Na univerzitní sněsání z 15. června, ed. Höfler Geschichtschreiber II, s. 187 se odvolává protest rektora a univerzitní obce z 21. června téhož roku, ed. Palacký Doc., s. 386, č. 24.

předložili všechny Wyclifovy spisy. Stejnou povinnost uložil všem jejich ostatním vlastníkům, pokud tak dosud neučinili, a navíc každému, kdo by o nich věděl, přikázal udat je do týdne konzistoři. Během šesti dnů dále mělo ustat jakékoli šíření Wyclifových myšlenek, zejména bludů o svátosti oltářní. V souvislosti s tím zakázal veškerá kázání na soukromých místech včetně kaplí obdařených papežským privilegiem. Závěrem pak farářům celé provincie uložil vyobcovat řečené studenty i jejich prokurátora, a to po šesti dnech, nevydá-li mezitím jiný příkaz.¹⁵²

Ohlášené spálení osmnácti Wyclifových spisů, z nichž sedm bylo ryze filozofické povahy, vyvolalo nový, tentokrát již veřejný protest tří fakultní univerzitní obce z 21. června. Na témže shromáždění, jak se zdá, mistr Jan Hus požádal o funkci kvodlibetáře na příští rok, aby tak manifestoval svou bezúhonnost i schopnost domácího národa dostat tradici pražského vysokého učení. Nicméně mistr Marek z Hradce a dva z původních apelantů (Přibík z Hužné a Hroch z Podvek) se arcibiskupovi již podrobili a uchránili se tím exkomunikace. Jejich místa hned zaujali bakaláři Jan z Brandýsa, Beneš z Lysé, Petr ze Sepekova a čerstvý mistr svobodných umění Zdislav ze Zvířetic, člen předního panského rodu. Všichni jmenovaní se spolu se třemi účastníky první apelace připojili k odvolání, které jménem široké obce svých přívrženců 25. června podal k papežskému stolci Jan Hus. Zatímco v narychlo načrtnutém traktátu O knihách kacířů (*De libris hereticorum legendis*) shromáždil učenou argumentaci proti kulturnímu barbarství, v betlémských kázáních již zcela otevřel své hledí. Když 25. června z kazatelny vyhlásil svou apelaci, obrátil se na zástupy slovy: „Hle, odvolal jsem se proti arcibiskupovu rozkazu a v této chvíli se odvolávám, chcete se mne přidržeti?“ Souhlasná odpověď „chceme a přidržíme se“ byla pro Husa nejen satisfakcí, ale i závazkem do budoucna.¹⁵³

Král Václav se červnovými událostmi nedal rušit ze své siesty na Žebráku či Točníku a spokojil se výzvou, aby arcibiskup posečkal s provedením sankcí do příjezdu moravského markraběte Jošta. Podrážděný Zbyněk dal více na rady svých krátkozrakých úředníků i kanovníků a ve čtvrtek 16. července vtiskl osobní přítomností neblahému aktu autoritativní punc. Hranice s Wyclifovými spisy, kterou měl podpálit kanovník Zdeněk Dlouhý z Chrasti, podnítila na druhém břehu Vltavy první z pouličních bouří na podporu reformní strany. Arcibiskup se svou suitou ihned uprchl do Roudnice, odkud 18. července uvalil klatbu na Husa a jeho druhy v apelaci. Vyhlášení exkomunikace vyvolávalo nepokoje i na posvátné půdě. Ve Svatovítské katedrále Husovi stoupenci přerušili 22. července bohoslužby a ještě

152) Zbyňkův mandát z 16. června 1410 otiskl Palacký Doc., s. 378–385, č. 23, o synodě z téhož dne Hledíková 1970, s. 142–143, její statut vydali Polc/Hledíková 2002, s. 291–301.

153) Protest univerzity z 21. června u Palackého Doc., s. 386, č. 24, kde též notářský instrument o apelaci Husa a sedmi dalších příslušníků univerzitní obce z 25. června (s. 387–396, s. 25). Volbu kvodlibetáře spojil s univerzitním shromážděním z 21. června Novotný 1919, s. 412. Kejř 1971, s. 91–92 tuto možnost připustil, počítal však s tím, že se volba mohla protáhnout odmítnutím dříve navržených mistrů Štěpána z Pálče a Šimona z Tišnova. Obsah traktátu *De libris heretitorum legendis* podal Novotný 1919, s. 405–409, kde též o jeho betlémských kázáních. Citovaný výrok se čte v žalobním spisu arcibiskupa Zbyňka, vloženém do listu kardinála Colonna z 25. srpna 1410 (viz Palacký Doc., s. 405, č. 28).

téhož dne se šest mužů s vytasenými meči vrhlo v novoměstském kostele sv. Štěpána na tamějšího kazatele. Nepřístupnosti se opakovaly i v dalších dnech, takže v řadě kostelů ani nebylo možné příkaz provést. Posměšné studentské veršičky proti biskupu Zbyňkovi a kanovníku Zdeňkovi, kteří spálili knihy, aniž věděli, co je v nich napsáno, se začaly naplňovat ve svém výhrůžném mementu: Zbyněk, trefně pokřtěný na „Abecedu“, z hlouposti „učinil hanbu Čechům, běda bude všem nevěrným popóm!“¹⁵⁴

Posměch podřívá vážnost moci, toho si byl Václav dobře vědom, a proto hanlivé popěvky pro jistotu zakázal. Současně však nařídil odškodnit vlastníky spálených knih, čímž se nepřímou výslovnou proti arcibiskupovu mandátu. Husova skupina se tím osmělila a ve dnech 27. července až 6. srpna zorganizovala na univerzitní půdě provokativní obhajobu několika Wyclifových spisů. Příkladem ostatním šli mistři Hus a Jakoubek, kteří vystoupili na obranu *Dialogu* a *Dialogu*, dvou nejvíce napadaných spisů. Řečnický působivým projevem, plným ironických invektiv, hájil nevinnost prvního traktátu Wyclifova *Pokračování Logiky* (*De probationibus propositionum*) mistr Šimon z Tišnova, zatímco mladí mistři Jan z Jičína, Prokop z Plzně a Zdislav ze Zvířetic se postupně ujali obhajoby filozofických spisů *O hmotě a formě* (*De materia et forma*), *O ideách* (*De ydeis*) a *O univerzáliích* (*De universalibus*). Celý cyklus právem zasluhuje místa v análech boje za akademickou svobodu projevu, byť dvě třetiny odsouzených knih nenalezly své obhájce.¹⁵⁵

Podezření z ustrašené mlčenlivosti lze sejmut pouze z mistra Jeronýma Pražského, který od časného jara převážně pobýval v sousedních zemích. Na Zelený čtvrtek 20. března 1410 přednesl v hradní kapli Zikmundovy výstavné rezidence v Budě projev, v němž po vzoru svého oxfordského učitele ukládal světské moci povinnost nápravy zesvětlé církve. Zikmundovu sluchu zněla tato výzva sympaticky, pro jistotu však pražského mistra předal do pravomoci ostráhomského arcibiskupa. Ten se navzdory stížnému listu svého pražského kolegy Zbyňka zachoval k Jeronýmovi ohleduplně a po čtrnácti dnech ho propustil z předběžné vazby. V druhé polovině července se Jeroným nejspíše zdržoval v rozbourané Praze, jak tomu alespoň nasvědčují osobité sloky některých časových popěveků, k jejichž autorství se později povšechně přiznal. Krátce nato se znovu vydal na cesty, a to patrně na moravské sídlo Lacka z Kravař ve Velkém Meziříčí, aby královského hofmistra vybídl k rychlému návratu do Prahy. V poslední srpnové dekádě ho za-

154) Prameny k demonstrativnímu spálení knih shromáždil Novotný 1919, s. 412–413, pozn. 4, tamtéž, s. 414–416 o jednotlivých akcích odporu včetně provokací „kúrních žáků“ Svatovítské katedrály. Zbyňkův výnos o exkomunikaci vydal Palacký Doc., s. 397–399. Počet sedmi k němu připojených pečeti nelze vztahovat jen na pražské faráře, neboť tento exemplář prošel zřejmě i rožmberskými farnostmi. Časové veršičky a písně na arcibiskupa Zbyňka vydal Nejedlý 1955-III, s. 345 a 442–443.

155) Husovu polemiku *De libris hereticorum legendis* a jeho *Defensio libri de Trinitate* vydal Eršil MIHO XXII, s. 19–56. Jakoubkovo *Defensio libri Decalogi* otiskl Sedlák 1915c, s. 316–328, zbývající obrany zpřístupnil (zčásti ve výtahu) Loserth 1884, s. 271–290. Cenné dodatky k seznamům spálených knih a k jejich obranám připojil Flajšhans 1936, s. 77–88. K filozofickému směřování mistra Prokopa z Plzně v době jeho mládí Herold 1991, s. 363–385, který rovněž souhrnně pojednal o pražském filozofickém wyclifismu (Herold 1998). Nejnověji k tomu ve vztahu k Husovi Pavlíček 2018.

Buda v době
Zikmunda Lucemburského
a Matyáše Korvína.
Dřevořez ze Světové
kroniky Hartmanna
Schedela

stihujeme ve Vídni, kam se vydal hájit potupenou čest pražské univerzity. Dlouho zde však na svobodě nepobyl. Z příkazu oficiála pasovského biskupa byl uvězněn a již 29. srpna s ním bylo zahájeno soudní přelíčení na základě dvanácti žalobních článků, doložených svědeckými výpověďmi bývalých pražských mistrů, bakalářů a studentů. Zpráva o Jeronýmově uvěznění se dostala do Prahy neobvykle rychle, jak tomu ostatně mělo být i v jiných případech. Události v české metropoli se stále více zauzlovaly a svou mezinárodní ozvučností zrychlovaly pohyb informací a úředních depeší. Již 3. září požádal rektor pražské univerzity vídeňské konšely o ochranu mistra Jeronýma, což dalo podnět k prudkým polemikám, které o něco později vzplály mezi oběma konkurenčními univerzitami. Na Jeronýmův osud již intervence rektora Jana Šindela neměla žádný vliv. Při první vhodné příležitosti Jeroným z Vídně uprchl na moravský hrad Bítov, odkud 12. září oficiála Ondřeje z Grillenberga výsměšně vyzval, aby zaujaté soudce a svědky za ním poslal do Prahy.¹⁵⁶

Datum z téhož dne 12. září 1410 nesou i první z početné série přímluvných listů adresovaných novému papeži Janovi XXIII. a jeho kardinálskému kolegiu.

156) Akta vídeňského procesu proti Jeronýmovi Pražskému vydal Klicman 1898, zde také na s. 34–35 Jeronýmův list z Bítova, ed. Šmahel/Silagý 2010, s. 247–250. Prosebný list pražské univerzity otiskl Palacký Doc., s. 408–409, č. 29. Celkově k Jeronýmově aktivitě v roce 1410 a k jeho vídeňskému procesu Šmahel 1966, s. 102–118 a 2010, s. 46–53, ze starší literatury viz Bernard 1958, s. 3–22 a A. Strnad 1994, nejnověji viz Traxler 2019, s. 24–26, zde také na s. 92–97 o sporném případě hereze Hanse Griessera, který bývá spojován s wyclyfitou Jeronýmem.

Kardinál temné minulosti Baltazar Cossa nahradil zemřelého papeže Alexandra V. rozhodnutím konkláve ze 17. května. Den poté se úmrtím krále Ruprechta III. uprázdnil i římský královský stolec. Od počátku bylo zřejmé, že se římská koruna znovu dostane na lucemburskou hlavu, otázkou však bylo, který z trojice rivalů vyjde vítězně z volebního boje. Václav IV. po čase shledal, že sám v říši neuspěje, a proto se spojil s bratrancem Joštem proti nevlastnímu bratru Zikmundovi. Záhy se ukázalo, že nepoměrně větší naděje má nezkompromitovaný markrabě Jošt, což Václav uznal za patřičnou protihodnotu. Jednou z překážek, které se Joštově volbě stavěly do cesty, hrozila být i kacířská pohana Českého království v důsledku červnového mandátu arcibiskupa Zbyňka a jeho následných aktů. Očištění dobré pověsti Prahy, její univerzity i celého království se tak stalo naléhavou záležitostí vysoké dvorské politiky.¹⁵⁷

Vhodnou příležitost k intervenci poskytl příchod legáta Antonína de Monte Catino, jenž od konce srpna jednal na pražském dvoře z pověření nového papeže Jana XXIII. Většina badatelů dříve měla za prokázané, že se královský dvůr tehdy odhodlal k široké diplomatické akci na očistu Husa, počínajícího opravného hnutí i univerzity. V listech papeži Janovi z 12. září 1410, v nichž se v zájmu potupené cti vlastního království dožadoval odvolání zákazu kázání na soukromých místech, Václav IV. spolu s chotí Žofíí neopomenul papeži připomenout důstojné přijetí jeho legáta. Současné oba vyzvali zvláštními listy kardinála Oddona Colonna, aby z postoupené mu pravomoci anuloval rozsudek ve věci Wyclifových knih a svobody kázání slova božího. Královu žádost papeži podpořili i páni Lacek a Petr z Kravař, kteří ve své suplice mimo jiné upozorňovali na to, že zákazem kázání se slovo boží nedostane do hradních kaplí a vojenských ležení. Petice podobného znění papeži zaslali páni z Michalovic, Mikuláš z Potštejna seděním na Žampachu a několik dalších českomoravských baronů, jejichž jména se nedochovala. O svobodu kázání v Betlémské kapli se svým listem ze 16. září zasazovali též konšelé a starší Starého Města pražského, k nimž se o čtyři dny později připojily rady obou dalších pražských měst. Bylo to poprvé, kdy ve prospěch Husovy strany veřejně zasáhli představitelé jiných městských obcí, byť tomu bylo na pokyn nadřízené královské moci. Z celé první série přímluvných listů se vymykala žádost pražské univerzity o souhlas ke studiu Wyclifových knih, kterou rektor Jan Šindel projednal při slavnostním přijetí legáta Antonína v Karlově koleji. Pravost těchto listů byla před lety zpochybněna, nikoli však zcela vyvrácena. Až na další je proto třeba brát tuto diplomatickou aktivitu pražského dvora, představitelů šlechtické obce a pražských měst s náležitou opatrností.¹⁵⁸

157) Na rozdíl od předcházející literatury, která v protestacích ze září a října 1410 shledává iniciativu Husovy skupiny a jejich ochránců, kladu do popředí mezinárodněpolitický aspekt otázky české hereze ve spojitosti s probíhající volební kampaní v říši.

158) Podle Kejře 1965, s. 40 měla již první série listů reagovat na rozhodnutí kardinála Colonna ze 25. srpna 1410. To považuji vzhledem ke vzdálenosti mezi Prahou a Bolognou za nepravděpodobné, nehledě na to, že ani poslední list z 20. září na kardinálův výnos nereaguje. Většinu listů vydal Palacký Doc., s. 409–415, č. 30 A–H (zde také zmínka o některých listech nevydaných), žádost pražské univerzity u Sedláka 1915, s. 197*, č. XV. Kritické edice všech listů pořídily Kopiczková/Vidmanová 1999, s. 35–89, a to jako součást

Dříve než se všechny tyto suppliky mohly dostat oběma adresátům, došlo do Prahy rozhodnutí kardinála Odda Colonna, datované v Bologni 25. srpna 1410. Třebaže Alexandr V. postoupil odvolání pěti studentů arcibiskupu Zbyňkovi, druhá apelace, podaná Husem a sedmi dalšími příslušníky pražské univerzity, byla závažnějšího rázu, a proto papež Jan XXIII. svěřil rozrůstající se při zmíněném již kardinálu Colonnovi. Jmenování zvláštního komisaře si vynutil i příchod Zbyňkových poslů, jejichž úkolem bylo získat dodatečný souhlas kurie se spálením Wyclifových knih. Hranice s knihami se v letech vítězícího konciliárního hnutí jevila přežitkem starých časů, zejména pak ve městě proslulém svým starobylým právnickým učením. A jelikož shodou okolností v Bologni probíhala porada tamějších profesorů teologie s oxfordskými a pařížskými kolegy, kardinál Colonna si vyžádal jejich učené dobrozdání. Navzdory tomu, že většina povolaných znalců prosadila kategoricky formulovaný odsudek postupu pražského arcibiskupa, kardinál se ve svém rozhodnutí z 25. srpna nejen vyslovil ve Zbyňkův prospěch, ale navíc mu též uložil ztížit dosavadní tresty, jmenovitě na Husa, jehož zvláštní obsílkou pohnal před svůj soud. Není jisté, zda již v této době Oddo Colonna podněcoval politiku tvrdé ruky vůči wyclifsko-husitské herezi, kterou později prosazoval jako papež Martin V. Spíše se zdá, že jeho rozhodnutí silně ovlivnily úplatky Zbyňkova obratného vyslance Jaroslava z Bezměře a dlouhé prsty krále Zikmunda, jemuž ve volební kampani přicházelo kacírství v zemích jeho rivalů více než vhod.¹⁵⁹

Kardinálovo rozhodnutí vešlo v Praze ve známost nejspíše až těsně před 24. zářím 1410, kdy arcibiskup Zbyňek v souladu s ním ztížil klatbu proti Husovi. Uběhlo několik dní, než si králova rada ujasnila další postup. V překerní situaci vrcholícího volebního boje v říši se jevilo žádoucím trvat na dosavadním kursu a v zájmu ochrany dobré pověsti království vyžadovat odvolání starších i nových výnosů včetně citace Husa, jemuž se již dříve dostalo čestné funkce králova kaplana. Dosavadního svého zástupce u kurie doktora Jeronýma Seidenberga Václav 30. září pro nedbalost a snad i pro podezření z korupce odvolal. Druhého svého vyslance Jana Náze pak o den později písemně vybídl, aby ze všech sil prosazoval jeho zájmy podle instrukcí mistra Jana Kardinála z Rejštejna, jehož vyslal místo Seidenberga ke kurii. Všechny zmíněné požadavky byly kromě toho obsaženy v listech, které ve dnech 30. září až 2. října kancelář vyhotovila jménem krále a královny pro papeže Jana XXIII. a kardinála Colonna. Souběžně s tím proběhly v říši dvě separátní volby nového římského krále. Zikmundovi volba z 20. září

monografie, v níž se filologickým i historicko-diplomatickým rozbořem pokusily dokázat, že šlo o rétorické cvičení na pražské artistické fakultě. Své výhrady jsem vyjádřil v recenzi v ČČH 98, 2000, s. 355–359, závažné námítky připojil Pořízka 2001. Podobně jako jiní autoři (např. Hilsch 1999, s. 117–118) Kejř 2000, s. 86, pozn. 48, usoudil, že listy je třeba z Husova životopisu vyškrtnout. Nicméně i on připustil, že s nějakými zásahy a přímluvnými listy krále Václava je třeba počítat. Soukup 2015, s. 112–113, rovněž vyslovil domněnku, že některé listy dochované pouze v opisech nemusely být odeslány, většina však podle jeho mínění ano.

159) Rozhodnutí kardinála Colonna ed. Palacký Doc., s. 401–408, č. 28, tamtéž na s. 426–428, č. 36 notářský zápis o bolognském vyjádření profesorů teologie, který si nechal vyhotovit mistr Jesenic 25. listopadu 1410. K této fázi procesu podrobně Kejř 1965, s. 37–44.

přinesla nemalé zklamání, neboť se mu podařilo zajistit pouze tři hlasy kurfiřtů, z nichž jeden neměl právní váhu. O jeden hlas více získal 1. října markrabě Jošt, k němuž se dodatečně přiklonil i saský kurfiřt. Přes formální pravoplatnost Joštovy volby zůstávalo nástupnictví na vážkách v důsledku prozikmundovské orientace papežské kurie. Pro Husovu reformní stranu tato příznivá konstelace mocenských sil trvala až do 18. ledna 1411, kdy římský král Jošt náhle na brněnském Špilberku zemřel.¹⁶⁰

S mistrem Janem Kardinálem odešli na počátku října 1410 ke kurii tři jeho kolegové z profesorského sboru, které Hus pověřil obhajobou své pře u papežské kurie. Hus nejvíce spoléhal na právnickou erudici svého přítele Jesenice, zatímco mistr Marek z Hradce mu měl být nápomocný znalostmi kuriálních poměrů. Poslednímu z této trojice, novopečenému mistru Mikulášovi ze Stojčína, připadl úkol vrátit se obratem do Prahy s čerstvými zprávami, neboť Hus počítal s jeho účastí na lednovém kvodlibetu. Vzhledem k tomu, že Jesenic dostal na úhradu cestovních a soudních výdajů úctyhodnou částku jedenácti set zlatých florinů, musela značná část této sumy pocházet od zámožných Husových stoupenců na královském dvoře. Jesenic ostatně z Bologně udržoval styk s členem královské rady Mikulášem Bohatým, jemuž po mistru Stojčínovi zaslal některé dokumenty a informace.¹⁶¹

Kolem poloviny října arcibiskup Zbyněk obdržel jako na zavolanou notářsky ověřený list pasovského oficiála Ondřeje Grillenberga o exkomunikaci mistra Jeronýma Pražského, všude známého rozséváče wyclifských bludů, jenž svou vinu prokázal útekem z vídeňského vězení. Arcibiskup neprodleně nechal výnos kolovat, přičemž každý farář svou připojenou pečeti stvrzoval, že ho vzal na vědomí. Ačkoli exkomunikace byla zveřejněna nejméně v deseti pražských kostelích, nikde patrně nevyvolala odpor radikální Jeronýmovy studentské družiny. Snad se tu projevila obava z možného zásahu rychtářovy policie, která již delší dobu ostře bděla nad pořádkem ve městě. Staroměstská rada sice v září protestovala proti zákazu kázání v Betlémské kapli, na druhé straně však vedla spory s třífakultní univerzitou v záležitostech trestní jurisdikce. Je možné, že podnětem k rozepři byla aféra mistra Zdeňka z Labouně, jenž byl na udání jistého pekaře 24. ledna 1410 z příkazu konšelů zatčen a příštího dne předán arcibiskupovu soudu. Stalo se tak v době nepřítomnosti krále Václava, což je stejně příznačné jako bezprecedentní postup korektora kléru vůči kanovníkovi urozeného původu a nedávnému rektoru univerzitní obce. Bližší okolnosti aféry nejsou známy, v každém případě však postoj staroměstské rady naznačuje, že její podpora reformní straně nebyla bez výhrad. Rozpory došly tak daleko, že teprve na králův zásah univerzitní deputace v čele s Husem uzavřela v lednu 1411 se staroměstskou radou smírčí

160) Všechny uvedené dokumenty vydal Palacký Doc., s. 421–426, č. 33–35. O volební kampani v říši stručně Bartoš 1947, s. 335–336, jinak srov. Leuschner 1955, s. 506–553 a naposled Štěpán 2002, s. 670–673 a 691–693.

161) Více k tomu Kejř 1965, s. 45–48, o Mikulášovi ze Stojčína a jeho pozdější zradě v Kostnici Bartoš 1956, s. 40–41.

úmluvu, podle níž před městský soud napříště náležely pouze přestupky, jichž by se dopustil měšťan vůči členu univerzitní obce. V opačném případě měl člena univerzity potrestat rektorův soud.¹⁶²

Pedagogická činnost univerzity se udržovala jakž takž nad vodou. Pokles počtu posluchačů se však již začal citelně projevovat. V podzimním termínu roku 1410 úspěšně složilo zkoušky pouze sedm bakalářů, přičemž žádný kandidát se nepřihlásil ke zkouškám magisterského gradu. Za dané situace měl nepříznivý dojem zahladit lednový kvodlibet, jehož přípravě Hus věnoval zcela mimořádnou péči. Pro každého ze 67 předpokládaných účastníků výroční disputace si připravil vtipnou přezdívkou s úvodní apostrofou, jejíž rétorická barvitost v ničem neodrážela vzrušenou atmosféru doby. Na poslední chvíli sice dvanáct mistrů účast odřeklo, leč i tak šlo o přesvědčivou manifestaci intelektuální potence profesorského sboru. Na rozdíl od bojovného klání na Knínově kvodlibetu před dvěma roky Hus disputace záměrně směřoval do ryze učenecké polohy, odlehčené doplňkovými otázkami (*probleumata*) lehkovážného rázu. Hus se ve svých projevech vyhýbal ožehavým otázkám a proti běžným zvyklostem se prohrěšil pouze tím, že v závěrečném hodnocení nad jiné vyzdvihl učeneckou pohotovost a řečnickou jiskřivost mistra Jeronýma Pražského. Tuto poctu by bylo možné vysvětlit i nedávnou Jeronýmovou exkomunikací, neboť největší rozruch při disputačním turnaji vzbudil mistr Jakoubek ze Stříbra. Pokud se všichni ostatní disciplinovaně zdrželi provokativních výkladů, Jakoubek na úmluvu nepřistoupil a ve své rozpravě proklamoval v duchu Jana Wyclifa i Matěje z Janova principiální zásadu svrchovanosti božího zákona nad „nálezky“ všech pozemských instancí.¹⁶³

Husova zdrženlivost při kvodlibetu pramenila i z rozvážné snahy nedávat po dobu procesu další argumenty konzistori, která na konci roku 1410 proti němu usilovně shromažďovala svědecké výpovědi. Samo obvinění z šíření wyclifských bludů již jeho odpůrcům nepostačovalo. Od této doby bylo cílem žalob doložit, že Hus se stal svými výroky i skutky stejně nebezpečným kacířem jako jeho učitel Wyclif. Zasluhou prokurátora Marka z Hradce dosáhla obhajoba Husovy pře u kurie dílčího úspěchu, když papež pověřil auditora Jana de Tomariis přešetřením stížnosti na nesprávný postup kardinála Colonne. Jelikož však vedení procesu nadále zůstalo kardinálovi, Zbyňkovi vyslanci ho zahrnuli nákladnými dary, aby si ho ještě více zavázali. Skutečně také v únoru 1411, jakmile prošla lhůta osobní obsílky k soudu, Colonna vydal na Husa klatbu pro nestání.¹⁶⁴

162) Text Grillenbergovy exkomunikace vydal Palacký Doc., s. 417–420, č. 32. Rozpis vlastníků pečeti na plíce originálního dokumentu u Vavřínska RBMV II, s. 46, č. 132. O aféře mistra Zdeňka z Labouně a jejích možných důsledcích na vztahy mezi univerzitou a staroměstskou radou Tomek 1849, s. 183–184, 1893, s. 504–505 a Novotný 1919, s. 389–390 a 453–454.

163) Husovu kvodlibetní příručku zpřístupnil Ryba 1948. Jeho poznatky doplnil Kejř 1971, s. 90–94 a 137–148. Jakoubkovu kvestii Útrum potest summus princeps vydal Sedláč 1915c, s. 328–350, o ní srov. De Vooght 1972, s. 5–6.

164) Palacký Doc., s. 174–185, č. 4 žalobní články proti Husovi položil do roku 1414. Bartoš 1915, s. 284 důvodně usoudil, že k danému datu se vztahují pouze Husovy odpovědi, zatímco vlastní články musely být sepsány před rokem 1411. K tomuto výkladu se připojil též Novotný 1919, s. 466, pozn. 2. Spornou otázkou

Zatímco supliky krále, královny a předních baronů u kurie zapadly, arcibiskup Zbyněk mohl znovu triumfovat. Když 15. března přikázal farářům vyhlásit kardinálovu klatbu, pouze dva z nich ho neposlechli. Hus sice v Betlému kázat nepřestal, jelikož však dvůr tentokrát mlčel, vše zdánlivě směřovalo k vítězství církevní moci. Protiúder přišel nečekaně. V pátek 24. dubna, během slavnostního ukazování svatých ostatků v novoměstské kapli Božího těla, panovník dal z přilehlé věže provolat konfiskaci důchodů všech kanovníků, farářů a jiných obročníků, kteří neposlušností jeho příkazů zostudili království doma i v cizině. Volba data svědčí o promyšlené přípravě odvety. Každoroční slavnost ostatků přiváděla do Prahy početné zástupy venkovských poutníků, jejichž prostřednictvím se králův mandát mohl snadno rozšířit. Kromě toho den předtím končila splatnost svatojiřských úroků, které zaplnily církevní pokladnice a špýchary. Vlastní konfiskaci v Praze začali ihned provádět konšelé všech městských obcí včetně Hradčan, a to pod dohledem vyšehradského purkrabího Racka Kobyly ze Dvorce a velitele stráže králova dvora Voksy z Valdštejna.¹⁶⁵

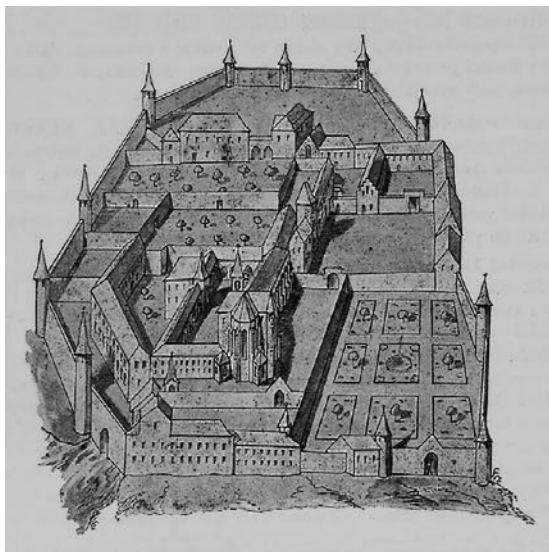
Arcibiskup se nehodlal vzdát. Výnosem z 2. května jmenovitě vyobcoval všechny konšely pražských měst i oba královské komisaře, aniž se přitom slovem dotkl Václavova majestátu. Na tahu byl nyní panovník. Šestého května Václav svolal do hradčanského domu svatovítského místoděkana čelné preláty a kanovníky, aby v jejich přítomnosti osobně zkontroloval katedrální poklady. Prověřce asistovali exkomunikovaní konšelé, jejichž úkolem bylo pátrat po tajných skrýších. Následujícího dne byly pak z králova příkazu všechny drahocennosti spolu s ostatky svatého Václava převezeny do karlstejnské kaple sv. Kříže. Násilné akty vůči arcibiskupovu duchovenstvu byly všeobecně přijímány jako další projev reformní orientace dvora. Za Husovu stranu zásah světské moci ideově zdůvodnil zejména mistr Jakoubek, jenž svůj traktát o žádoucím vyvlastnění církevních statků sepsal či zveřejnil na počátku května. Pokračující vizitace církevních institucí v Praze i na venkově se neobešly bez incidentů, a proto se s napětím očekávalo, jaké stanovisko k nim zaujmou čelní páni při blížícím se zasedání zemského soudu.¹⁶⁶

Konzistoř ze setrvačnosti předpokládala, že ve svém konfliktu s králem a jeho dvorskou klikou opět nalezne oporu v předácích odbojného panstva. Obdobně jako v případě Jana z Jenštejna se počítalo s příbuzenskými a jinými svazky rodu pánů z Házmburka, z něhož arcibiskup Zbyněk pocházel. Zbyňkovi prokurátoři

Colonnovy soudní kompetence ve spojitosti s pověřením Jana de Tomariis přesvědčivě vysvětlil Kejř 1965, s. 49, pozn. 23, který se později k této etapě Husova procesu ještě vrátil (Kejř 2000, s. 60–63).

165) Arcibiskupův příkaz o vyhlášení klatby nesplnil farář od sv. Michala Křišťan z Prachatic spolu se správcem fary řádu německých rytířů v hradčanském kostele sv. Benedikta. Důvody druhého z nich jsou nejasné, zřejmě neměly nic společného s napjatými vztahy řádu k Václavovi IV. (k nim Hemmerle 1967, s. 29–32 a Rautenberg 1973, s. 645–647). Události od konce dubna osvětlují drobné letopisné záznamy. Srov. zejména ostrovskou *Chronicon breve*, ed. Horčíčka 1899, s. 320–322 a soubor kronikářských zpráv, které otiskl Palacký Doc., s. 735–736.

166) Zbyňkova listina z 2. května 1411 obsahuje jmenovitý výčet konšelů čtyř pražských měst, ed. Palacký Doc., s. 429–432, č. 38. K dataci Jakoubkova traktátu o chudobě duchovenstva (*Magne sanctitatis*) srov. výše pozn. 105.

Vyšší Brod, rekonstrukce podoby
v 15. století podle malby na pozadí
portrétu Voka z Rožmberka z roku 1759

u kurie již na počátku roku 1410 zařídili, aby papež Alexandr V. zvláštními listy vyzval Jindřicha z Rožmberka, Oldřicha z Jindřichova Hradce (spolu s jeho bratry), Bočka z Kunštátu, Alše a Jindřicha z Dubé i Lacka z Kravař podpořit pražského arcibiskupa v jeho úsilí o vykořenění wyclifské hereze. Stejnou výzvu, opět z návodu Zbyňkových vyslanců, adresoval o rok později Jindřichovi z Rožmberka, Oldřichovi z Hradce a dalším nejmenovaným pánům papež Jan XXIII. Oba naposled uvedení páni spolu s Bočkem z Kunštátu nejsou v tomto období doloženi v žádném úřadě, což mohlo pro konzistoř být znamením jejich opozičního postoje.¹⁶⁷

Klíčovou postavou tohoto urozeného kruhu byl vůdce panského odboje Jindřich III. z Rožmberka († 1412), skutečný velmož takřka knížecího formátu, na něhož se obraceli panovníci sousedních zemí a jehož ještě v listopadu 1410 získával na svou stranu polský král a litevský velkokníže Vladislav. Zákaz kázání v soukromých kaplích mimo jiné umlčoval i rožmberské hradní kaplany. Aby si mocného Jindřicha naklonil, arcibiskup mu 6. ledna 1411 povolil výjimky vztahující se na všechna místa jeho pobytu v rámci panství. Tato výsada však ještě Rožmberkovu podporu nezaručovala, a proto se Zbyněk rozhodl zajistit si ji osobním jednáním. Hora musela přijít k Mohamedovi, neboť nemocný Jindřich, jak se zdá, nikam již nevyjížděl. Cestou se arcibiskup 23. ledna zastavil na svém hradě v Červené Řečici a nejpозději 17. února dorazil do Českého Krumlova. Čtyřicetidenní odpustky, které zde udělil kajícím v patronátním rožmberském klášteře ve Vyším Brodě,

167) Originály papežských bul, které vydal Eršil ASP I, s. 280–281, č. 423 a s. 346–347, č. 521, jsou pozoruhodně shodným odstřiženým datačním formulí a olověných pečeti. Těmto a několika dalším dokumentům věnoval již pozornost Zilinský 1979, s. 53–54 (cenné jsou i poznámky na s. 61–62), jehož výklad zčásti doplňuji, zčásti rozvádím.

naznačují, že se do Roudnice vracel s nemalými nadějemi. O to větší pak bylo jeho zklamání, když ho Jindřich nechal na holičkách.¹⁶⁸

Kalkulace s návratem poměrů do let 1394–1405 byly z řady důvodů zcela scestné. Panské opozici, kterou chtěl arcibiskup vzkřísit, předně chyběla záštita v osobě odbojného člena lucemburské dynastie. Úmrtím římského krále Jošta odpadl po dříve již zesnulém markraběti Prokopovi († 1405) druhý muž někdejšího triumvirátu. Ani s uherským králem Zikmundem se tentokrát nedalo počítat. Uvolnění říšského stolce značně zvýšilo Zikmundovy aspirace na římskou královskou korunu, pouze však za předpokladu, že se dohodne s bratrem Václavem. Již od počátku února 1411, kdy se umluvili na společné kandidatuře, probíhala v Praze i jinde intenzivní jednání o vzájemných podmínkách a zárukách. Na přelomu května a června nabyly hlavní body smlouvy natolik pevné obrysy, že se na jejich základě mohla 21. července 1411 uskutečnit druhá Zikmundova volba. Za postoupení Braniborska z Joštova dědictví si Václav IV. legálně ponechal říšské insignie a nadto získal od Zikmunda slib, že mu dopomůže k císařské koruně. Z okruhu možných spojenců arcibiskupa a konzistoře dále odpadli početní čeští páni nově nastupující generace, kteří nebyli zatíženi předchozími zášťemi a kteří se realisticky spokojovali s výsledky předchozího odboje. Kromě toho spojení královské a markraběcí hodnosti v osobě Václava IV. posílilo pozice moravského panstva a jeho vazby k pražskému dvoru. Část moravských pánů měla své statky i v Čechách, takže se zde mohla účastnit jednání zemského soudu, nový moravský hejtman Lacek z Kravař si pak i nadále podržel vlivnou funkci Václava hofmistra.¹⁶⁹

Za těchto mimořádně příznivých okolností král Václav mohl vznést na pány zasedající na zemském soudě žádost, aby schválili jeho odvetnou konfiskaci církevních důchodů a aby svou autoritou zamezili přenášet záležitosti zemské povahy k duchovnímu soudu. Nález, jež 5. června 1411 jménem jednadvaceti pánů přítomných na zemském soudu vynesli Zdeslav ze Šternberka, Boček z Poděbrad a Oldřich z Hradce, krále do značné míry uspokojil. V nepřítomnosti Jindřicha z Rožmberka se mohla snadněji prosadit zhruba sedmičlenná skupina pánů Oldřicha z Hradce, Lacka z Kravař, Mikuláše ze Žampachu, Bočka z Kunštátu, Jindřicha z Vartenberka, Smila ze Šternberka a Hynka Krušiny z Lichtenburka, která sympatizovala s reformní stranou. Hus však měl v prezidiu soudu i další příznivce, jmenovitě pana Ondřeje z Dubé, jehož právní erudice se měla uplatnit i v době bezprostředně následující. Výnos obešel choullostivou otázku nedávného králova zásahu nálezem, podle něhož „kdokoli by o zemskou věc někoho pohnal k soudu duchovnímu, že to nemá býti a že úředníci královi s purkrabím Pražským mají to staviti mocí královů“. Účast pražského purkraběho jako jednoho z nej-

168) Regesty listin arcibiskupa Zbyňka z 6. ledna a 17. února 1411 otiskla Kopičková RBMV III, s. 252–253, č. 633 a 635, doklad o Zbyňkově pobytu v Řečici má Dobíáš 1927, s. 127, pozn. 63.

169) Politické důsledky Joštovy smrti výstižně načrtl Bartoš 1947, s. 337–338, vzrostlé ambice moravské vysoké šlechty z různých aspektů postihl Hoffmann 1984, s. 56–57 a 61n. K Joštovi Mezník 1992, s. 94–97 a Štěpán 2002, XI. kap.

vyšších úředníků zemských měla zajistit dohled panské obce, neboť „stavením“ se rozuměly zábory duchodů, pozemkového zboží i vazba s následným soudním řízením. Zásada, že zemská věc přísluší soudu světskému (před králem a pány) a duchovní arcibiskupovi, „jakož bylo od starodávna“, se nijak nedotýkala arcibiskupových pravomocí v záležitostech víry, a tudíž i wyclifsko-husitské hereze. Na druhé straně však nález zemského soudu klasifikoval jako zločin všechny případné sankce domácích a zahraničních církevních institucí, jež by bylo možné vyložit jako přesah do záležitostí světské povahy.¹⁷⁰

Červnové usnesení zemského soudu arcibiskupa politicky izolovalo a podstatně zúžilo legální platnost jeho odvetných opatření. Na radu svých stejně zaslepených právníků, zvláště doktora Jiřího z Boru, Zbyněk vyhlásil ve dnech 12. až 19. června interdict nad Prahou a jejím okolím do vzdálenosti dvou mil (zhruba 18 km). Král okamžitě prohlásil zákaz všech bohoslužeb za neplatný a duchovním, kteří by arcibiskupa poslechli, pohrozil ztrátou obročí. Skutečně také ve Svatovítské katedrále a patrně i jinde dosadil loajální chudé kněze, jichž bylo v Praze jako hub po dešti. Na pomoc mu přispěchali i opati zeměpanských klášterů, a pokud někde jejich apelace vzbudila nesouhlas podřízených řeholníků, jako tomu bylo na Strahově, zasahoval se svými ozbrojenci podpurkrabí Pražského hradu Víkěš z Jenišovic a Myšlína. Do kampaně proti interdiktů se náruživě zapojili mluvčí reformní strany. Hus chválil královu rozhodnost z betlémské kazatelny, Jeroným zase častoval arcibiskupa „zajíce“ potupnými veršíky a z okna příteleva bytu vyzýval „boží rytíře“, aby se po boku „lva“ krále připravili k boji. Za univerzitu vypracoval stanovisko Štěpán Pálec, podle něhož arcibiskup měl neplatnost interdiktů uznat jeho náležitým odvoláním, k němuž měl postačující kompetenci.¹⁷¹

Od konce dubna se král Václav krok za krokem blížil wyclifskému ideálu světského vladaře ve službách božího zákona. Stačilo málo, aby náprava církve panovnickou mocí shora předstihla o 150 let anglikánskou ústavu Jindřicha VIII. Nestalo se tak, neboť arcibiskup v hodině dvanácté couvl. Prostřednictvím mezi znepřátelenými stranami se shodou okolností mohli ujmout dva neutrální velmoži, kteří právě pobývali v Praze. Jedním byl saský kurfiřt Rudolf III., druhým pak Zikmundův plnomocník, sedmihradský vévoda Ctibor ze Stibořic. Zásluhou jejich diplomatického taktu obě strany přistoupily na rozhodčí výrok krále Václava a jeho rady, v níž jim vedle pana Lacka z Kravař mělo připadnout čelné postavení. K oboustranné dohodě došlo 3. července za značně neobvyklých okolností, když ve stejnou hodinu, avšak na různých místech, povolání veřejní notáři učinili

170) Nález zemského soudu z 5. června 1411 otiskli Palacký AČ II, s. 376–377 a Emler RT II, s. 80. Skladbu a postoje skupiny 21 pánů přítomných na zasedání soudu analyzoval Zilynskij 1979, s. 55, který se však při interpretaci nálezu nechal svést autoritou Novotného 1919, s. 482–483.

171) O interdiktů Novotný 1919, s. 483–488, kde též o Husových reakcích. Některé podrobnosti z vatikánských pramenů připojil již dříve Nováček 1903, s. 320–322. Pálčovu deklaraci, kterou vydal Palacký Doc., s. 432–433, č. 39, Sedlák 1915, s. 207–208 považoval za stanovisko univerzity. Nová fáze publicistické kampaně proti Zbyňkovi včetně Jeronýmovy iniciativy je doložena řadou pramenů, avšak Jeronýmovo autorství časové písně Slyšte, rytíři boží (ve Výboru 1963, s. 320–322) je pouze mým dohadem, založeným na nápadné shodnosti s motivy projevu na Knínově kvodlibetu (viz Šmahel 2010, s. 329–330).

pravoplatný zápis. V síni minoritského konventu sv. Jakuba se zavázali přijmout výrok rektor Šimon z Tišnova, děkan artistické fakulty Tomáš z Lysé a Jan Hus, všichni tři jako zástupci postižených apelantů, dále pak přední mistři a bakaláři všech tří fakult včetně Štěpána z Pálče a Jana Kardinála z Rejštejna. Akt se odehrál za přítomnosti řady čelných pánů a rytířů, kteří tak znovu projeví svou přízeň Husově skupině. Naproti tomu po boku skleslého arcibiskupa postávala v jeho malostranském paláci hrstka kanovníků a kněží, kteří byli ochotni vypít číši hořkosti až do dna.¹⁷²

Rozhodčí výrok z 6. července 1411 srážel arcibiskupa Zbyňka na kolena. Hned první bod mu ukládal pokořit se Václavovi jako svému pánovi a písemně zpravit papeže „podle Královny Milosti rozkázání a jeho rady“. V listu, jehož koncept mu byl dán na vědomí, měl jednoznačně prohlásit, že v zemi neshledal žádné bludy a že všechny sváry mezi ním, mistrem Janem Husem a obcí učení pražského byly plně vyřešeny panovníkem a jeho radou. Tak se alespoň praví ve zmíněném konceptu listu. Druhý článek výroku formálně připouštěl možnost potrestání bludů a neřádů, pokud by je král s přizvanými biskupy, doktory, mistry, preláty, knížaty, pány a jinými svými zemany skutečně nalezl. Ve shodě s usnesením zemského soudu rozhodčí výrok vylučoval aktivní účast papežské kurie a jiných zahraničních instancí. Ještě dále přitom zašel v okleštění duchovní pravomoci představitele pražské církevní provincie. Nikoli arcibiskup, nýbrž král s poradním sborem duchovních i světských osob měl v poslední instanci rozhodovat, co je a co není bludem. Arcibiskupovi se dále ukládalo požádat papeže o zrušení jeho klateb, rozhrěsit osoby, které sám vyobcoval, a odvolat interdikt. V souladu s tím obě strany měly stáhnout žaloby i apelace k papežskému soudu. Za předpokladu, že arcibiskup řádně splní všechny podmínky, král jevil ochotu navrátit konfiskované církevní důchody a ponechat pražský kostel, arcibiskupa a jeho duchovenstvo při všech právech a svobodách z doby jeho otce. Nejinak tomu mělo být v případě práv pražské univerzity, pánů a zemanů, jež ve vztahu k duchovní moci vyhlásil zemský soud. Všechny tyto záležitosti měly být uzavřeny během tzv. suchých dnů před Vánocemi (16. až 19. prosince), nejpozději však při následujících suchých dnech v postu (23. až 26. února 1412). Na tyto termíny připadalo pravidelné zasedání zemského soudu, jehož politickou váhu tím rozhodčí komise nepřímo potvrdila.¹⁷³

Z uložených podmínek arcibiskup Zbyněk splnil jen jednu: S okamžitou platností zrušil interdikt, jímž vyhnal rozpory na ostří nože. Další kroky mínil podniknout až na základě přímého jednání s králem a jeho radou. Ta však, jmenovitě Mikuláš Bohatý a olomoucký biskup Konrád z Vechty, měla úmyslu napínat arcibiskupa na skřípec. Po pěti týdnech marného čekání na audienci Zbyněk odjel z Prahy do Litomyšle, odkud 5. září 1411 po poradě s tamějším biskupem Janem

172) Výklad se opírá o notářský zápis z 3. července 1411, který přetiskl Palacký Doc., s. 434–437, č. 40. Místo konání a účast urozených svědků zdůraznil Zilynskyj 1979, s. 55.

173) Výrok rozhodčí komise z 6. července 1411 a formulář listu podstrčeného arcibiskupovi vydal Palacký Doc., s. 437–443, č. 41–42. Bystrou interpretaci podal Zilynskyj 1979, s. 56.

Železným králi oznámil důvody, jež ho donutily dovolat se záštity římského krále Zikmunda. Ani u něho se slyšení nedočkal, neboť 28. září ho v Bratislavě zaskočila smrt. Ochromená kapitula se neodvážila králi vzdorovat a 29. října zvolila novým arcibiskupem nastrčeného Václava osobního lékaře doktora Zikmunda Albíka z Uničova († 1427), vdovce se dvěma dcerami a bez náležitých církevních svěcení. Papeži Janu XXIII. nebyly tyto závady na překážku, více mu šlo o zvýšené poplatky, které Albíkovi uložil, když mu 15. ledna 1412 arcibiskupství propůjčil z vlastní moci. Albík na pokyn královské rady zbavil úřadů kanovníky Zbyňkova klanu. Za svého jediného generálního vikáře a současně též oficiála si vybral olomouckého a brněnského kanovníka Václava z Kuřimě, jemuž projevil plnou důvěru též Albíkův nástupce Konrád z Vechty. Vypočítavý Albík totiž záhy zjistil, že jako lékař byl na tom lépe, a proto se arcibiskupského stolce vzdal. A jelikož jeho slovo u nemocného krále platilo, započaly na přelomu let 1412–1413 velké přesuny posvěcených židlí. Albík se ujal výnosné prebendy vyšehradského proboštství, za něž zase Václav Králík z Buřenic výhodně získal olomoucké biskupství. Tamější biskup Konrád z Vechty bez mrknutí oka přijal v cizí zemi úřad nejvyššího správce celé církevní provincie. Dva ze tří biskupských stolců král nyní ovládal svými povolnými členy korunní rady.¹⁷⁴

Jakmile byl Albík z Uničova papežem řádně ustaven, nic nestálo v cestě, aby stáhl všechny žaloby svého předchůdce a odvolal od kurie Zbyňkovy prokurátory, zejména Michala z Německého Brodu zv. de Causis, jemuž v důsledku zpronevěry králových peněz hrozilo vyhlášení za psance. Úředně se tak nestalo buď opomenutím, anebo s ohledem na papeže, který po 1. červnu 1411 svěřil Husův proces čtyřčlenné komisi kardinálů. Jan XXIII. již předtím odňal vedení pře kardinálu Colonnovi, takže v Praze mohl být jeho krok vykládán jako projev dobré vůle vůči českému králi i jeho bratru Zikmundovi. Mezitím se ovšem Michalovým přičiněním procesní akta povážlivě rozrostla o žalobní články pražské kapituly, která se v této záležitosti nevzdávala iniciativy. Husův advokát Jan z Jesenice se u kurie snažil Michalovým intrikám čelit též notářsky ověřeným opisem Husova listu papeži z 1. září 1411. Hus v tomto prohlášení papeže žádal, aby ho osvobodil od osobního pūhonu ke kurii a všech trestů na základě krivých žalob, neboť prostřednictvím krále Václava a rozhodčí komise se plně urovnaly jeho rozpory s arcibiskupem Zbyňkem. Tato formulace ovšem vyjadřovala pouze pojetí, jež si o rozhodčím výroku učinila reformní strana, a proto se dalo očekávat, že nepřátelské síly u kurie brzo přispěchají se svým výkladem. Terčem se jim zatím stal Husův advokát Jesenic. Na počátku roku 1412, v době, kdy předseda čtyřčlenné komise kardinál Francesco Zabarella navrhoval zrušit neoprávněnou Husovu citaci ke kurii, Michal de Causis ohrozil samého Jesenice obviněním z wyclifské hereze a z rozbrojů na pražské univerzitě. Obžaloba tak závažné povahy přiměla

174) Zbyňkův list králi z 5. srpna obsahuje řadu konkrétních stížností na vrub Husovy strany (viz Palacký Doc., s. 443–446, č. 43). K osobě lékaře a arcibiskupa Zikmunda Albíka z Uničova Bartůněk 1974, s. 5–36, jeho životopisná data sestavila Říhová 1999, s. 22–23. Kariéru Konráda z Vechty vysledoval podrobně Hlaváček 1974, profesní charakteristiku Václava z Kuřimě (u Brna) podala Hledíková 1971, s. 132–133.

kurii k zvýšené ostražitosti. V únoru roku 1412 papež odňal proces právnický obezřetnému Zabarellovi a svěřil jej tvrdému kardinálovi de Brancatiis. O měsíc později byla na Jesenice uvalena vazba, která definitivně zmařila legální obhajobu Husovy pře na půdě papežské kurie. Jesenicovi se sice po čase podařilo z římského vězení uprchnout, do Čech se však vracel s vypáleným kacířským znamením, jež mu kupodivu nebylo na překážku v Bologni, odkud si odnášel čerstvý diplom doktora práv.¹⁷⁵

Mohlo by se zdát, že reformní hnutí se v této fázi svého vývoje dostalo do vleku svých mocných ochránců. Sama tato skutečnost nebyla v rozporu s wyclifským programem nápravy církve světskou mocí, zatím ovšem jen v rámci české církevní provincie. Pod záštitou krále, jeho dvořanů a řady českých i moravských pánů se Hus stal uznávaným duchovním vůdcem a mluvčím reformní strany. Jejím jménem vedl korespondenci s anglickými lollardy, za všechen svůj lid blahopřál polskému králi a litevskému velkoknížeti k vítězství nad německými rytíři u Grunwaldu a neméně nadosobní povahy byla i jeho disputace, v níž 13. září 1411 obhajoval Wyclifa proti jeho krajanu a členu anglického poselstva Janu Stokesovi. Vedle pravidelných kázání v Betlému stačil vést polemiky se svými odpůrci, a naopak slovem i radou posilovat stoupence v Lounech, Plzni a nejspíše též v dalších venkovských městech. Také jeho kolegové na univerzitě nelenili a svou početnou účastí na kvodlibetu mistra Michala z Malenic v lednu 1412 manifestovali jednotu wyclifského kruhu. Mistr Michal řeč. Čížek si za hlavní téma své principiální kvestie zvolil ožehavou filozofickou otázku tzv. anihilace, k níž se vyjádřilo celkem 37 diskutujících. Nemastný neslaný dojem opatrnicky vedené debaty zahladilo opět vystoupení Jakoubka ze Stříbra, který ve své kvestii nastolil otázku Antikristova příchodu na svět. Po dlouhé době tak znovu vzkřísil téma bytostně blízké Milíčovi i Matějovi z Janova. Jakoubek doslovně užil jejich vývodů, avšak s tou obměnou, že Antikrista ztotožnil s vládnoucím papežem Janem XXIII. Pochybnosti o tomto námětku Kristovu se vynořovaly na všech stranách. Někdy v druhé polovině února roku 1412 Hus v odpovědi na dotaz svého stoupence v Olomouci odpověděl, že papeži jeho nejvyšší úřad náleží pouze potud, pokud skutečně následuje Ježíše Krista. Varování před bezvýhradnou poslušností papeži přicházelo právě včas, neboť Jan XXIII. krátce předtím vyhlásil odpustkovou kampaň, jež českému reformnímu hnutí přinesla týdny a měsíce tvrdých zkoušek.¹⁷⁶

Sesazený papež Řehoř XII. nalezl svou mocenskou záštitu v neapolském králi Ladislavovi, energickém a výbojném vladaři, s nímž měl nevyřízené účty zejm-

175) Husův list papeži z 1. září 1411 spolu s jeho listem kolegiu kardinálů vydal Novotný Kor., s. 95–102, č. 31–32. Matné obrysy této fáze procesu zevrubnou kritikou pramenů zostřil Kejř 1965, s. 50–65, který se později k této etapě znovu vrátil (Kejř 2000, s. 66–76).

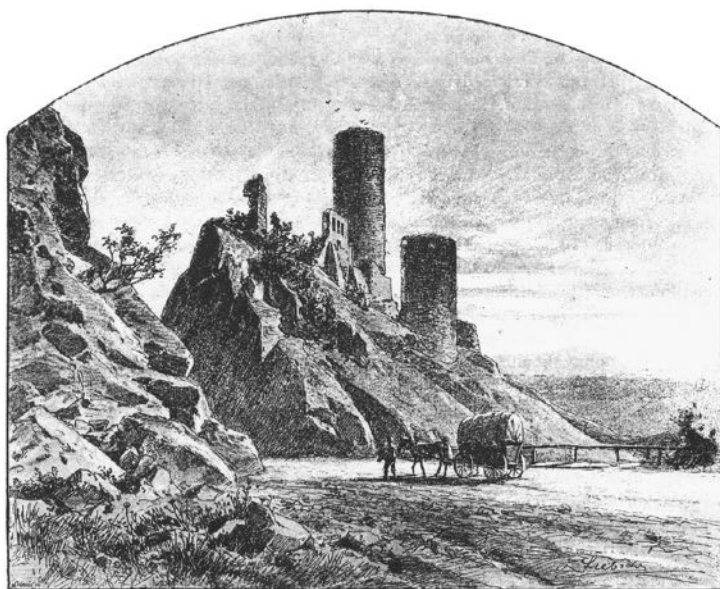
176) Husovu roli v celém tomto období dokumentuje zejména jeho korespondence (ed. Novotný Kor., s. 73–92, č. 22–29). O kvodlibetu Michala z Malenic srov. Kejř 1971, s. 94–97, rozbor diskuse k principální kvestii u Šmahela 1981c, s. 27–52. Rukopisy a literaturu k Jakoubkově kvestii o Antikristu uvádí Spunar 1985, s. 215, č. 563, k jejímu obsahu Cermanová 2013, s. 62. Husovu polemiku proti Stokesovi vydal Eršil MIHO XXII, s. 57–70, obsah spisku De tribus dubiis naznačil Novotný 1919, s. 45–47, na něhož odkazují i v dalších podrobnostech Husova životopisu.

na Zikmund Lucemburský. Úzká politická aliance mezi Janem XXIII. a novým římským králem se tudíž rozuměla sama sebou, i když papež musel nároky na církevní stát prosazovat na vlastní pěst. Ladislavovy vojenské úspěchy a kritický nedostatek prostředků na žoldnéřskou válku přiměly Jana XXIII. vyhlásit 9. září 1411 proti dotírajícímu monarchovi regulérní křížovou výpravu se všemi běžnými výsadami pro její účastníky a s plnomocnými odpustky pro všechny věřící, kteří by na ni finančně přispěli. Stalo se tak krátce poté, co Janův předchůdce, předčasně zemřelý Alexandr V. († 1410), povolil johanitskému řádu odpustkovou kampaň na křížovou výpravu proti Turkům, Saracénům a jiným barbarům. Jan XXIII. sice johanitskou kampaň zrušil, ta však mezitím již v Čechách a na Moravě částečně proběhla. Snad i proto se výzvy Jana XXIII. setkaly s pramalou odezvou, pokud někde dokonce nenarazily na odpor světských i církevních činitelů. Na překážky oba nunciové pro východní části říše Václav Thiem z Mikulova a Pace Fantuzzi z Bologně narazili hned v Rakousku. Prodej odpustků sice v salcburské diecézi i jinde zahájili, nesetkali se však s žádoucí podporou ani ze strany patnáctiletého vévody Albrechta V. (1397–1439), příštího římského i českého krále, ani ze strany vídeňské univerzity.¹⁷⁷

První zpráva o začlenění českých zemí do křížácké kampaně se vztahuje ke 2. prosinci 1411, kdy papež Jan XXIII. oznámil králi Václavovi, Jindřichovi z Rožmberka, arcibiskupovi i pražské kapitule, že k nim posílá dva své nuncie s plnými mocemi pro hlasatele odpustků.¹⁷⁸ Oba nunciové se v Praze objevili nejpozději 7. dubna 1412. Jejich vyjednávání na královském dvoře neušlo jistě pozornosti, takže polemiky proti nové odpustkové kampani začaly dříve, než došlo na svatodušní svátek 22. května 1412 k jejímu vyhlášení. Králův souhlas, jenž tomuto aktu musel předcházet, nelze vysvětlit jen zřetelnou pohnutkou příslibené provize. O výnosu odpustkového prodeje si nikdo v Čechách nemohl dělat iluze, nehledě na to, že pochybná provize nemohla výrazně zlepšit stav králových financí. Do politické hry spíše vstupovaly ohledy na Albíka z Uničova, jemuž koncem března papež Jan XXIII. udělil výsostný znak arcibiskupské důstojnosti (*pallium*). Nemenší, ne-li rozhodující váhu měl mezinárodní aspekt otázky. Lucemburské zájmy na Apeninském poloostrově se v té době kryly s válečnou iniciativou papeže, na němž koneckonců záleželo, zda a kdy se skuteční Václavovi příslibená císařská korunovace. Třebaže Václav v tomto ohledu nehnul prstem, dohody předcházející Zikmundově volbě zůstávaly stále v platnosti. V rámci širší politické strategie dvora se na ně jistě nezapomínalo, i když nám už většinou uniká náplň jednání početných poselstev, která v roce 1412 byla přijata na královském dvoře. Například 18. května, krátce před zahájením odpustkové kampaně, po-

177) Tuto etapu nově objasnil Soukup 2015b, s. 250–253 (Thiemovy spory ve Vídni) a 253–271 (odpustková kampaň johanitů). K postoji vídeňské univerzity Traxler 2019, s. 101–108.

178) Pověření pro oba nuncie a doporučující listy papeže Jana XXIII. z 2. prosince 1411 vydal Eršil ASP I, s. 378–381, č. 604–607. Regesta listů bavorského vévody Jindřicha a krále Václava Jindřichovi z Rožmberka u Kopiczkové RBMV III, s. 262–266, č. 664, 668–669 a 673–674. Jelikož pozornost dějepisců upoutávala převážně jen Husova osobnost, znalost politického vývoje od roku 1409 má závažné mezery.

Zřícenina hradu
Žebrák podle kresby
Karla Liebschera.
Stav v poslední čtvrtině
19. století

býval na Žebráku bavorský vévoda Jindřich, jak vyplývá z jeho listu Jindřichovi z Rožmberka. S krumlovským velmožem od března udržoval intenzivní styky i král Václav, jenž záhy nato Jindřicha povolal do korunní rady. Ve hře tak mohly být i vnitropolitické záležitosti, spojené s dílčími přesuny ve dvorském okruhu.¹⁷⁹

Mnohé nasvědčuje, že králův souhlas daný děkanu Thiemovi zprvu nebyl stvrzen veřejným mandátem. Jisté rozpaky, pramenící ze špatného odhadu situace, zjevně panovaly i mezi kancelářskými úředníky a dvorskými služebníky. Kancelář si tak například předem připravila koncept listu, v němž král sděluje papeži závaďy vyšetřené při prodeji odpustků, velitel hradní stráže Voksa z Valdštejna zase se svými zbrojnoši bez zábran asistoval při studentské demonstraci zorganizované mistrem Jeronýmem. Její hlavní atrakcí byl alegorický vůz ověšený napodobeninami papežských bul s odpustky, které svůdnými gesty a obhroublými šprýmy nabízel student přestrojený za nevěstku. Průvod vyšel z Malostranského náměstí, podél arcibiskupova paláce směřoval přes Kamenný most na Staroměstský rynek, odkud se vydal kolem králova dvora v místě dnešního Obecního domu na Nové Město. Manifestace skončila halasným spálením bul kacírského papeže a „rufiána“ (kuplíře) na Dobytčím trhu (dnešním Karlově náměstí).¹⁸⁰

179) Palacký 1877/III-1, s. 142 usoudil, že ani král, ani arcibiskup nespatriovali v odpustcích nic neslušného. Tomek 1893, s. 515–516 nechal vystoupit Václava na scénu jako ochránce narušených pořádků, Bartoš 1916a, s. 296 a znovu 1947, s. 353 připsal králův obrat vidině tučné provize. Podrobněji se celou aférou zabýval Novotný 1921, hl. VII, na něhož se místy mlčky odvolávám (srov. zvl. s. 83–86). Nověji k obchodu s odpustky v českých zemích Doležalová/Hrdina/Šmahel/Uhlíř 2006. K celkové revizi odpustkové kampaně přistoupil po několika dílčích studiích Soukup 2018, podle něhož jsem původní text upravil a doplnil.

180) O formulářovém konceptu, který otiskl Pelzel 1790, s. 151, č. 234, Hadač 1926–1927, s. 31, srov. též Novotný 1921, s. 83, pozn. 1. Tamtéž, s. 104–106 rozbor zpráv o studentském průvodu, jenž je zde přiřazen

Prameny časově neurčená studentská maškaráda nejspíše byla bezprostřední reakcí na zahájení prodeje. A protože v týdnu po Svatodušních svátcích následovaly tzv. suché dny se zasedáním zemského soudu, nabízela se tehdy příležitost pobavit rozpustilou agitkou i přítomné panstvo. Městské rady nijak nezasáhly, takže ani ony nedostaly přesné instrukce. Na druhé straně mohla právě Jeronýmova demonstrace podnítit arcibiskupa i kapitolu k požadavku na krále, aby dal veřejně na vědomí své stanovisko. Jeroným, pokud lze věřit svědkům kostnického procesu, žalobníky předstihl. Aby krále dobře naladil, přestrojil se za žebráka a na oslu vjel do jeho oblíbeného venkovského sídla jako do svého útočiště. Panovník se dal působivou narážkou na jméno hradu oblomit a nad bujnou provokací mávl rukou. Vzápětí však církevní hodnostáře ujistil, že prodej papežských odpustků nedovolí dále narušovat.¹⁸¹ Královo konečné rozhodnutí vešlo ve známost zhruba týden až deset dní před 17. červnem, kdy Hus na půdě univerzity vystoupil se zásadními námitkami proti odpustkům ve znamení kříže. Během tří týdnů, jež uplynuly od vyhlášení prodeje, došlo mezi vůdci reformní strany k dalekosáhlé a trvalé již roztržce. To vše se odehrávalo takřka za nepřetržité polemiky z obou stran, kterou dosvědčuje řada dochovaných spisů.¹⁸²

Odmítavý postoj k prodeji plnomocných odpustků byl již hluboce zakotven v mravně kritickém kodexu domácí reformní školy, takže agitace proti jedné z nejkřiklavějších forem svatokupectví mohla začít bez vnitřní ideové diskuse. První reakce Štěpána z Pálče také nasvědčovaly, že se shoduje s Husem, jenž okamžitě vyložil zhoubnost odpustků svým posluchačům v Betlému. Shodou okolností Pálč v této době dosáhl vrcholu své univerzitní kariéry, když se mu jako nejmladšímu doktoru dostalo děkanské funkce na teologické fakultě. V osmičlenném profesorském sboru této fakulty měli již domácí doktoři absolutní většinu, což bylo dříve nenaplnitelnou tužbou domácího národa. Reformní křídlo však v něm až dosud zastupovali pouze Stanislav ze Znojma se Štěpánem Pálčem, jejichž hlasy tak jako tak bylo stále méně slyšet. Vedle institucionální revnivosti mezi artistickou a teologickou fakultou, již se neubránili ani oba zmínění mistři, vystupoval do popředí vztah ke královské autoritě, jenž, jak se také záhy ukázalo, do značné míry v celé aféře rozhodoval. Loajalita vůči panovníkovi měla v blízké budoucnosti narazit na vyšší autoritu papežského stolce, nicméně v dané situaci posloužila oběma profesorům za vhodnou zmínku rozchodu s radikálními vůdci

k událostem na konci června. Bartoš 1924a, s. 286–288 (a opět 1947, s. 334–335) na základě nepodložených dohadů Jeronýmovu maškarádu spojil s protestem proti papežským bulám v srpnu a září 1410. K průvodu nověji Šmahel 2010, s. 58–59, podrobněji pak Soukup 2018, s. 75–77, podle něhož se nejspíše odehrál v úterý po Svatodušních svátcích, tj. 24. května 1412.

181) Novotný 1921, s. 130 Jeronýmovu teatrální cestu na Žebrák zařazuje do doby krátce po shromáždění na Staroměstské radnici 16. července, Bartoš 1947, s. 358 se s ním rozchází pouze v krátkém časovém posunu. Chronologický sled událostí nelze z pramenů přesně postihnout. Dedukce v textu podle mého soudu více odpovídá situaci na počátku června.

182) Polemiky ve vztahu k odpustkové kampani podrobně analyzoval a o nové poznatky obohatil Soukup 2011a (nově objevený text obrany odpustků Mařika Rvačky), dále viz Soukup 2015b (datace Husovy polemiky *Contra cruciatam*) a Soukup 2016a (pamflet *Vobis asmodestis* a další anonymní traktáty).

reformního proudu. Mistr Stanislav ze Znojma zvažoval své postoje již delší dobu. Tvrdá lekce, které se mu v Itálii dostalo, zmrazila jeho víru ve Wyclifovy ideály. Náprava církve světskou mocí se mu stále více jevila planou iluzí, jíž dal poslední ránu králův postoj k odpustkové bule. Po jistém zdráhání se k němu připojil i Štěpán z Pálče, rovněž učenec katedrového typu, v jehož případě mohla spolupůsobit i rivalita s Husem. Došlo na Jeronýmova slova. Oba zalezli pozpátku jako raci.¹⁸³

Hluboké rozpory uvnitř reformní strany vyšly najevo na univerzitním shromáždění, které v první polovině června 1412 svolal rektor Marek z Hradce. Stanislav s Pálčem na něm odmítli studentům zodpovědět jejich dotazy s odvoláním na arcibiskupův i králův souhlas s prodejem odpustků. Jelikož akademické plénium pro odpor profesorů teologie nedospělo k oficiální protestaci, Hus na 17. června ohlásil veřejnou disputaci k otázce, zda je podle božího zákona dovoleno a slušno schvalovat pro čest boží, spásu lidu a prospěch království papežovu bulu o zdvižení kříže proti neapolskému králi Ladislavovi a jeho spojencům. Teologická fakulta vyslala dva své členy k arcibiskupovi, aby jako kancléř univerzity disputaci zamezil. Kromě toho děkan Páleč veřejnou vyhláškou zakázal bakalářům bohosloví, a tudíž i Husovi, účast na disputaci. Hus, jak se zdá, vyhlášku o poslušnosti králi nebral příliš na vědomí a spíše ji považoval za projev Pálčovy kolísavosti. V duchu svého známého výroku, že před přítelem je nutno dát přednost pravdě, příkazu neuposlechl a za hojně účasti svých stoupenců ohlášenou disputaci ve stanovený den uskutečnil. Poněkud suchopárné, i když jednoznačné odmítnutí papežské buly neuspokojilo mistra Jeronýma, jenž plamenným projevem vyzval přítomné odejít na radnici a tam konšelům vysvětlit falešnost odpustků. Rektor Marek Jeronýma krotil, ten mu však česky vpadl do řeči slovy „Slyšíš-li, mistře Marku, však ty za mě svého hrdla nedáš, jáť sám za sě svú šíji dám!“ Zřejmě však i jeho důvěra v českou radu, která až dosud v souladu s královým postojem podporovala reformní stranu, byla otřesena, neboť v doprovodu svých studentů zamířil ke kolejšímu příbytku.¹⁸⁴

Disputace ze 17. června 1412 poskytla profesorům teologie příležitost zažalovat své protivníky u krále a naplno rozpoutat polemiku. Štěpán z Pálče se rozhodl zabít dvě mouchy jednou ranou, a proto jako děkan fakulty přikázal bakalářům Husovi a Jakoubkovi předložit jejich podezřelé teze o odpustcích a Antikristově příchodu, to v případě druhého z nich. Jakoubek uposlechl, Hus se vzepřel nejen fakultě, ale i vyžádané výzvě králových rádců. Ještě před koncem měsíce Václav IV. obeslal profesory teologie a jejich protivníky před svou radu. V úvodu slyšení, jež se odehrálo na faře v městečku pod hradem Žebrákem, Páleč přečetl svůj

183) Postoje české reformní školy k odpustkům před rokem 1412 shrnul Novotný 1921, s. 62–69. Husovými a Wyclifovými názory se obšírně zabýval De Vooght 1975/II, s. 817–847. Štěpán Páleč se k odpustkům vrátil až v roce 1414 v traktátu *De ecclesia*, viz k tomu Soukup 2016a, s. 273, kde další odkazy.

184) O univerzitní konvokaci jsou jen nepřímé zprávy (viz Novotný 1921, s. 90–93). Stanovisko teologické fakulty s Husovou odpovědí otiskl Palacký *Doc.*, s. 448–451, č. 45 A–B. Z Husových projevů byl již moderní edicí zpřístupněn traktát *Contra cruciatam*, ed. Eršil MIHO XXII, s. 130–139, jehož tři části odlišil Soukup 2015b, s. 261–266. Průběh disputace ze 17. června vylíčil její účastník (viz SLČ-R, ed. Šimek SLČ, s. 9–10 a SLČ-G, ed. Šimek/Kaňák SLČ, s. 44–45).

traktát *Gloriosus* (tj. vychlubný či slavný), v němž se s pomocí mistra Stanislava snažil usvědčit Husa z neposlušnosti vůči církevnímu učení i králi. Hus všechny přítomné zaskočil požadavkem učené rozpravy, v níž by poražený propadl trestu až do smrti ohněm. Profesori po delším zdráhání zvolili ze svého středu zástupce, avšak královští rádci nechtěli hnát spor na ostří nože a jednání předčasné ukončili.¹⁸⁵

Když se král na hradě Točnicku seznámil s průběhem rokování, striktně uložil radě, aby co nejdříve smetla věc ze stolu. Vedly ho k tomu znepokojivé zprávy z Prahy, kde se množily projevy lidového odporu vůči svatokupcům. Do odpustkových pokladnic, umístěných v katedrále, ve vyšehradském kostele a v Týně, Husovi stoupenci vhažovali výhrůžné či potupné lístky, co chvíli se proti kramářům s odpustky ozývaly posměšné popěvky a na některých místech došlo i k menším pěstním potyčkám. Krátce před 10. červencem dostala nově dosazená staroměstská rada příkaz tvrdě zasáhnout vůči buřičům a vyslat k uvedenému dni na Žebrák po dvou konšelích a dvou starších z každé obce.¹⁸⁶ Na výzvu královské rady mezitím profesori teologické fakulty vypracovali memorandum, v němž pro dobro království doporučili znovu odsoudit 45 Wyclifových článků a spolu s nimi vyhlásit za bludy sedm zvláště pohoršlivých tezí hlásaných Husem, Jakoubkem a jejich stoupenci. Král s návrhem vyslovil souhlas, ač tím zpochybnil své nedávné žádosti kardinálům i papeži. Naproti tomu vyškrtl z memoranda závěrečné dva body, v nichž fakulta mimo jiné navrhovala odejmout svobodu slova jistým nejmenovaným kazatelům.¹⁸⁷

K poradě svolané na 10. července do domu olomouckého biskupa v městečku Žebráku se z královské rady dostavili kancléř Václav Králík z Buřenic, olomoucký biskup Konrád z Vechty, probošt kapituly Všech svatých mistr Zdeněk z Labouně, protonotář a berounský farář Jakub, ze světských činitelů pak vratislavský i svídnický hejtman Janek z Chotěnic a královský lovčí Filip Lout. Nepřítomnost Lacka z Kravař a Mikuláše Bohatého je sama o sobě dostatek výmluvná. Zdeněk z Labouně, králem dosazený univerzitní rektor z května 1409, byl zřejmě do rady povolán ad hoc. Při poradě asi ke všemu kýval, stejně jako staroměstští konšelé Johánek Ortlův a kroječ sukna Čeněk či Albrecht Kamarér a Vavřinec soukeník jako zástupci obce. Členové staroměstské delegace nepochybně vznesli dotaz, jak postupovat vůči rušitelům pořádku. Jaké odpovědi se jim dostalo, lze jen předpokládat. Během porady protonotář staroměstské kanceláře Zikmund z Weil-

185) Pálčův traktát *Gloriosus* vydal Loserth 1889, s. 333–339, k první schůzce na faře v Žebráku Novotný 1921, s. 110–111, jeho výklad upřesnil Soukup 2018, s. 103–105.

186) Nepokoje v Praze porůznu připomíná Novotný 1921 (srov. zvl. s. 101–102), protestní agitky s adresnými narážkami mj. na Mladoboleslavsko ve Výboru 1963, s. 270–271, k letáku proti odpustkům nalezeném 20. června 1412 v jedné z truhlic vystavených v katedrále Soukup 2016a, s. 260–264 a edice na s. 282–284. Nejasnosti stále panují kolem data jmenování nové rady. Obšérně se zabýval složením staroměstské rady z července 1412 Musílek 2019, s. 283–303.

187) Memorandum profesorů teologické fakulty s připojenými rukopisnými zprávami o účastnících instruktáže v neděli 10. července vydal Palacký Doc., s. 451–457, č. 46.

burku přečetl a patrně též přeložil odsouzené články předložené teologickou fakultou.¹⁸⁸

Události nabraly rychlý spád. Ještě téhož nedělního dne 10. července 1412 došlo v několika pražských kostelech k protiodpustkovým bouřím, jichž se vedle studentů v hojném počtu zúčastnili tovaryši a učni. Tři z těchto mládenců neznámých řemesel, jejichž jména Martin, Jan a Stašek vešla do husitských análů, byli zatčeni a uvězněni ve staroměstské šatlavě. Hus si uvědomoval svou odpovědnost za jejich osud, a proto druhého dne zrána se v doprovodu několika mistrů a studentů vydal na radnici. Konšelé nové rady z obavy před shromážděnými zástupy obecného lidu Husa ubezpečili, že se mládencům nic nestane. Sotva se však uspokojený dav rozešel, konšelé dali všechny tři zatčené mladíky v blízkosti radnice popravit.¹⁸⁹

Provolávání rozsudku výstražné povahy přilákalo k hrůznému divadlu lid z blízkého okolí. Událost se rychle rozkřikla, takže ze všech stran se sbíhali Husovi stoupenci. Stačilo málo, aby radnice byla ztečena, žádná jiskra však smíšené davy Čechů a Němců, papeženců i wyclifitů neroznlítala. Mlčenlivou nehybnost po nenadálém šoku prolomila až neznámá žena, která mrtvá těla zakryla přinesenými rouškami. Jako první se z mužů vzchopil mladý mistr Jan z Jičína. Vybídl studenty, aby vzali těla mrtvých na ramena a zanotovav mučednickou antifonu „Tito jsou svatí“ zamířil v čele smutečního průvodu do Betléma. Tam byli tři mládenci důstojně pohřbeni a příštího dne byla na počest prvních husitských mučedníků sloužena slavnostní mše.¹⁹⁰

Výstraha splnila svůj účel. Hus, Jakoubek i Jeroným neunesli tíhu odpovědnosti, dočasně se stáhli do ústraní a ponechali své stoupence napospas beznaději, pochybám a hoři. Navzdory zákazům shromažďování se před radnicí shlukovali reptalové a nespokojenci. Konšelé sice několik osob uvěznili, druhého dne je však propustili. Z drobných mráček bouře nehrozila, a proto konšelé mohli splnit králův příkaz, jenž jim ukládal svolat na 16. července společné shromáždění univerzity a duchovenstva. Krále a jeho radu na Staroměstské radnici zastupoval kancléř Václav Králík z Buřenic a olomoucký biskup Konrád z Vechty. Po úvodních formalitách si vzal slovo pražský inkvizitor Mikuláš. Královou vůlí je, jak prohlásil, očistit zostuzenou pověst země. Kdokoli by se tudíž protivil článkům, s nimiž budou přítomní seznámeni, upadne v nemilost a postihne ho vyhnanství. V prvním sledu byly pak přečteny obecně formulované příkazy a zákazy. Povinnost udávat pod trestem klatby podezřelé bludaře byla doplněna výstrahou před neodůvodněným kacěrováním. V posledním bodě arcibiskup, jenž si jinak v celé

188) Spleťtí záhady kolem kvapného jmenování nové staroměstské rady se pokusil vyřešit Mezník 1990, s. 161–165, a to ve spojitosti s následující popravou tří mládenců.

189) Soukup 2018, s. 110 důvtipně naznačil, že při dramatických událostech pondělního dopoledne 11. července chyběli členové delegace, kteří se nejspíše nestačili vrátit ze Žebráku. Proto také stoupá význam složení staroměstské rady z hlediska národnostního a proreformního zaměření. K tomu zevrubně Musílek 2019, zde zvláště závěry na s. 306–307.

190) Hlavním pramenem tu je pozdní a v jednotlivostech poněkud nedůvěryhodné líčení přímého svědka, jednoho z autorů Starých letopisů českých (viz výše pozn. 184). Další prameny využil Novotný 1921, s. 115–118, nové podrobnosti připojil Soukup 2018, s. 102–114.